

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

TÜRK KÜLTÜRÜNDE GÜLYABANI

(İNCELEMELER/İLLÜSTRASYONLAR)

SEÇKİN SARPKAYA
MEHMET BERK YALTIRIK
ÖMER FARUK YAZICI

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

ARAŞTIRMA

TÜRK KÜLTÜRÜNDE GULYABANI

(İNCELEMELER/İLLÜSTRASYONLAR)

SEÇKİN SARPKAYA – MEHMET BERK YALTIRIK
ÖMER FARUK YAZICI

YAYIN NU: 1896
KÜLTÜR SERİSİ: 1042

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-425-6

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Yayınevi Editörü: Göktürk Ömer Çakır

Kitap Editörü: Seçkin Sarpkaya

Son Okuma: Hüseyin Özdemir

Kapak Görseli: Murat Baykan Kaya

Kapak Tasarımı: Damla Acar

Dizgi-Tertip: Damla Acar

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ÇINAR MATBAACILIK VE YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han No:34 K:5
Bağcılar / İSTANBUL Tel: (0212) 628 96 00
Sertifika No: 45103

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

Seçkin SARP KAYA: 1988 yılında İzmir ili, Konak ilçesinde doğdu. 2005 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne girmeye hak kazandı ve aynı bölümden 2010 yılında mezun oldu. 2012 yılında Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalında başladığı yüksek lisans öğrenimini “Türkiye Sahası Masal ve Efsanelerinde Demonolojik Varlıklar” adlı tezini vererek 2014 yılında tamamladı. 2014 yılında Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalında başladığı doktora öğrenimini “Tebriz Türk Masalları Üzerinde Bir İnceleme” başlıklı, İran’ın Tebriz şehrinde yaşayan Türklerin masalları üzerine alan araştırması yaptığı doktora teziyle 2020 yılında tamamladı. Ege Üniversitesi Türk Dili Bölümünde Türk dili öğretim görevlisi olarak göreve başlayan Seçkin Sarpkaya, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü bünyesinde öğretim görevlisi doktor olarak görev yapmaktadır. Türk dili, yabancılara Türkçe öğretimi ve Türk halk edebiyatı alanlarında ders vermektedir. Emine Varışoğlu Sarpkaya ile evlidir.

Seçkin Sarpkaya Türk halk bilimi alanında ulusal ve uluslararası makaleler yayımlamış, yurt içinde ve yurt dışında çeşitli uluslararası kongre ve konferanslara katılıp Türkçe ve İngilizce bildiriler sunmuş, alanında ulusal ve uluslararası projelerde ve etkinliklerde görev almakta ve yayın hayatına devam etmektedir. Seçkin Sarpkaya, II. Uluslararası Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Kongresi’nde (KIRGIZİSTAN) sunduğu bildirisiyle “En İyi Bildiri Ödülü”ne layık görülmüştür. Sarpkaya, İran Araştırmaları Merkezi (İRAM) tarafından Türkiye’deki İran çalışmalarını desteklemek ve nitelikli araştırmaları teşvik etmek amacıyla düzenlenen “Tez Ödülleri”nin dördüncüsünde, doktora kategorisinde “Üçüncülük Ödülü”ne layık görülmüştür.

Sarpkaya’nın “Türkiye Sahası Masal ve Efsanelerinde Demonolojik Varlıklar” başlıklı yüksek lisans tezi, 2017 yılında Karakum Yayınevi etiketiyle ve *Türklerin Şeytani Masalları Türk Masal ve Efsanelerinde Demonik Varlıklar* adıyla, *Türk Kültüründe Vampirler: Oburlar, Yalmavuzlar ve Diğerleri* adlı kitabı Mehmet Berk Yaltırık ile yine Karakum Yayınevi etiketiyle 2018 yılında yayımlamıştır. 2019 yılında da *Tebriz’den Masallar İran Türklerinden Derlenen Metinler* adlı kitabı aynı yayıncı tarafından yayımlanmıştır. Sarpkaya’nın “Tebriz Türk Masalları Üzerinde Bir İnceleme” başlıklı doktora tezi, 2021 yılında Selenge Yayınları etiketiyle *Bir Var İdi, Bir Yok İdi! Tebriz Türk Masalları Üzerine Bir İnceleme* adıyla yayımlanmıştır.

Mehmet Berk YALTIRIK: 1987’de doğdu. Lisans ve yüksek lisansını Trakya Üniversitesinde Tarih Bölümünde tamamladı. Çeşitli internet sitesi ve fanzinlerde araştırma yazıları ve hikâyeleri yayımlandı. “Anadolu Korku Öyküleri” serisi ve “Dark İstanbul” başta olmak üzere çeşitli öykü antolojilerinde yer aldı. FABİSAD’ın düzenlediği 2013 GİO Hikâye Yarışması’nda *Kumarcı Bahattin* adlı öykü ile dereceye girerek “Öykü Başarı Ödülü” ve Türkiye Bilişim Derneğinin düzenlediği “TBD Bilimkurgu Öykü Yarışması”nda 2013’te *Hekim Maliguri’nin Acayiplikleri* adlı öykü ile mansiyon kazandı. 2017’de İthaki Yayınlarından çıkan *Yedikuleli Mansur* romanıyla GİO Roman Ödülleri’nde dereceye girerek “Başarı Ödülü” aldı. 2019’da İthaki Yayınlarından *Istrancalı Abdülharis Paşa* romanıyla “GİO En İyi Roman Ödülü”nü aldı. Çeşitli mecralarda yine öyküler, makaleler yazmayı sürdürüyor. Ayrıca tarih, edebiyat ve kültür alanlarında “SonGulyabani-Mehmet Berk Yaltırık” adlı YouTube kanalında haftalık canlı yayınlar gerçekleştiriyor.

Ömer Faruk YAZICI: 1995’te İstanbul’da doğdu. Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu. Sakarya Üniversitesinde eski Türk edebiyatı üzerine yüksek lisans eğitimine devam ediyor. Hikâyeleri çeşitli dergilerde yayımlandı. FABİSAD üyesi. 2015 Gio Ödülleri hikâye seçkisi *Düşlerin İzinde*’de “Bir Büyücü Masalı” adlı hikâyesiyle yer aldı. 2018’de *Âlemlerin Çöpçatanı* adlı öykü kitabı Paris Yayınlarından, 2020’de *Peri Palas* adlı romanı Ketebe Yayınlarından çıktı. 2021 yılında Ketebe Yayınlarından yayımlanan *Üç Elma* adlı mitoloji temalı makale seçkisine halk hikâyelerinde olağanüstü unsurlar bağlamında “Hz. Ali Cengnameleri” adlı bir makale ile dâhil oldu. *Türk Edebiyatı Genç Sanat* dergisinin genel yayın yönetmenliğine ve YouTube’da Nane Molla Ömer Faruk Yazıcı adlı kanalında mitoloji, edebiyat ve sinema yayınları yapmaya devam ediyor. Mitoloji, masal, efsane ve fantastik olan her şeye ilgi duyuyor.

İÇİNDEKİLER

Sunuş – Saadettin Teksoy • 11

Ön Söz – Seçkin Sarpkaya • 15

1. BÖLÜM

Dünyada Gul/Gulyabani ve Türk Halk Bilgisinde Gulyabani • 21

Seçkin Sarpkaya

2. BÖLÜM

Türk Tarih ve Edebiyat Kaynakları ile Popüler Kültürde Gulyabani • 53

Mehmet Berk Yalırık

3. BÖLÜM

Klasik Türk Edebiyatında Gulyabani • 75

Ömer Faruk Yazıcı

4. BÖLÜM

Gulyabani İllüstrasyonları

4.1. Kuyusunda Büyüsün – Ahmet Vehbi Doğramacı • 102

4.2. Khorpos – Bestesu Coşkunlar • 104

4.3. Canhıraş – Elif Nur İyigören • 106

4.4. Mezarlık Gul'ü – Fuat Akdenizli • 108

4.5. Gul-i Biyaban – Hazal Yayalar • 110

4.6. Ruh Hırsızı – Meryem Çimen Kıvılcım • 112

4.7. Mezarlık Gezgini – Meryem Çimen Kıvılcım • 114

4.8. Gece Ziyafeti – Metehan Özbilgi • 116

4.9. Rüyamdaki Gulyabani – Murat Baykan Kaya • 118

4.10. Gul-ü Yabânî – Murat Çalış • 120

4.11. Ruhuna Feryat – Mustafa Göçmezler • 122

4.12. Gulyabani – Necati Janok • 124

4.13. Minare Boyunlu – Nilüfer Üstüner • 126

4.14. Köpek Suratlı – Nilüfer Üstüner • 128

4.15. Deve Kuşu Suretli – Nilüfer Üstüner • 130

4.16. Seni Gördü! – Orkun Berk Bağcıoğlu • 132

4.17. Gulyabani – Yağmur Candar • 134

Sanatçıların Öz Geçmişler • 139

“Türk kültürü-Türk tarihi” ve “klasik Türk edebiyatı” ya da diğer adıyla divan edebiyatını büyük kitlelere tanıtacak olan, gelecekte bilimsel ve kuramsal düzeyde nesillerce yararlanılacak bu akademik çalışmaya bir sunuş yazısı kaleme almak benim için büyük bir onur. Editörlüğünü ve ilk bölümünü Dr. Seçkin Sarpkaya’nın üstlendiği, “Son Gulyabani” mahlasıyla korku edebiyatı hayranlarının gönlünde taht kuran usta kalem Mehmet Berk Yaltırık’ın imzasını taşıyan ve bunun yanı sıra büyük bir emek sarf eden derin bir tefekkür sahibi, “Nane Molla” namıyla tanınan Ömer Faruk Yazıcı’nın çalışmalarıyla ortaya çıkan bu yapıt; şimdiden Türk korku literatürüne akademik anlamda adını yazdırmış durumda. Bu üç genç kalemdaşın bilime karşı duydukları bulaşıcı heyecana, bu kitabı almış olan kıymetli okur; artık sen de bir ortaksın. Birbirinden değerli illüstratör sanatçılarımızın, eşsiz illüstrasyonlarıyla hayat verdiği bu yapıt, görüldüğü üzere yazıyla imgenin buluşarak ruh bulduğu, imgelem ve olguların dehşet formunda bir araya geldiği akademik bir cevher niteliği taşıyor.

Türk mitolojisine baktığımızda gulyabani, karabasan, üç harfliler diye tabir edilen cin gibi demonolojik varlıkların olduğu geçmişe dayanan büyük bir kültür bulunuyor ve bunların dönüşüme uğramadığı görülüyor. Okuyacağınız bu eserin asıl değerinin, bundan yıllar sonra daha da fark edilir hâle geleceğine inanıyorum. Bu noktada elbette ki çağdaş sanatçılarımıza ve akademisyenlerimize de büyük görev düşüyor. Medeniyetimizin bu büyük kültürel zenginliklerinden daha fazla yararlanıp eserlerinde daha çok yer vermeleri gerekiyor ki gelecek nesiller ve bunun yanı sıra global çapta kitlelere ulaşip tanıtılabilsin ve kıymetli kültürel tarihimiz geniş kitlelere yayılarak insanlara fayda sağlayabilsin.

12 • SUNUŞ

Okuyacağınız bu önemli araştırmanın ve emek verilmiş kıymetli eserin büyük katkı sağlayacağına içtenlikle inanıyorum. Büyük bir zevk alarak her satırını ilgiyle okuduğum, bu yoğun araştırma ve emek içeren değerli akademik eserin sizlere de büyük bir keyif vermesini diler ve geniş kitlelere ulaşarak okurların faydalanmasını temenni ederim.

Sadettin TEKSOY
TEMmuz-2022

ÖN SÖZ

10-12 Ekim 2018 tarihlerinde Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü tarafından düzenlenen VII. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi Kongresi'ne katıldım. Kongreden bir gün önce Sivas'taydım ve bölümde araştırma görevlisi olarak çalışan arkadaşım Özge Sinem İmrağ'ın evine misafir oldum. Bu misafirlikte Dokuz Eylül Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü lisansüstü öğrencileriyle tanıştım. İçlerinden biri olan Pelin Zeren -ki daha sonra çok iyi arkadaş olduk- üstümde "gulyabani" tişörtünü görünce konu tabii ki gulyabaniden ve korkunç varlıklardan açıldı. Ben gelmeden önce kitaplıkta duran *Türklerin Şeytani Masalları* kitabım üzerinden bu konunun açıldığını, gulyabaniden bahsettiklerini ve kitapta niye gulyabani olmadığını sordular. Ben de o kitapta Türkiye sahası masal ve efsanelerini çalıştığımızı, karşımıza gulyabani çıkmadığını belirttim. Daha sonra konu üzerine güzel bir sohbet devam etti ve benim epeydir aklıma takılan bir konu tekrar canlanmıştı.

Gulyabani denilince akla gelen ilk isim olan, *Türk Kültüründe Vampirler* kitabını birlikte yazdığımız kalemdeşim, "Son Gulyabani" lakabıyla haklı bir tanınırlığa sahip Mehmet Berk Yaltırık'a konuyu açtım. Birlikte elimizdeki malzemeyi derledik, topladık; neler var bir baktık ve bir çalışma hazırladık fakat araya farklı öncelikler girince dosyayı erteledik. Her şeye rağmen aklımızın bir köşesinde bu konunun çalışılması ve tabii ki hem görsel hem de dijital ortamda bilgi ve görünürlüğünün artması gerektiği gerçeği duruyordu.

Tarih 2022'yi gösterdiğinde dosyayı tekrar açtım ve Mehmet Berk Yaltırık'ın kapısını çaldım. Neler yapabileceğimize, dosyayı nasıl oluşturabileceğimize dair çalışırken "Nane Molla" lakabıyla yine haklı bir tanınırlığa sahip olan bir başka kalemdeşimiz Ömer Faruk Yazıcı da üzerinde çalıştığı alan olan "klasik Türk edebiyatı/divan edebiyatı" penceresinden konuya dâhil oldu. Bir Türk halk

bilimci, bir Türk tarihçisi ve Türk klasik edebiyatı/divan edebiyatı alanında âcizane çalışan isimler olarak bir araya gelip gulyabani meselesiyle yeniden, bu sefer daha titiz bir şekilde ilgilenmeye başladık. Birkaç görüşme, birkaç toplantı derken çalışmamızı şekillendirdik. Bu süreçte ben terminoloji ve hem dünyada hem Türk kültüründe halk bilgisi ürünlerinde gul ve gulyabani kavramlarını çalışacaktım. Mehmet Berk Yaltırık, Osmanlı Türk literatüründe ve popüler kültürde gulyabani meselesine yoğunlaşacak; Ömer Faruk Yazıcı da klasik Türk edebiyatında gul ve gulyabaninin yer almasına yönelecekti. Böylelikle kitabımızın bölümleri belli oldu ve editörlük görevini de fikri ortaya atan kişi olarak ben üstlendim.

Bunu takiben aklımıza iki fikir daha geldi. Birincisi, her zaman üzerine düşündüğümüz “Türk mitolojisinin görselliği problemi” oldu. Türk mitolojisine yönelik illüstrasyonların, tasarımların yeterli miktarda olmaması hep şikâyet edilen meselelerden biriydi. Hâlbuki tarihî kaynaklar son derece zengin bir minyatür birikimine sahipken güncel ve popüler anlamda çizim/tasarım/illüstrasyon konusunda yeni görsellere ihtiyacımız vardı. Mehmet Kösemen, Ali Can Meydan, Cihan Engin gibi isimlerin çalışmaları önümüzde güzel örnekler olarak mevcuttu. Devamında Bartu Bölükbaşı, Yağmur Candar, Nilüfer Üstüner gibi arkadaşlarımızın ve daha birçok ismin başarılı çalışmaları vardı. Biz de ekip olarak sosyal medya üzerinden açık çağrı yaptık ve çevremizde gulyabani kitabına gulyabani çizmek isteyecek kişilere ulaştık. Kısa sürede on dört kişilik bir sanatçı ekibi oluşmuştu ve Ahmet Vehbi Doğramacı, Bestesu Coşkunlar, Elif Nur İyigören, Prof. Fuat Akdenizli, Hazal Yayalar, Meryem Çimen Kıvılcım, Metehan Özbilgi, Murat Baykan Kaya, Murat Çalış, Mustafa Göçmezler, Necati Janok, Nilüfer Üstüner, Orkun Berk Bağcıoğlu, Yağmur Candar çalışmalarıyla kitabımıza katkı sağladılar.

Bize ulaşan bu görsellerle ilgili bir şey daha yaptık: Sanatçı arkadaşları illüstrasyonlarında özgür bıraktık, onlara gulyabaniyle ilgili tüm tasvirlerin ana detaylarını verdik ve istedikleri gibi yorumlamalarını rica ettik. Bu tasvirleri Arap, Fars, Türk diyerek ayırmadık. Elimizde tasvire dair bulunan tüm malzemeyi onlarla paylaştık ve ortaya sanatçıların “sözü görme biçimleri” çıktı. Bu görme biçimlerinin hikâyesinin yani sözden görsele taşınan hikâyenin yolculuğunu okuyabilmek adına tüm sanatçı/illüstratör arkadaşlarımızdan

illüstrasyonlarının hem içerik hem de teknik özelliklerinin kısa bir açıklamasını istedik. Böylelikle bu kısmı da kendi içinde bir tür derlemeye, bir tür bölüme ve daha sonra illüstrasyon isteyecek sanatçılara ilham verip teknik anlatacak bir kaynağa dönüştürmek istedik.

İkinci olarak böyle bir çalışmada kısa bir sunuş yazısı olmasını istedik ve aklımıza gelen ilk isim; bu konularda bizim neslin ilham kaynağı, kahramanı, çocukluğumuzun idol isimlerinden “canavar uzmanı” Saadettin Teksoy oldu. Desteğini bizden hiç esirgemeyen, tüm çalışmalarımızla ilgilenen büyüğümüz Saadettin Teksoy; ricamızı kırmadı ve çalışmamızı bir sunuş yazısıyla onurlandırdı. Yayınevimiz Ötüken Yayınevinin ve Göktürk Ömer Çakır’ın titiz çalışmasıyla da sonuçta ortaya “sözdeki canavarı”, kâğıt üzerinde akademik birikim ve yöntemle anlatarak ve farklı sanatçıların elinden çıkmış tasarımlarla göstererek canlandıran bu kitap çıktı. Editörlük sürecim için çalışırken çeşitli konularda, her zaman olduğu gibi, desteğini gördüğüm Prof. Dr. Metin Ekici’ye, Doç. Dr. Pınar Fedakâr’a, Doç. Dr. Erhan Solmaz’a, Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Duman’a ve Dr. Fazıl Özdamar’a şahsen teşekkür ederim. Çalışmanın hazırlık sürecinde birçok konuda danıştığım illüstratör arkadaşımız Nilüfer Üstüner’e de ayrıca teşekkür ederim. Kitabın ortaya çıkış sürecinde çeşitli kaynaklar konusunda katkı sağlayan Elif Nur İyigören, Emre Taş, Fars-had Jamali (Cemaloğlu), Göksel Gökçe ve Yusuf Can Tıraş’a teşekkür ederiz. Ayrıca bu kitabın değerini arttıran katkıları için yukarıda ismini saydığımız değerli illüstratörlere de ayrıca teşekkür ederiz.

Çalışmamızın tarafımdan yazılan birinci bölümünde terminoloji ve başta Türk kültürü olmak üzere halk bilgisi ürünlerinde gul ve gulyabaniye değinildi. Bu kısımda çeşitli kaynaklardan edinilen bilgiden hareketle gul ile ilgili Arap ve Fars kültüründe yer alan bilgiye, bu varlıkla ilgili tasavvurun Avrupa kültüründe yer alış biçimlerine ve genel hatlarına yönelik bir çözümleme yapıldıktan sonra ana eksen olarak Türk kültüründeki malzemeye yer verildi. Elde edilen metin merkezli malzemeler tarihî-coğrafi bir yaklaşımla ele alınırken motif, yapı birimi, tekinsizlik gibi kavramlardan hareketle ve Türk mitolojisindeki diğer unsurlarla karşılaştırmalı bir şekilde incelendi.

Çalışmanın Mehmet Berk Yaltırık tarafından hazırlanan ikinci bölümünde gulyabaninin Osmanlı Türk sahası tarih ve edebiyat kaynaklarındaki birikimine yer verildi. Daha sonra minyatür sanatında “dev”

kavramı etrafında gulyabaniye dair tasavvur ele alındı ve popüler kültürde hikâyeden, sinemaya ve müziğe kadar geniş bir yayılım alanında gulyabaninin güncellenme ve aktarılma biçimleri tahlil edildi.

Çalışmanın Ömer Faruk Yazıcı tarafından hazırlanan üçüncü bölümünde klasik Türk edebiyatı alanındaki 89 divan, 51 mesnevi, 7 tarih-name, 4 menâkıb-name olmak üzere 151 eser taranarak, gulyabaniye dair veriler tasnif edilip sözlü kültürden klasik Türk edebiyatına taşınan tasavvur tahlil edilmiş ve bu bağlamda bir tür klasik Türk edebiyatı-Türk halk edebiyatı müşterek unsuru çözümlemesi yapılmıştır.

Çalışmanın dördüncü bölümü ise “uygulamalı halk bilimi” yaklaşımından hareketle gulyabani görselleriyle oluşturulmuştur. Sosyal medya hesaplarımız üzerinden yaptığımız açık çağrıyı teşrif ederek bizleri onurlandıran ve mutlu eden, çalışmamıza gönüllü olarak katılan illüstratörler; kendileriyle paylaştığımız gulyabani tasvirleri ve kendi sanat ve sanatçı dünyalarındaki düşüncelerden hareketle oluşturdukları illüstrasyonlarını paylaştılar. Bununla birlikte yazdıkları metinlerle ellerindeki ve zihinlerindeki veriyi görüntüye dönüştürme yollarını da okuyucuyla paylaştılar.

Çalışmamızda da bazı yerlerde tekrar değineceğimiz üzere gulyabani, az anlatılan ama çok bilinen bir korkunç varlık tipimizdir. Türk halk bilgisinde gulyabani, cadı, öcü, umacı, dev ve benzeri adlar ve tasvirlerle anlatılan; akademik literatürde dev tipi, canavar, kötücül varlık, kara iye veya demon/demonik varlık gibi adlarla sınıflandırılabilen bu varlık; sözlü kültürde bir cin, cadı, dev veya al karısı ve karabasan gibi geniş yayılım alanı göstermese de gerek popüler kültürdeki yer alış biçimleri gerekse insanların zihninde yer almasıyla canavarların, korkunçların, kötücüllerin, demonik varlıkların ilk akla geleni ve en meşhurdur. Bu çalışmanın yegâne amacı gulyabaninin genelde kültürde özelde ise Türk kültüründeki yerini inançlar, halk anlatımları, edebiyat ve popüler kültür ekseninde ortaya koyup tahlil etmektir. Bu amaç doğrultusunda hazırladığımız bölümler ve sanatçılarımızın tasarımlarıyla gulyabaniyi etrafıca ele aldık. Bundan sonrası okuyucunun beğenisi veya eleştirilerine kalmıştır.

Saygılarımızla!

Seçkin Sarpkaya

İzmir-2022

1. BÖLÜM

DÜNYADA GUL/GULYABANİ VE TÜRK HALK BİLGİSİNDE GULYABANİ

Seçkin Sarpkaya*

Dünya kültürlerindeki birçok yaratılış anlatısı; düzenden önce kaos, bilinenen önce bilinmeyen, aydınlıktan önce karanlık gibi ikili karşıtlık üzerine kurulmuştur. Bu anlatmalar ve anlatmaların düşünce yapısı kaosu, bilinmeyen ve karanlığı tarihin öncesine yerleştirir. Bu tarih ve insan öncesi zamandan günümüze hem insandan bağımsız hem de insan zihninin bir ürünü olarak insanlık tarihi kadar eski, insan kadar yaşlı bir kavram hep var olmuştur: karanlığın kö-tücül ve korkunç canavarları!

Kötülük ve korku kavramlarıyla birlikte anılan canavarlar, yaratıklar, cümle mahlukat insanın tarihinde ve kültüründe birkaç yerde yaratılmıştır: insan zihni, zaman-mekân ve anlatmalar. Aynı yerlerde canavarlar iyi ve kötüyü karmaşık bir şekilde bünyesinde taşımış, başta ölüm olmak üzere birçok korku sebebinin aracı olmuşlardır.

İnsan; zihninde veya yaşadığı coğrafya(lar)da geçmişten günümüze geçirdiği zamanda bu canavarları yaratmış, anlatmış ve aktarmıştır. İnsanın düş gücü ve söz gücü birleştiğinde dağlar, göller, sık ormanlar, çöller ve bu mekânları canlı kılan zaman kavramı, iyiliğin ve güzelliğin imgelemi olan varlıklar gibi kötünün ve karanlığın varlıkları olan canavarlarla da dolmuştur.

Jorge Luis Borges ve Margarita Guerrero, 1967’de yayımladıkları *El libro de los seres imaginarios* adlı, Türkçeye *Düşsel Varlıklar Kitabı* olarak çevrilen olağanüstü varlıklar ve canavarlar kitabının ön sözünde “Evrenin anlamına değgin cahilliğimiz, kendisini ejderhanın anlamında da aynen gösteriyor; ancak ejderha imgesinde insanın düş gücüne yatkın bir yan var ve bu da ejderhanın farklı yerlerde ve

Öğr. Gör. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü TÖBİR,
seckin.sarpkaya@ege.edu.tr

zamanlarda boy göstermesini anlaşılır kılıyor. (1997: 10)” diyerek canavar olanın insan zihnindeki yaratımıyla zaman ve mekândaki dolaşımını açıklamaktadırlar.

Canavar doğada kanlı canlı bir şekilde vardır. İlk defa karşılaşılan bir hayvan, tanımlanamayan bir ses, gecenin ve karanlığın insanın duyularına oynadığı oyunlar ve daha nice dış faktör canavarları ortaya çıkarmıştır. İnsanın gerçek dünyasındaki nesneleri ve olayları, düş dünyasıyla söze dökmesi de canavarları mağlup eden kahramanlar kadar canavarların kendilerinin de hikâyelerini oluşturmuştur.

Dünya kültürlerinin inançları, mitleri, efsaneleri, masalları, kısaca tüm halk bilgisi ürünleri türlü türlü varlıkla ve canavarla doludur. Bu varlıklara ister demon diyelim ister kara iye diyelim, tüm kültürlerin kendi bünyesinden yarattığı veya ortaklaşa anlattığı canavarları vardır. Şeytanlar, cinler, ejderhalar, devler gibi kalabalık bir kötücül, korkunç, olağanüstü varlık karnavalı; kültürleri doldurur.

Bu olağanüstü varlık karnavalının önemli aktörlerinden biri de Arap halk bilgisinde gul ve türevi adlarla, Fars halk bilgisinde gul, gul-i biyâban ve çeşitli adlarla, Türk halk bilgisinde de gulyabani, guleybanı ve benzeri adlarla anılan, bu çalışmada “gulyabani” adıyla anacağımız dev, cin, hortlak tipi olan varlıktır. Bu varlık zaman ve mekânda geniş bir yayılım alanı göstermiş, çeşitlenmiş olup uzun zamandır demonik varlıklar skalasında kendine ait bir yere sahiptir.

Gul, gul-i biyâban, gulyabani veya “ghoul” ile karşılanan bu varlık; hortlak benzeri bir varlık olarak “Evrensel olmakla birlikte Arap halk bilgisinde daha ön plandadır,” (Guiley, 2005: 134). Bu varlıkla ilgili inançlar ve anlatımlar onu “Afrika’nın kuzeyinden Orta Doğu’nun her yerine, Hint Kıtası’na ve ötesine kadar bilinen ve korunan şeytanlar” hâline getirmiştir (Rose, 2000: 136). Söz konusu varlık, bu özelliğiyle Batı mitolojisine de geçiş yapmıştır (Curran, 2006: 183). “Ghoul” ifadesi Stith Thompson tarafından hazırlanan halk edebiyatının motif indeksinde¹ de çeşitli maddelerde görülmektedir. “Ghoul” ifadesini içeren maddelere bakılacak olursa

İsmi anılan indeks Türk halk bilimi alanında detaylı bir şekilde bilindiği için ve indeksi tanıtmak bu bölümün sınırlarını aşacağı için burada indeks hakkında bilgilere değinilmemiştir. İndekse <https://www.ruthenia.ru/folklore/thompson/> adresinden erişim mümkündür. Bu indeks için bk. URL3. Ayrıca indeksle ilgili detaylı bilgi için bk. Gültürkün, 2013: 221-228.
Örnekler için bk. Krap-Aron - <https://rantey.org>

indeksin “G. Ogres [Devler]”² başlığında “G20 Ghouls. Persons eat corpses [Gulyabaniler/Hortlaklar, ceset yiyen kişiler]” maddesi görülür. Bu maddenin alt maddeleri daha çok “hortlak” türünden varlıklar ve “yamyamlık yapan kişiler”i içermektedir. İndeksin diğer maddelerinde de gulyabani, hortlak, yamyamlıkla ilgili veriler mevcuttur (Motif İndeks).

Böylesine geniş bir yayılım alanına sahip olan gulyabaninin ele alınacağı bu kitabın birinci bölümünde gul ve gulyabaniyle ilgili genel bilgi ele alınacaktır. Bu bilgide gulyabaninin Arap halk bilgisi, Fars halk bilgisi ve Avrupa’daki yayılımı ve ele alınış biçimi hakkında bilgi verilecek; ardından gulyabaniyle ilgili Türk halk bilgisindeki verilere odaklanılacaktır.³ Gulyabaniyle ilgili verilerin tahlilinde farklı kuramsal yaklaşımların inceleme yöntemlerinden ve terminolojisinden faydalanılacaktır. Bu incelemelerde yer yer Türk mitolojisindeki olağanüstü varlıklara, özellikle kötücül ve korkunç olanlara yönelik⁴ anlatmalar, motifler, semboller, imgelemler ve açıklamalara da değinilecektir. Böylelikle gulyabaninin hem genel özellikleri hem de Türk halk bilgisindeki yeri tespit ve tahlil edilecektir.

“Gul” adlandırması ve bu varlığa dair bilgiler Arap kültür sahasında Cahiliye olarak adlandırılan dönemden itibaren kaydedilmiştir. Bu demonik varlığın adı genel bir tanımlamayla “Cahiliye

İsmi anılan indeksteki maddeler İngilizcedir ve tercümeleri tarafımızdan yapılmıştır. Burada bir noktayı açıklamak yerinde olacaktır. “Ogre” hem genel olarak dev ifadesini hem Batı’daki anlatmalarda yer alan hortlak, gulyabani cadı ve benzeri varlıkları hem de yine Avrupa’daki anlatmalarda yer alan özel bir dev tipini karşılamaktadır. Biz burada “dev” tercümesini tercih ettik fakat bu terimin sözlüklerde öcü, gulyabani, insan yiyen dev, zalim canavar ve benzeri anlamlarla karşılandığını da göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Azerbaycan Türkleri ve İran Türklerine ait Farsça ve Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış kaynaklardaki bazı noktalarda yardımcı olan Farshad Jamali’ye (Cemaloğlu) teşekkür ederim.

Türk kültüründe kötülük ve korku temalı çalışmalar ile olağanüstü varlıklar ve demonik varlıklarla ilgili çalışmalar belli bir seviyeye ulaşmıştır ve önemli tahliller yapılmıştır. Bu bölümde yer yer bu çalışmaların verilerinden faydalanılacaktır. Tekrara düşmemek adına Türk kültüründeki kötülük ve korku temalı olağanüstü varlık çalışmalarına yönelik birkaç örneği burada kısaca göstermek istiyoruz. Söz konusu çalışmalar için bk. Çobanoğlu, 2003; Bayat, 2007; İnayet, 2007; Sarpkaya, 2017; Sarpkaya ve Yaltırık, 2018; Kırgı, 2018; Duman, 2019; Abdurrezzak, 2020; Polat, 2020a, Polat, 2020b; Turan, 2020; Yesildal, 2020; Özdemir, 2022.

Araplarında efsanevi bazı yaratıklara verilen ad” olarak açıklanmaktadır (Çelebi, 1996: 177). Bu tanımlama “gul” adlandırmasının hem belli bir kötücül ve korkunç varlık tipini hem de cin, dev ve benzeri varlıklar gibi bir kötü ve korkutucu varlıklar bütününe karşılığını göstermektedir.

Kelimenin Arapça sözlük anlamına dair verilen bilgiye göre “gavl” kökünden türeyen, çoğulu “ağvâl” ve “gilân” olan bu isim “insanı şaşkınlıkla yakalayıp helak eden şey” anlamına gelmektedir (Çelebi, 1996: 177). Adlandırmanın anlamları arasında “açgözlü, yağmacı” gibi sıfatlar da vardır (Curran, 2006: 192). Bu adlandırma, bu varlığın tasviri ve eylemleriyle de uyumlu bir şekilde oluşturulmuştur; varlığın adı, onun tekinsiz mekânın beklenmeyen tehlikelerinden biri olduğunu göstermektedir.

Arap kültür sahasında bu varlıkların erkek olanlarına “gûl”, dişi olanlarına da “gûla, gulah si’la” gibi adlar verilmiştir (Coleman, 2007: 411). Bir kaynakta erkek olanlarının bir ismi de “kuturub” olarak belirtilmiştir (Rose, 2000: 136). Mısır’da ve Arabistan’da “gul”, Fas’ta “gola”, genel olarak Arap toplulukları arasında “ğwâl (gol veya gola ifadesinin çoğulu)” adlandırmaları kaydedilmiştir (Zbinden, 1994: 19, 43). Bu varlık için kullanılan bir diğer terim de hem belli bir canavarı hem de bir tür adını karşılayan “al-gûl” ifadesidir. Bu ifade, “yıldızlarla dolu gece gökyüzünün korkutucu tasviriyle” de ilişkilendirilmiştir ve Arap bilginleri, gök cisimleriyle ilgilenirken Perseus takımıyıldızında yer alan bir yıldız gözlemleyip kaydederek ona “iblis yıldızı/al-gûl” adını vermişlerdir (Curran, 2006: 195).

MacDonald, bu varlığı “eski Arapların itikadlarına göre cin tainfesinin maridler cinsinden vahşi, aldatıcı ve hain, dişi bir ifrittir ki türlü şekillere girerek, insanlara yollarını şaşırtır ve o vakit üzerine atılarak parçalayıp yutar,” ifadeleriyle tanımlar (1987: 822). Zeke-riyyâ b. Muhammed el-Kazvî’den aktarılan bilgilere göre Câhiliye Araplarının folklorundan söz eden kaynakların tasvirlerinde bu varlık mevcuttur. Bu varlıkların kökeni “Göklerden gizlice haber almaya çalışan veya insanlara güzel kadınlar şeklinde görünen, onlarla evlenen cinlere (sil’ât) dayanmaktadır. Bu tür cinleri parlak bir ışık (şihâb) kovalar ve neticede bir kısmı yanıp ölür, bir kısmı da denize ve karaya düşer. Denize düşenler timsah, karaya düşen-

ler de gül olur (Çelebi, 1996: 177).” Çeşitli kaynaklara göre ‘gül’ adlı varlıklar şeytanın, iblisin soyundan gelmektedirler (Mercatante ve Dow, 2009: 409). Arap kültür sahasında, Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadis literatüründe bu varlıkların mevcudiyetiyle ilgili farklı bilgiler mevcuttur. Kur’ân’da bu varlığın adı geçmez, çeşitli rivayetlerde ise bu kötücül varlıktan korunma yollarından bahsedilir (Çelebi, 1996: 177). Demîrî’nin *Hayâtü’l-Hayevân* adlı eserinde de “gul” ile ilgili bu tartışmalara değinilir. “El-ğül” olarak anılan bu varlık “Bir tür şeytandır, insanlara çeşitli şekillerde görünüp onları yoldan azdırır [çıkarır], helâk eder,” ifadesiyle tanımlanmıştır. XIV. yüzyıla kayıtlanan eserde Hz. Muhammed’in (sav.) böyle bir varlık bulunmadığını ifade ettiği fakat çeşitli âlimlerin bu varlıkla ilgili şeytan olduğu, cinlerin büyüğü olduğu, insanlara çeşitli kılıklarda görünüp onları delirttiği belirtilmektedir. Aktarılan çeşitli bilgilere göre “gul”, insanların evlerine ve mallarına da musallat olur, bir yerde ateş yakıp insanların ateşe yaklaşmasıyla onlara zarar verir (Kırbaç, 1999: 249-251). XV. yüzyıldaki bir Bağdat Arap masalı Ebu’l Hassan ve kadın kılığındaki gulyabaninin evliliğiyle ilgili bir anlatmadır. Bu anlatmada gulyabani gizlice vampirlik yapar, geceleri mezarlarda cesetleri yer, öldürülür, tekrar dirilir, kocasına saldırır ve ikinci kez, bu sefer yakılarak öldürülür, külleri de Dicle Nehri’ne atılır (Guiley, 2005: 134-135).

“Gul” adlı varlık etrafında geliştirilen inançların adlandırılmaları, tarihi ve coğrafi kökeni ve yayılımı tipik bir şekilde sözlü kültüre dayanmaktadır. Bu varlık hakkındaki inançların ve anlatılan tasvirler ve eylemlerin dünya genelinde farklı kültürlerde bulunması mümkündür. Fakat bu adla ve Arap kültür dairesinin çevresinden başlayarak genişleyen bir dairede yayılan anlatımlarda Arap folkloru kökenli olduğu genel olarak belirtilen bir noktadır.

Bu demonik varlığın tasvirleri de isminin anlamı ve kökeniyle bağlantılıdır. Tasvirler belli başlı kalıpların etrafında şekillense de klasik bir olağanüstü varlık özelliği ve sözlü kültürün yapısı gereği çeşitlilik arz etmektedir. Kaynaklarda yer alan farklı tasavvurlara göre bu varlıklar “her renge ve şekle girebilen, çirkin görünümlü bir yaratık”tır, “Sadece ayakları değişmez ve eşek toynağına benzeyen ayaklarından tanınır,” (Çelebi, 1996: 177). Bazı tasvirlerde tavşanların üzerine binip onları sürece kadar küçüktür, bazı tasvirlerde de deve kuşlarına binerler (Coleman, 2007: 410). Bir başka tasvir

bilgilendirmesine göre elleri kürek benzeri veya Arap bıçağı gibi kavislidir ve ellerini toprak kazmak için kullanırlar. Kırmızı gözleri vardır ve yüzlerinin yerinde karanlık bir boşluk bulunur, bazı tasvirlerde mumyaya benzerler ve yavaş hareket ederler (Curran, 2006: 193). Bu varlıklar Mısır'da cinlerin kötü bir sınıfı olarak hayvan veya canavar suretinde, Fas'ta bazen keçi ayaklı dişi bir varlık bazen de çölde yaşayan siyah yüzlü vahşi bir hayvan olarak tasvir edilir. Arabistan'dan derlenen bazı tasvirlerle göre gul adlı varlıklar insan, kuş ve deve karışımı, tek gözlü, eşek veya deve kuşu ayaklı; bazen de baykuş, kedi, at veya alaca bir köpek gibi hayvanların karışımı bir varlıktır (Zbinden, 1994: 19, 43, 59-60).

Bu demonik varlıkların tasvirlerindeki bu karmaşa onların yarattığı etkiyle de alakalıdır. Tekinsiz mekânlarda ortaya çıkan veya herhangi bir mekânı tekinsiz hâle getiren bu varlıkların eylemleri, kötücül olmalarından dolayı korkunç; yarattıkları korku duygusunun bıraktığı etki sebebiyle de bu varlıklara dair tecrübeler ve yorumlar karmaşıktır.

Bu kötücül varlığa dair köken anlatmasında da görüleceği üzere yeryüzündeki tüm kara parçaları bu canavarın mekânı hâline gelebilir. Farklı kaynaklarda bu varlıkların Arap kültür dairesinde ortaya çıktıkları veya bulundukları mekânların başında ıssız çöller gelmektedir (Çelebi, 1996: 177). Özellikle Sahra Çölü bu varlıkların yaşam alanı olarak belirtilmiştir (Coleman, 2007: 411). Yer altına dair her türlü mekân da bu varlıkların yaşam alanları arasında düşünülmüştür (Curran, 2006: 193). Ayrıca bazı kaynaklarda bu varlıkların yamyamlıklarından ötürü savaş alanları veya savaş sonrası cesetlerin bulunduğu yerler de bu varlıkların ortaya çıktığı mekânlar arasında belirtilmiştir (Rose, 2000: 136).

Bu varlığın eylemlerine dair anlatmalar tipik efsane ve masal motifleriyle oluşturulmuştur. Belli başlı anlatmalara göre bu varlık; geceleri yalnız dolaşan insanlara çeşitli suretlerde görünen, onları şaşırtan, aldatan ve öldürüp yok eden şeytani bir tiptir. Bir masal motifi olarak "Kılıçla vurulan ilk darbeye ölür, ikinci darbe vurulursa yeniden canlanır (Çelebi, 1996: 177)." Arabistan'da da insanları kandırıp yok etmeye çalışma özelliğiyle anlatılır. Mısır'da yamyamlık özelliği ön plana çıkar, yaşayan insanları veya cesetleri yemeye çalışırlar (Zbinden, 1994: 19, 43, 59-60). Bir anlatmaya göre dişi

olan türleri flüt çalarak erkekleri kandırır ve bunu duyan erkeklerin ölene kadar dans edeceğine inanılır. Başka bir anlatmada ise çöllerde erkeklerin karşısına çıkıp onları yiyen bir varlıktır. Bir inanışa göre de bu varlıkların bazen insanlardan çocukları olur ve bu çocuklar da vahşi yabaniler olarak yetişir (Coleman, 2007: 410-411). Bu varlıklar bazen veba ve benzeri salgın hastalıklarla bağlantılı düşünölmüş, bu hastalıkların veya hastalıkların yayılmasının sebebi sayılmışlardır (Curran, 2006: 194). Bu türden varlıklardan korunmak için ezan okumak gerektiğini belirten kayıtlar da mevcuttur (MacDonald, 1987: 823).

Arap folklorundaki bu varlıkla ilgili veriler İran'da Fars folklorunda da görölmektedir. Fars mitolojisinde bu varlığın adı "ğovl" şeklindedir, çoğulu "ğilân" ve "eğvâl" olarak kullanılır. Fars şiirinde bu ifade "insan yiyen vahşi yaratıklar, dev" anlamlarında kullanılmaktadır (Yıldırım, 2008: 341). Fars mitolojisinin önemli isimlerinden Yâhakkî; bu kelimenin kökeninin İbranice olduğunu öne sürüp "tüylü (kıllı)" anlamına geldiğini, bazen de "keçi" olarak tercüme edildiğini söylemektedir (Yâhakkî, 1386/2007: 606).

Bu demonik varlıkla ilgili inanç ve anlatmaların Arap kökeninden Farslara geçtiği (Yâhakkî, 1386/2007: 606) ve çoğunlukla eski Arap ve İran masallarına konu teşkil eden bir anlatmaya sahip olduğu (Çelebi, 1996: 177) kaynaklarda ifade edilmektedir. Fars mitolojisinde "ğovl", "İsfendiyâr'ın dördüncü handa öldürdüğü büyücü kadının adı"dır (Yıldırım, 2008: 341). Arap folklorunda "hortlak/cin" anlamlarına gelen ve insanları aldatan kötücül varlık olan "göl/göl" ile Farsça "çöl adamı" anlamına gelen "beyâbânî" kelimesinin birleşiminden oluşan "gulyabani/göl-i beyâbânî" ifadesi ıssız çöllerde insanlara saldıran "çöl devi" olarak kabul edilir (Korkmaz, 2006: 294).

Fars şiirinde "ğovl-âsâ: dev gibi; gövl-i rah (reh): aldatan, yol kesici; gövlân-i rüzgâr: kötüler, dünyayı isteyenler; gövl-i rehzen: yol kesici; gövl-i siyeh: gece karanlığı; gövl sıfet: vahşi kan içici" gibi mazmunlarda yer almaktadır (Yıldırım, 2008: 341). Fars mitolojisinde bu varlık daha çok çöllerde bulunan, istediği her şeikle bürünebilen, insanları ismiyle çağırıp öldüren tehlikeli bir canavardır (Yıldırım, 2008: 341). Mecazi anlamda bu adlandırma vahşi insan ve yamyam, şeytan, insanın nefsi, çok çirkin vücutlu ve aşırı uzun boylular için kullanılmaktadır (Yâhakkî, 1386/2007: 606). Fars kül-

türünde “gûlun boynuzunu kırmak” deyiminde çok zor veya imkânsız bir işi başarmak anlamında da kullanılmaktadır (Yâhakkî, 1386/2007: 606).

Fars folklorunda bu varlık mitik anlatılmalarda, destanlarda ve masallarda geçen bir tür büyücü, cadı ve dev tipidir ve daha çok çöllerde bulunduğu anlatılır. Fars mitolojisinde gul veya gulyabani bir tür çöl devidir fakat yine sözlü kültürün tipik bir özelliği olarak birçok kötücül özellik bu varlığa yüklenmiştir.

Bu kötücül varlık geceleri ortaya çıkıp yamyamlık yapan, insan-hayvan karışımı bir tür hortlak tasavvuru olarak Batı ülkelerinin halk bilgisinde de kendine yer bulmuştur. İngilizcedeki “ghoul” kelimesi de Arapçadan yapılan tercümelere dayandırılmaktadır.

Çeşitli kaynaklara göre Avrupa kültürünün bu varlıkla ve dolayısıyla bu kelimeyle tanışması XVII. ve XVIII. yüzyıl dolaylarındadır. İlk olarak Barthelemy d’Herbelot’nun XVII. yüzyılda hazırladığı *İslam Ansiklopedisi*’nde yer alan “goul” ifadesi, “ifrit, cin” olarak kısaca belirtilmiştir fakat asıl tanışma XVIII. yüzyıl başlarında Antoine Galland’ın *Binbir Gece Masalları* çevirisiyle gerçekleşmiştir. Burada yer alan Sidi Numan’ın Öyküsü’nden hareketle “mezarlıklarda cesetlerle ziyafet çeken korkunç bir yaratık” olan bu varlık Batı folklorunda yer etmiştir (Al-Rawi, 2009: 298). “Ghoul” kelimesinin kökeni için verilen bir diğer bilgiye göre de William Beckford’un Doğu temalı fantastik/gotik eseri *Vathek*’in XVIII. yüzyılın sonlarındaki İngilizce çevirisinde “goul”, “mezarlıklardan cesetleri çalan ve onlarla beslenen şeytani, kötü bir ruh” olarak geçmektedir (URL2). Bir diğer görüşe göre ise Avrupa folklorundaki masallarda ender rastlansa da gulyabani olarak kabul edilebilecek figürler XVI. yüzyılın ortalarından itibaren görülmektedir ve bunlar ormanlarda yaşayan, kötücül, çirkin, yamyam, hilekâr kadınlardır. Madam d’Aulnoy veya Grimm kardeşlerin masallarında görülen cadı tipleri bir yönleriyle gulyabani türündendir (Sagaert, 2017: 181). Edgar Allan Poe da 1848’de yazdığı “Çanlar” şiirinde “ghoul” ifadesine yer verir:

Onlar ne erkektir ne de dişi / Onlar ne insandır ne de vahşi / Gulyabanidir⁵ her biri (Dell, 2014: 124).

Şiirin orijinalinde “ghouls” ifadesi kullanılmıştır. Bu kelime hem “hortlak” hem de “gulyabani” olarak tercüme edilebilir.
Çevirisi: Dilek Kayaş Arslan - <https://rantey.org>

Batı dünyasında bu varlığın etkileri ve bir tür sembol olarak kullanılması durumu farklı noktalarda da görülmektedir. XIX. yüzyılın ortalarında Paris'teki mezarlıklardan cesetleri çalan ve basın tarafından hortlak veya "Paris'in kurt adamı" olarak adlandırılan bir tür sadist olan Çavuş Bertrand, kadın cesetlerini mezarlardan çıkaran ve evine götüren Ardisson adlı bir adam gerçek dünyanın gulyabanileri hâline gelmişlerdir (Mercatante ve Dow, 2009: 409; Steiger, 2012: 121-122). XX. yüzyıla gelindiğinde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki birkaç vakada mezarları kazan, mozolelere zarar veren, cesetleri çalan ve kendini büyücü ilan eden Grinch takma adlı Jeffrey Watkins veya kız arkadaşının cesedini evinde saklayan Michael Schinkel gibi katillerle ve mezar soyguncularıyla ilgili bilgi aktarılmaktadır (Steiger, 2012: 121-122).

Çalışmamızın başlarında da belirtildiği üzere "ghoul" dünyadaki halk anlatmalarında yer alan bir motiftir ve birçok kültürde bu başlık altında değerlendirilebilecek çirkin, kötücül, tekinsiz, yamyam bir dev, cadı veya büyücü tipi mevcuttur. Fakat gul ve bu kelimeyle oluşturulan çeşitli terkipler ve versiyonlar ile karşılanan ve Arap, Fars, Türk kültürünün katmanlaşarak oluşturduğu demonik varlık tipi; Batı folkloruna, Doğu kültürünün başta masallar olmak üzere çeşitli anlatmalarının taşınmasıyla yerleşmiştir. Ardından bu motif ve bu motifi karşılayan canavar, Avrupa halk bilgisindeki anlatmalarda ve gündelik yaşamdaki belli başlı olaylarda yabancı ve yeni bir korku nesnesi ve sembolü olarak yer almıştır.

Gulyabaninin Türk kültüründeki yerine geçmeden önce birkaç noktayı belirtmek icap etmektedir. Türk kültüründe kötücül, korkutucu, demonik varlık veya canavarlarla ilgili herhangi bir çalışmada veya konuşmada adı geçen ilk varlıklardan biri gulyabani olacaktır. İlginçtir ki Türkiye sahasından derlenen masal ve efsanelerde gulyabani adıyla bir varlık yaygın değildir. Efsane ve masallarda en çok cin ve dev, ardından da ejderha, al karısı, karabasan gibi varlıklar geçmektedir. Gulyabaniyle ilgili tasvirler daha çok inançlarda ve daha eski kayıtlarda mevcuttur. Bununla birlikte anlatılmasa da gulyabaninin halk bilgisindeki yaygınlığı tartışılmazdır. Özellikle gulyabaninin edebiyat ve sinemadaki karşılıkları ve bunların bıraktığı etki; gulyabaniyi, hakkında çok konuşulmayan fakat tüm canavarlardan daha meşhur bir kötücül ve korkutucu bir varlık hâline getirmiştir.

Bu satırları okuyanların da aklına ilk gelecek tip ve tasvir, meşhur *Süt Kardeşler* filmindeki tasvir olacaktır ki bu anlaşılır bir durumdur. Fakat Türk kültürünü bütüncül bir şekilde ele alırsak gulyabaninin Türk kültüründe nasıl yer aldığını görmek mümkün olacaktır.

Yukarıda değinilen edebiyat ve sinema meseleleri bu kitabın ilgili bölümünde ele alınacağı için burada yer verilmeyecektir. Bunun yanı sıra klasik Türk edebiyatında kullanılan gulyabani kavramı da ilgili bölümde ele alınacaktır. Burada daha çok Türk dünyasından tespit edilebilen dil ve halk bilgisi malzemesine odaklanılacaktır.

Gulyabani, *Güncel Türkçe Sözlük*'te Arapça “gül” ve Farsça “yābān” ile Arapça “-ī” ekinden oluşan bir isim olarak “karanlık ve ıssız yerlerde insanın gördüğünü sandığı korkunç hayalet” anlamıyla verilmektedir (URL1). Özkul Çobanoğlu da bu varlığın halk arasındaki tanımlanmasını “geceleri mezarından çıkarak insanları rahatsız ettiğine inanılan bir çeşit hortlak” olarak belirtmektedir (2004: 106).

Bu demonik varlık Türk kültüründe yaygın olarak “gulyabani” adıyla bilinmektedir ve yine yaygın bir biçimde “dev, cadı, cin, hortlak” gibi varlıkların tasavvurlarıyla karıştırılmakta; bazen de bu varlıklar yerine kullanılmaktadır. İlyas Çelebi; Arap ve İran kökenli olan “gul” adlı varlığın ve ilgili anlatımlarla inançların özellikle “Anadolu-Türk folkloruna cadı, umacı, dev anası, gulyabani, karakoncolos gibi adlarla geçtiğini” belirtmektedir (1996: 177). Fuzuli Bayat ve Celal Beydili gibi araştırmacılar da Azerbaycan başta olmak üzere Türk dünyasının farklı bölgeleriyle ilgili bilgi vermektedirler. Beydili “gulyabani”nın Türk dünyasında bazen “kötü su ruhu Ardov, al ruhu, al anası, al kadını” gibi varlıklarla karıştırıldığını ifade eder (2005: 223-224). Fuzuli Bayat da “gulyabani”nın Türk dünyasındaki farklı versiyonları olarak “mite, azatki, azmıç” gibi varlıklardan bahseder (2012: 304). Pertev Naili Boratav da bu varlığın bazen cadı ile özdeşleştirildiğini ve sözlü aktarımlarda gulyabaniyle ilgili veriye az rastlandığını ifade etmektedir (2012: 49).

Kötücül ve korkutucu bir varlık olarak gulyabaniyi incelerken “gulyabani”, “gulyabani benzeri varlıklar/farklı adlarla gulyabani versiyonları” ve “gulyabaninin cadı, dev vb. varlıklarla karıştırıldığı, onlarla yer değiştirdiği inançlar ve anlatımlar” gibi üçlü bir yapı görülmektedir. Bu yapı incelenmek istenilirse farklı adlardaki her bir varlığa ve varlık türüne ayrı bölüm oluşturmak gerekecektir. Bu

sebeple bu bölümde “gulyabani” adına ve bu ad etrafındaki inanç ve anlatmalara odaklanılacaktır.

Yukarıda da kısaca belirtildiği üzere Türkçede gulyabani, dev ve hortlak kavramları etrafında şekillenen korkutucu ve kötücül bir varlığı işaret etmektedir. Bu varlığın adı yabancı bir kökenden gelmekle birlikte adı ve diğer özellikleri, Türk kültüründe bir geleneğe bağlı olarak gelişmiştir. Türk dünyasında farklı boylarda bu varlığın adı “gulyabani, gulyabanı, gulyavani, guleybanı, aleybanı” şekillerinde görülmektedir. Kırgızlarda “gulbiyaban”, Pamir Kırgızlarında da “gul” veya “gul-i biyaban” şekilleri de söylenmektedir (Beydili, 2005: 223; Bayat, 2012: 302; Boratav, 2012: 49). Irak’ta da bu varlığın adı “ğul” şeklinde görülmektedir (Bayatlı, 2021: 351).

Türk halk bilgisinde, özellikle Türk dünyası anlatmalarında dev ve cadı tipi geniş bir yayılım alanı göstermektedir. Gulyabani, kökeni Arap ve Fars kültürü kabul edilmekle birlikte kültürel bağlamda Türk kültür sahasında da yayılım ve gelişme göstererek Türk halk bilgisinin bağlam ve dokusunda şekillenmiştir. Türk kültüründe devlerle ilgili bilgi verirken “Devler, demonlar, gulyabaniler her kavmin inanış ve düşüncelerinde yer etmiştir,” diyen Ögel, “insan devleri” başlığında destanlardan örnek verir ve “Osmanlıların, yaban âdemîsi dedikleri gulyabaniye biz, Orta Asya ve Kuzey Türk destanlarında rastlayamadık,” diye belirtmektedir. Ögel, bu bilgilere ek olarak Radloff’tan alıntıyla bilgi verir ve “Yelbegen ve Calmaus adlı, 3, 7 ve 12 başlı insan şekilli, sarı ve siyah devler” bilgisiyile birlikte buradaki “sarı devler” ifadesini “Çin tesirinde kalmış gulyabaniler idiler,” cümlesiyle açıklar (1995: 561-562).

Türk dünyası destan ve masallarında dev veya yalmavuz, celmoğuz, celbegen, mogus gibi adlarla anılan; çoğunlukla yedi başlı olmak üzere çok başlı, çok büyük, çirkin, bir dudağı yerde, bir dudağı gökte gibi kalıp ifadelerle tasvir edilen; kahramanın karşısındaki düşman konumunda, büyü yapabilen, zarar veren, yamyamlık ve vampirlik niteliklerine sahip ve genellikle kahramanın mücadelesi veya zekâsı ile alt edilen varlıklarla ilgili inanç ve anlatmalar geniş yer tutmaktadır. Bununla birlikte cadı da hem büyücü kadın hem de yukarıda dev için belirtilen özelliklerle geniş bir yere sahiptir. Bunların yanında geceleri mezarından çıkan, yaşayan insanları veya ölüleri yiyen, çirkin, saldırgan ve zararlı hortlaklar da inançlar, efsa-

neler ve memoralarda görülmektedir. Gulyabani daha çok Osmanlı Türk sahasında ortaya çıkan ve hem kendi özelliklerini koruyan hem de dev, cadı ve hortlak nitelikleriyle birleşen karmaşık bir varlıktır.

Türkiye sahasından ve Türk dünyasının farklı bölgelerinden bilgi içeren kaynaklarda gulyabaninin görünüşü belli başlı şekillerde belirtilmektedir. Bazı tasvirlerle göre boyu minare gibi uzundur, çoğu kez kendisini boydan boya örten beyaz bir elbisenin içinde veya yedi kat etekleri olan bir elbise içindedir, çoğunlukla dışı bir ruh şeklindedir ve kılığını ve cinsiyetini değiştirebileceğine inanılır (Çobanoğlu, 2004: 106). Bazı tasvirlerde kadın kılığında korkunç bir varlıktır. Vücudu sarı ve kırmızı renkli tüylerle kaplı, çirkin, kocaman, pis kokulu ve ayakları tersine dönmüş şekildedir (Beydili, 2005: 223). Çeşitli tasvirlerle göre çok çirkin, siyah yüzlü, koyu esmer ve korkunç bir tipe sahip (Bayatlı, 2021: 351) veya çok uzun boylu ve zayıftır, genellikle kadındır ve şekil değiştirebilir (Bayat, 2012: 302). Gulyabaniler gece karanlığında, akşam karanlık vakitlerde, mezarlıklarda veya benzeri yerlerde, ıssız yerlerde, dağ başlarında, çöllerde bulunabilir. Bazı anlatmalarda gündüzleri mezarında uyuyan gulyabani geceleri hortlayıp mezarından çıkar (Çobanoğlu, 2004: 106; Beydili, 2005: 223; Bayat, 2012: 302).

Bu mekânlarda korkunç görüntüsüyle ortaya çıkan gulyabani insanlara zarar veren eylemlerde bulunur. Azerbaycan Türklerine ait anlatmalarda da görüleceği üzere çocuklarla alakalı eylemleri de vardır. Gulyabani bazı anlatmalarda çocukları korkutur veya kaçırmaya çalışır. Çocuklar bir su üzerinden geçerek, türbe benzeri manevi bir yere sığınarak veya yetişkin birileri tarafından bulunarak kurtulurlar (Çobanoğlu, 2004: 106; Bayat, 2012: 302-304). Irak'ta bu varlığın güneşten korktuğu için sadece karanlıkta ortaya çıktığı ve insanlara zarar verdiği anlatılır (Bayatlı, 2021: 351).

Azerbaycan Türklerinden derlenen anlatmalarda çocukları sevmesi ve onları çeşitli oyunlar yaparak eğlendirmesi onun geçmişte çocukların hâmisi olduğunu ve sonradan olumsuz yönde dönüştüğünü düşündürmektedir. İnsanların karşısına yollarda çıkması, onların yolunu kesmesi ve onları yoldan çıkarması, bu sebeple de "yol azdıran" varlıklar kategorisinde olması eski bir yol hâmisi olmasına yorulabilir. Ayrıca çöllerin ve harabelerin iyisi olduğu yönünde bilgiler de mevcuttur (Beydili, 2005: 223; Bayat, 2012: 302-304).

Çeşitli anlatmalarda gulyabaniler insanları adlarıyla çağırır ve cevap verenlere zarar verir, onları delirtir veya öldürür. Bulundukları mekânlarda yalnız başına uyuyan kişilerin ayaklarının altını kan çıkana kadar yalar ve sonra kanlarını emer. Avcılarla karşı karşıya geldiği anlatmalar mevcuttur, avcılarla konuşur ve onlarla güreşmek ister. Güreşi avcı kazanırsa gulyabani gider, gulyabani kazanırsa avcı uzun bir süre hasta yatar. Ayrıca bazı anlatmalarda genelde al karısına atfedilen eylemleri yapar ve atlara binip, onların kuyruklarını örer (Beydili, 2005: 223-224). Gulyabaninin korkutma ve kötülük özelliği Türkiye sahasında “korkutmak, eziyet etmek” anlamlarına gelen “gulyabani gibi insanın tepesine binmek” (Aydın, 2021: 1505) deyiminde de görülmektedir.

Bu bilgilerden anlaşılabileceği üzere gulyabani daha çok Türkiye sahası ve çevresinde karşılaşılan bir kötücül varlık tipidir. Gulyabani adlandırmasının “gul” kökü ve “yaban+i” olması onun bazı niteliklerini gösterir. Gulyabani, eylemleri ve mekânına göre adlandırılmıştır. O, yaban yani bilinmeyen, korkulan, kaotik dış mekânın kötücül ve korkutucu varlığıdır. Fakat bu varlığın tıpkı mekân gibi görüntüsü ve eylemleri de karmaşıktır. Türk kültüründe gulyabani insanı yolundan şaşırtan, yoldan çıkaran varlıklar kategorisindedir ve daha çok çocukları korkutmaya yönelik varlıklar arasındadır. Bu anlamda gulyabani “kişinin yoldan çıkmaması” üzerine işlevsel bir varlıktır. Yoldan çıkan kişinin başına gelebilecek tehlikeler yaban dünyanın dev veya büyülu varlıklarıyla açıklanmaktadır. Gulyabani kavramında Türk kültüründeki kötücül ve korkunç varlıklara dair tasavvurun çoğu toplanmaktadır. Bu anlamda gulyabani sadece bir adlandırma olarak Türk kültüründe bir demonik varlığın tanımlanması hâline gelmiştir. Gulyabani bir dev, cadı, al karısı, vampir veya doğadaki bir tehlikenin sembolü olabilir.

Ayrıca gulyabanide tipik bir olağanüstü varlık dönüşümü de görülmektedir. Onun bulunduğu mekânlar ve eylemleri, eskiden olabileceği muhtemel bir iye kültüne işaret etmektedir. O yolların, harabe mekânların iyisi ve çocukların koruyucusu olduğu dönemleri geride bırakmış ve kültürde bir canavara dönüştürülmüştür.

Bu noktada daha önce de üzerinde durduğumuz gibi Azerbaycan Türkçesindeki kaynaklara ve anlatmalara da değinmek gerekmektedir. Azerbaycan dilinin izahlı sözlüğünde bu varlık “gulyabani” ola-

rak yer almaktadır ve burada iki farklı tanıma yer verilmiştir. Birinci tanıma göre gulyabani, “hurafe anlatanların tasavvuruna göre تنها çöllerde, sık ormanlarda tek başına kaldığı zaman insanın gözüne görünen, gerçekten olmadığı hâlde varmış gibi görünen yaratık”tır. Diğer tanım da gulyabani ifadesinin kullanım alanlarından birine örnektir. Buna göre gulyabani ifadesi “çok çirkin, kötü heybetli, korkunç görünüşlü insan hakkında” söylenen bir sıfattır ve örnek olarak “O lap [çok] gulyabanıya ohşayır [benzer],” cümlesi verilmiştir. Sözlükte verilen örneklerden biri, B. Talıblı’nın bir eserinden kısa bir alıntıdır:

Esed başını yelleyib [sallayıp] hortdanın [hortlağın] uzun olduğunu tesdig etdi [onayladı]: Gördünüz mü, süpürgesaggal deyil, gulyabanıdır (Orucov vd., 2006: 209).

Ramazan Gafarlı, bu varlıkla ilgili olarak “masallarda ‘gulyabanilik’ çok arkaik bir motiftir,” der ve geçmişte İskitlere kadar çeşitli kült merasimlerinde “gulyabani” gibi farklı şekillere dönüşmelerin bulunduğu hakkında bilgi verir (2019: 102, 176). Azerbaycan Türklerinden derlenen “Uzun adamın ağı [aklı] olsa guli-biyabanı [gulyabani] peygamber olu [olur],” atasözü de gulyabaninin fiziksel tasvirini zekâ ile zıtlık hâlinde kullanır (Yagubgızı, 2013: 397).

Azerbaycan Türklerine ait dil ve kültür malzemesinde gulyabani bir dev tipi olma özelliğiyle görülmektedir. Özellikle “hortlağın uzun boylusu” tasviri, gulyabaninin hem kültürdeki yerini hem de insanların zihnindeki hazır tasvirini göstermektedir. Geçmiş dönemlerden gelen gulyabani kavramı, yer aldığı atasözünde de semantik kategoride bir kutsalla zıtlık hâlinde kabul edilmiş; kutsal olan kavram, iyi ve doğru taraf ile akli işaret ederken gulyabani aklın karşısında yer almıştır.

Gulyabaniyle ilgili birkaç metin de onun karmaşık yapısını göstermektedir. Azerbaycan Türklerinden derlenen birkaç metinde gulyabani geçmektedir. Burada yer verilecek ilk metin Arif Acaloğlu ve Celal Beydili tarafından hazırlanıp 2005 yılında yayımlanan *Esatirler, Efsane ve Revayetler* kitabından alınmıştır. Metin, isimsiz bir şekilde “Mifler [Mitler]” bölümünün “Geyri-adi Varlıklar [Olağanüstü Varlıklar]” başlığında yer almaktadır:

Guleybani hemmeşe [hemişe, daima] arvat cildinde olur. Özü de uşahları çoh sevir. Bir evde gece yarısı uşah ağlayırmış. Kişi oyanır, arvadın da durğuzur [kaldırır] ki get uşağı sakitleşdir [sakinleştir]. Arvat durmah [kalkmak] istiyende görür ki uşah sesin kesdi. Erinir ta getmeye, deyir ki yatdı uşah.

Bir az keçennən sora görüller ki uşah ele gültür, ele gültür ki az galır geşş elesin [bayılsın]. Kişiyen [adamlar] arvat tez durup keçiller uşağın yanına ki görsünner nolup? Bahıllar ki guleybani min [bin] oyunnan çıhip uşağı güldürür. Guleybani binnarı görende tez çıhip gedir (Acaloğlu ve Beydili, 2005: 114).

Bu metin gulyabaninin geçmişte çocukların koruyucusu olması ve bir tür iye olmasının izlerini taşımaktadır. O, çocukları koruyan ve onlarla ilgilenen olağanüstü bir varlıktan, çocuklar için tehlikeli bir canavara dönüştürülmüştür.

Azerbaycan Türklerinden derlenen gulyabaniyle ilgili ikinci metin de yukarıda ismi anılan kaynaktan alınmıştır (Acaloğlu ve Beydili, 2005: 114). Aynı metin Meherrem Ceferli ve Rafiq Babayev'in birlikte hazırladığı *Azerbaycan Folkloru Antologiyası Nahçıvan Folkloru I* adlı eserde "Mifler [Mitler]" bölümünde "Güleybani" adıyla yer almaktadır (Ceferli ve Babayev, 2009: 33):

Bir ketde [köyde] guleybani peyda olur. Bı guleybani heş kime zere [zarar] vermese de camahat [halk] gorhuya düşür. Cavannardan [gençlerden] bir iki üreklisi tüfek götürüp başdıyırlar [başları] guleybanını güdmeye [aramaya]. Gecenin bir vadesinde [vadesinde] görüller ki bıdırana, guleybani gelir. Tez tüfeklerin tuşduyup [nişan alıp] atıllar [ateş ederler]. Embe neggeder [ne kadar] çahmağı [tetiği] çekiller, tüfek açılmır ki açılmır.

Guleybani saymazıyana [dikkatsizce] gelip binnarın yanınan keçip gedir. O gedennən sora cavannardan biri çahmağı çekir, tüfek açılır. Bahıllar ki o biri tüfekler de sazdı [sağlamdır] (Acaloğlu ve Beydili, 2005: 114).

Azerbaycan Türklerinden derlenen son metin de ismi anılan *Esatirler, Efsane ve Revayetler* adlı kitaptan alınmıştır. Metin, aynı bölümde isimsiz bir şekilde yer almaktadır (Acaloğlu ve Beydili 2005: 114-115). Benzer şekilde bu metin de *Azerbaycan Folkloru Antologiyası Nahçıvan Folkloru I* adlı eserde "Mifler [Mitler]" bölümünde "Güleybani" başlığında yer almaktadır (Ceferli ve Babayev, 2009: 34). Aynı metne, Eziz Elekberli ve Ayten Ceferova'nın birlikte hazırladıkları *Azerbaycan Folkloru Antologiyası XXIII Kitab Nahçıvan Nümuneleri 2. Cild*

adlı eserde “Efsane ve Revayetler” başlığında “Guleybanı” adıyla yer verilmiştir (2011: 93):

Bir kişi ekin suvarmahdan [sulamaktan] geyidirmiş [geri döndüyormuş]. Birden gabağına [karşısına] bir guleybanı çıkar. Kişi gorhusunnan isdiyir ki elindeki beli kaldırıp onu vursun. Ele beli kaldıranda [kaldırdığında] guleybanı dil açıp [konuşup] deyir:

- Ay kişi, benim sene ne pisdiyim keçib [kötülüğüm dokundu]? Meni niye vurursan?

Bayah ha kişinin üreyi keçir, bayılıp yihılır yere. Guleybanı da çıhip gedir, bir de o yerrerde görünmür (Acaloğlu ve Beydili 2005: 114-115).

Bu iki metinde görüleceği üzere gulyabani hâlihazırda bir korku sembolüdür. Hiçbir şey yapmasa dahi halk tarafından korkulan bir varlık olarak algılanır. Burada kötücül ve korkutucu unsur gulyabani değil, onun algılanışıdır.

İran Türkleri arasında da gul ve gulyabaniyle ilgili bazı veriler mevcuttur. “Gul” ifadesi İran Türklerinin masallarında “dev” karşılığında yer alabilmektedir. Buna bir örnek olarak “Culfaçı [Dokumacı] Memmed” masalı gösterilebilir. 2016’da Tebriz’de Mohammed Celali’den derlediğimiz bu masalda anlatıcı tarafından “gul” ifadesi “dev” anlamında kullanılmıştır:

O tereften, bu demin bes o mentebeye gelib ki mehtudi [sınırı, bölgesi] o gullardı. Ele devler meselen. [...] Olarnın da memulen [hep] gedim [kadim] gulların, dövlerin gızılları olardı (Sarpkaya, 2020: 742, 744).

İran Türkü araştırmacılarından Ehed Ferehmenî, İran’da Azerbaycan Türklerine ait anlatmalarla ilgili bilgi verirken toplumun hayal gücüyle al karısı ve gulyabaniyle ilgili anlatmalar yarattığını belirtmektedir. Birçok kişi, aile büyüklerinden dinlediklerini aktarırken anne ve babalarının gulyabaniyi gördüklerini; gulyabaninin büyük, değişken ve tüylü bir yaratık olduğunu anlatmışlardır. Bazı anlatmalara göre gulyabani anlatıcının dedesi veya babası tarafından yakalanıp, eve getirilerek hizmetçi olarak çalıştırılmıştır. Gulyabani her söylenileni ters anlayan, ölçü bilmeyen, odun toplamaya gittiğinde otuz kırk ağaç toplayıp gelen, demirden korkan, yakasındaki iğneyi çıkaramayan, çocuklara tatlı vererek onları kandırıp iğneyi çıkarttıktan sonra kaçan bir varlık olarak anlatılır (Ferehmenî, 1398/2019: 12-13).

Bu özellikler al karısı adıyla bilinen demonik varlıkla aynıdır. İran Türklerinden derlenen bir metinde de bu açık bir şekilde görülmektedir. “Azerbaycan, Türkmenistan ve İran Sahası Oğuz Türkleri Efsaneleri ile Anadolu Efsaneleri Arasındaki Ortak Kültürel Unsurlar” başlıklı bilimsel araştırma projesi metninde İran’da Azerbaycan Türklerine ait “Gulyabani” adlı bir metin verilmiştir. Cafer Kuhi tarafından Tebriz’de yayımlanan *Efsaneha-ye Diyar-e Haydar Baba [Haydar Baba’nın Diyarından Efsaneler]* adlı kitapta “Tebriz’in Bostan Ava ilçesinin Kayış Kurşak köyünde iki yüz sene önceleri Gaffar adında bir adam yaşardı,” diye başlayan bu metin tipik bir al karısı metnidir. Gulyabani, gece vakti atlara binip onları yorar. Gaffar, atın sırtına katran sürer ve bu şekilde kısa boylu, çirkin, insana benzeyen bu yarattığı yakasına iğne takıp yakalar. Metne göre Gaffar, “dua yazıp al hayvanından, gulyabaniden koruyan” biridir ve bir gulyabani yakaladığı duyulur. Gulyabani, Gaffar’ın hizmetçisi olur, hamur yapar, hamuru çok bereketli olur ve bunun da sebebi “hamuru yaparken içine idrarını karıştırması”dır. Gulyabani verilen her emrin tersini yapar, bir süre sonra bir çocuk doğurur, çocuğunun ölümü üzerine “Hz. Ebülfezl andı”yla serbest bırakılmasını ister ve uzaklaşıp gider. Metnin sonunda gulyabani, insanlara “Beni bu kadar süre tuttunuz ama benden karın ağrısı ve ani ölümün çaresini sormaya aklınız ermedi,” der (12-TDAE-001 NOLU BAP PROJESİ, 2016: 265-866).

İran Türklerinden derlenen bir başka bir metin de İlyas Emir Hasanî tarafından annesi Sefiye Gadirî’den “Gulyabani” adıyla kaydedilmiştir. Derlemeci, annesinin Garagan’ın Razgan köyünde doğduğunu, 74 yaşında olduğunu, okuma yazma bilmediğini ve hâlâ ismini andığı yerde yaşadığını belirtmiştir. Söz konusu metin *Azerbaycan Elbilimi Dergisi*’nin 91-92. sayısında “Nağıllar [Masallar], Reyayetler, Latifeler” başlığında yayımlanmıştır:

Uzah zamanlarda bir dana kişi varumuş ve bunun ailesinde bir dana güzel gızı varumuş. Bir gün bu gız geder [gider]. Bulahdan [kaynaktan, pınardan] su getire, gulyabani buni tutar aparar [götürür], bir mağarada sahlatar [saklar]. Orda bu gızdan iki dana uşag [çocuk] dünyaya geler.

Bir gün ki kendin [köyün] davarı geder o mağara sarı [mağaraya doğru], bu gız davarlarun tanuru [tanır], golbağın [bileziğini] salar, geçilerinin şaguna [boynuzuna]. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Gece ki davarlar geler öve [eve], kişi [adam] görer, gızının golbağı geçinin şagundadır, anlar, geder çopanun soraguna [çobana sormaya].

Soruşur:

- Emi can, davarı bugün hansı [hangi] terefde [taraf]ta yayurdun [bırakı-yordun, yayıyordun]?

Çopan diyr:

- Nece mege? [Neden soruyorsun?]

Deyir:

- Heç, ele bele.

Çopan diyr:

- Getmişdim ag gaşa teref.

Kişi geder, gızını tapar [bulur], getirer.

Ondan bele gulyabani gelir ha, deyir:

-Mahi, mahi

Balalaruy [çocuklarını] ohi, ohi (Hasanî, 1396/2017: 101).

Çeşitli anlatmaları nazım şeklinde yeniden yazmak İran'daki Türkler arasında da yaygın bir uygulamadır. Leyla Kehali tarafından hazırlanan bir çalışma *Guleybanı* adıyla yayımlanmıştır. Çalışmanın kapak resmini Yusuf Zebidi'nin çizdiği bilgisi çalışmada yer almaktadır. Bu gulyabani metni de sözlü kültürdeki bir anlatmanın nazma çekilmesi ve uyarlanmasına örnek olarak verilebilir:

Hündür [yüksek] dağın başında
Çen [sis] dumanın içinde
Garanlıh bir yuvada
Yaşırdı tehliyinde [tek başına]
Guleybanı adında
Her kimseni inciden [Herkese zarar veren]
Sabah kimi ağılada [Sabah kimi ağlatsın]
Fikre galib indiden [Şimdiden düşünüyordu.]
Ağacı sındırdı [kırdı]
Guşlara daş atardı
Çiçekleri gırdı
Be ar [arsızca] yiyib yatardı
Bi gece ki yatmağa
Başın goyurdu yere
Çaydan gelen sesleri
Eşitdi birdenbire

Durdu [kalktı] göre kim gelib
 O çaya, su içmeye
 Belke de ora gelib
 Bu gece ilişmeye
 Uca uca [yüksek] gülürdi
 Dağdan çaya enirdi [inirdi]
 Çomağını oynadırdı
 Gaçırdı gah yerirdi
 Deyirdi: “Öldürerem, gazanda pişirerem.”
 Hündür dağın başında naharına [öğle yemeği için] yiyerem
 Çaya sarı [çaya doğru] dönende [döndüğünde]
 Ayağ ilişti bir geleye [tuzağa] ki gündüz özü gurup [kurup] getmişdi
 Yere deydi baş üste
 Yihıldı galdı yerde
 Daşlar da eşitmedi
 Ondan çıha ses bir de (Kehali, 1378/1999).

İran Türklerine ait ürünlerden Türk kültüründe önemli bir yeri olan bir metinde de gulyabaniyle ilgili veri bulunmaktadır. Türk dünyasının ortak destan dairelerinden olan Köroğlu'nun İran Türklerinden derlenen ve Köroğlu çalışmalarında önemli yeri olan bir anlatmada da gulyabaniyle ilgili veri yer almaktadır. Köroğlu Destanı'nın bilinen en eski metni olarak kabul edilen, Alexander Chodzko tarafından Güney Azerbaycan'daki âşıklardan derlenen veya derletilen ve 1842'de Londra'da yayımlanan (Ekici, 2004: 42) metinde Köroğlu'nun bir yolculuğunda bir çobanla arasında geçenlerle ilgili olarak Chodzko “gulyabani”ye değinmiştir.⁶ Destanın bir yerinde Köroğlu, Ayvaz için Urfa'ya sefere çıkar ve yolda çok acıkıp bir çobanın yanına gider. Çoban ona sadece süt ve taş gibi bir ekmek verir. Köroğlu bunları çok vahşi bir şekilde yer ve çoban ondan korkup Köroğlu'nun “çölün vampiri veya şeytan” olduğunu düşünür. Bu kısımdaki çölün vampiri ifadesi Chodzko tarafından yapılan “vampire of the desert” tercümesinin karşılığıdır ve Chodzko tarafından

Söz konusu destanın yer aldığı Chodzko'ya ait eseri Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Halk Bilimi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Elif Nur İyigören, yüksek lisans tezi olarak çalışmaktadır. Gulyabaniyle ilgili bu veriyi de kendisi bana çalışmaları esnasında denk gelip ulaştırmıştır. Katkısı için teşekkür ederim. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

dipnotta “yabanın, ıssız yerlerin hayaleti, ‘Guli-beiaban’ Doğu’ya ait anlatmalarda ve ön yargılardaki meşhur vampir” olarak açıklamıştır (1971: 48). Söz konusu metnin Azerbaycan’da Azerbaycan Türkçesi olarak yayımlanmış metninde Köroğlu, çobanın verdiği taş gibi ekmeği süte koyarak yer ve on beş kişinin yiyebileceği yemeği bitirir. Köroğlu, buradaki tasvirinde bıyıklarını kulaklarından geriye atıp, ağzını mağara gibi açarak elindeki büyük kovayı ağzına dayar ve üç batman sütü içer. Çoban bunu görünce “Bismillah” der ve sonrasında çoban kendi kendine şöyle düşünür: “Eğer bu gulyabani veya cin olsaydı ‘Bismillah’ dediğimde kaçardı. [...]” (Abbasi, 2005: 27-28).

Eldeki metinlerden hareketle İran Türkleri arasında gulyabani devin karşılığı olarak ve al karısının yerine kullanılmaktadır. İran ve Azerbaycan Türk sahalarında gulyabani ortak bir şekilde çocuklarla ve büyüyle bağlantılı bir varlık olarak yer alır. Türkiye, Azerbaycan ve İran sahalarında gulyabani birçok özellik bakımından anlatmalarda ve inançlarda ortak bir yapıda kullanılmaktadır. Gulyabaninin hortlak, dev, cadı olması; yolların iyisi ve çocukların koruyucusu olma özelliğinden dönüştürülmesi ve hem kötücül hem de nötr eylemlerde bulunması üç sahada da ortaktır. Köroğlu metni özelinde ise Chodzko’nun “çöl vampiri” yaklaşımı ve metindeki “Bismillah” denilince gulyabaninin kaçması” motifleri önemlidir. Köroğlu’nun bazı anlatmalarda çok iri yarı tasvir edilmesi ve çok yiyip çok içmesi gulyabani tasvirini de kültür, anlatıcı ve metin için kullanılabilir kılmaktadır.

Gulyabaniyle ilgili genel bir değerlendirme yapmak gerekirse ilk olarak onun kökeninin Arap folkloru olduğunu söylemek mümkündür. Daha önce de birkaç defa belirttiğimiz üzere yamyamlık, vampirlik, büyücülük özelliği gösteren ve dev/cadı tiplerine dâhil edilebilecek kötücül ve korkunç varlıklar, birçok kültürde geçmişten günümüze mevcuttur ve hem benzer hem de bölgeye göre değişen özelliklerle var olmuşlardır. Bununla birlikte “gul” kökünden gelen ve yaşadığı yerler, tasviri ve eylemleriyle yayılım alanı gösteren varlık; temelde Arap folkloru, ardından da İran/Fars folkloru çevresinde oluşmuştur. Buna eklenen bir diğer katman da Türk halk bilgisidir.

Arap ve Fars folklorunda “gul” ve etrafında şekillenen isimlerle adlandırılan bu varlık Türk halk bilgisinde temelde “gul” ve “yaba-

ni” kelimesinin birleşiminden oluşturulmuştur. Bu ad “yaban yerlerde, bilinmeyen dış mekânlarda, doğanın tekinsizliğinde ortaya çıkan, insanı aldatan, büyük cüsseli bir insan, dev, cadı” gibi bir anlam vermektedir. Gulyabaniyi bir çöl devi veya gece hortlağı olarak kısaca tanımlamak da mümkündür.

Gulyabaninin bir demonik varlık olarak hortlak, cadı, karakoncolos ve benzeri varlıklarla karmaşık bir şekilde anılması anlatmalarda bir varlığın yaptığı eylemleri başka bir varlığın yapabilmesi ilkesi (Propp, 2008: 9, 23-24) ve efsanelerle ilgili “birinin yerine diğerinin geçmesi” ve “adapte olabilmek” özellikleriyle (Sakaoğlu, 1992: 11) açıklamak mümkündür. Al karısı adında gördüğümüz “al” ifadesinin Türk kültüründeki çok anlamlılığı gibi (Ekici, 2016: 104-107) gulyabani de taşıdığı çok anlamlılık ile birçok farklı varlığın yerine geçebilmiştir. Türk halk kültüründe “al karısı, demirkıynak, yolazdıran” gibi “eski orman ve yol ruhları” zaman içinde İslâmleşerek “cin” veya “şeytan”a dönüşmüşlerdir (Çobanoğlu, 2009: 280-281). Bu noktada sözlü kültürün dinamik yapısını da düşünmek önemlidir. Bir anlatıcı cadıyı anlatırken onu gulyabani olarak adlandırabilir, aynı şekilde gulyabaniyi anlatırken ona dev, cadı veya hortlak da diyebilir. Türk kültüründe birçok farklı isimdeki varlığın dev, cadı, cin, karabasan gibi ortak isimler altında toplanabildiğini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Christopher Dell, “Canavarlar sözcüklerle tarif edildiğinde bile en çok görünüşleri öne çıkar,” (Dell, 2014: 7) diyerek halk bilgisinde canavar kavramında tasavvurun önemini vurgulamaktadır. Şeytani varlıkların tasvir edilişi belirgin değildir. Boynuzlu veya boynuzsuz, kanatlı veya kanatsız, bir postu bulunan ya da kedi veya köpeğin yüzüne sahip grotesk hayvanlar, pençeli ve yarı insan küçük varlıklar gibi kötücül veya gülünç tasvirler görülmektedir. Bu durum İslâm kültür dairesinde de geçerlidir. Cinler veya şeytanlar güzel ya da çirkin, hayvan ya da bitki değildir. Bu varlıklar kutsal olan her şeyin düşmanı rolündedir (Korkmaz, 2006: 27-30). Türk halk kültüründe şeytan tasvirlerinde de şeytanın değişik kılıklarda insanı aldatması, hayvan kılığına girmesi, çocuklar tarafından daha kolay görülmesi (Çobanoğlu, 2009: 275-278) özellikleri vardır. Gulyabani de şeytani, kötücül, korkutucu veya demonik sıfatlarıyla farklı tasvirlerle sahiptir. Tasvirler değişkendir, her anlatıcı ve anlatmada

farklılık gösterebilir. Çirkinlik, çok büyük ya da çok küçük olma temel özellikler arasındadır. Bununla birlikte Türk kültüründe bu varlığın yine dev, cadı ve hortlak ekseninde tasvir edildiğini söylemek mümkündür.

Gulyabaninin bulunduğu mekânlar tekinsiz mekânlardır veya başka bir söyleyişle gulyabani bu mekânları tekinsiz hâle getirir. Bir mekânın tekinsizliği korkuyla bağlantılı bir deneyimle ilgilidir. Bu mekânlarda “sahip” konumundaki varlıklar değişim ve dönüşüm geçirerek hayvanlarla ilgili tasvirlerle sahip bir şekilde yer alır. Tekinsiz mekânlar tüm özellikleriyle insanlar dünyası ile olağanüstü varlıklar dünyası arasındaki eşik mekânlarıdır (Aça, 2018: 7, 18). Hâlihazırda mezarlık veya çöl gibi mekânlar bilinmezlikleri ve öte dünyayla bağlantıları sebebiyle tekinsiz kabul edilebilirler. Bununla birlikte herhangi bir mekân, içinde var olduğuna inanılan olağanüstü bir varlıkla birlikte tekinsiz bir hüviyet kazanabilir. Gulyabaninin mekânları tekinsiz mekânlardır. Bununla birlikte gulyabani herhangi bir yerde ortaya çıkabilir ve bu mekânda geçici/kalıcı bir tekinsizlik yaratır.

Türk kültüründe gul veya gulyabaniye benzer şekilde bozkır veya çöl gibi mekânlarda görünen ve cin veya yamyam türünden varlıklarla ilgili tasavvurlar geçmiş dönemlerde görülmüştür. Roux’nun verdiği bilgiye göre “yek” adlı bir varlık vardır. Kaşgarlı Mahmud tarafından da anılan bu varlığın adı “yemek” fiilinden türemiştir ve Türklerin ilerleyen dönemlerdeki edebiyatının yamyam tasavvurlarından biridir. Roux’nun verdiği bir diğer bilgiye göre bir “Arap-Kıpçak sözlüğüne göre yek, bir toz hortumuna eşlik eden bir bora görünümündedir ve tehlikeli bir varlık”tır (2000:164). “Dev bir düşman tiplemesi” Türk dünyası anlatmaları için bir örnek olarak *Dede Korkut Kitabı*’nda yer alan Arşun oğlu Direk Tekür gösterilebilir. O, altmış arşın boyuyla ve altmış batman ağırlığındaki gürzüyle dev bir düşman tiplemesidir (Duymaz, 2020: 212). Gerçek bir düşmanın yanı sıra canavarların doğa yasalarına aykırı olarak tasvirlerinin karmaşıklığı gibi davranışlarında da değişkenlik söz konusudur (Dell, 2014: 7). Bu değişkenlik belli bir yapı sınırlılığındadır. Türk halk anlatmaları için bu yapısal sınırlılığı Mustafa Duman’ın çalışmasından hareketle belirlemek mümkündür. Duman’ın olumsuz tiplere yönelik sınıflandırmasında “Varlık Biçimlerine Göre Olumsuz

Karakterler” başlığında “insan dışı varlıklar” grubunu oluşturur ve bu grupta “olağanüstü varlıklar (cadılar, devler, periler) ve hayvanlar” vardır. Duman’ın belirlediği tiplere göre varlık biçimi cadı olan olumsuz karakterler “hilekâr” tipini, varlık biçimi dev olan olumsuz karakterler de “düşman” tipini temsil etmektedir (2019: 194-218)

Duman’ın belirlediği “Kötülük Etkinlik Alanı Tablosu”na göre gulyabaninin eylemlerini değerlendirecek olursak “E1: Birini kaçırmak, E5: Kişilerin bedenlerine zarar vermek (öldürmeden), E6: Birinin apansız kaybolmasına yol açmak (onu kaçırmadan), E12: Birini öldürmek, E18: Kılık değiştirerek aldatmak, E19: Kahramanla dövüşmek, E20: Kahramanla yarışmak, E22: Aldatıcı bir varlığa dönüşmek, E23: Yol kesmek”⁷ eylemlerini gerçekleştirdiği görülmektedir (2019: 73-74). Gulyabaninin dişil olma ve hem çocukların koruyucusu hem de tehlikeli bir varlık olması özelliği onun iki yönünü ortaya koymaktadır. “Anne arketipi”nde görülebilen kadının birbiriyle bütünen iki yönü vardır:

Bakıp büyüten, koruyan, şefkat gösteren, ilham veren Umay, Ak Ene, ak kızlar, yer-sub, Od Ene ve Ana Maygıl ile korkutan, yutan, yakan ve öldüren Alkarısı, Yalmavuz, kara kızlar, kocakarı ve cadı; anne arketipinin iki parçasını oluşturur ve hayatla ölüm, geceyle gündüz, aydınlıkla karanlık, iyilikle kötülük ve varlıkla yokluk gibi bir ve bütündür (Fedakâr, 2014: 18).

Dünyada halk bilgisinde ve Türk halk bilgisinde gulyabaniyle ilgili bilgiyi özetleyecek olursak karşımıza şu veriler çıkmaktadır: Gulyabani, isminin kökündeki “gul” adlı varlıkla bağlantılıdır. Bu varlık aldatan, kandıran, yoldan çıkaran ve zarar veren bir varlıktır ve Arap folkloru kökeninden Fars folkloruyla kaynaşarak dünyaya yayılmış ve Türk halk bilgisinde katmanlaşmıştır. Arap ve Fars halk bilgisinde bu varlık harabe yerlerin, mezarlıkların ve çöllerin şeytani varlığı ve devidir. Daha çok dişi tasvir edilmekle birlikte dişi veya erkek, insan veya hayvan veya bu varlıkların karışımı tasvir edilir ve yolculara, bilhassa erkeklere zarar vermektedir.

Türk halk bilgisinde dev, cadı, hortlak ve al karısı kavramlarıyla katmanlaşan gulyabani kötücül bir korkunç varlık olmakla birlikte

Buradaki E1, E5 vb. kısaltmalara Mustafa Duman’ın ismi anılan çalışmasında belirttiği şekilde yer verilmiştir. Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

yaban dünyanın varlığı olarak eski Türk inançlarını da bünyesinde taşıyan çok yönlü bir varlık konumundadır. Düşman ve hilekâr bir dış dünya, kaos mekânı, tekinsiz mekânın varlığı olan gulyabani genelde gece vakti mezarlarda, yollarda, çöllerde, harabe yerlerde insanlara zarar veren; bazı anlatımlarda eski olumlu yönlerini de taşıyan bir olağanüstü varlıktır. Türk kültüründe de tasviri dışı, bazen de erildir. Bu varlık Türk kültüründe gulyabani adıyla yayılım göstermiş ve buradan gelen tasvirle edebiyata ve popüler kültüre yerleşmiştir. Bu yerleşim onun Türk kültüründe daha da geniş bir yayılım alanı göstermesine vesile olmuş ve gulyabaniyi az anlatılan ama çok bilinen ve ilk akla gelen kötücül varlık hâline getirmiştir.

Gulyabani, Türk kültür tarihinin ve mitolojisinin ortak halk bilgisi ürünlerinde yer alan bir demonik varlık tasavvurudur; bir canavardır. Türk kültüründe Arap ve Fars etkisiyle yer almaktadır fakat Türk kültür tarihinin kodlarıyla şekillenerek, Türk halk bilgisi ürünlerinde yer alıp Türk mitolojisinin bir parçası olmuştur.

Bu varlıkla ilgili veriler onun yamyam, hortlak, dev, cin, cadı veya insan yiyen vahşi bir yaratık ekseninde algılandığını göstermektedir. Hem eylemleri hem de kelime anlamıyla gul; aldatma, yakalama, yol kesme, hile, zarar verme, şaşırtıp yoldan çıkarma gibi unsurlarla ilişkilidir.

Bu varlık tasvir olarak her şekle girebilen, çirkin, insan hayvan karışımı veya çeşitli hayvanların karışımı, özellikle ayakları hayvan ayakları olan, siyah ve genellikle dişi olma özelliklerine sahip bir varlıktır. Çöllerde, mezarlarda, terk edilmiş yerlerde, ormanlarda ve dar geçitlerde bulunan bu canavarlar insanları şaşırtıp öldürürler, özellikle çocukları olmak üzere insan yerler, insanları isimleriyle çağırıp kandırırlar, insanlara saldırırlar. Hadislerde bu varlıkların var olup olmadığı tartışılrsa da besmele veya ezan, bu canavarlara karşı korunma veya onlardan kurtulma yöntemi olarak bilinmektedir.

Bu varlık Türk kültüründe, Osmanlı'nın erken dönemlerinden bu yana ve Türkiye, Azerbaycan, İran ve Kırgızistan gibi bölgelerde bilinir. Hortlak, cadı, dev veya cin türünden kabul edilir. Gulyabani aslında Türk mitolojisinde geçmişten günümüze yer alan, “çocukları korkutan” ve “yol kesen” varlık kategorisindeki versiyonlardan biridir. Eldeki verilere bakılacak olursa eski zamanlardan bu yana bu adla ve tasavvurla Türk kültüründe mevcuttur.

Türk kültüründe bu varlığın adı “gulyabani, gulyabani, guleybani” şeklindedir ve bazı kaynaklarda dağ adamı, yabancı kul, adam azmanı gibi adlarla da anılır. Gulyabani “gul” ve “yabani” ifadelerinden oluşturulmuştur ve “yabancı yerlerdeki, dış mekânlardaki canavar” gibi bir alt anlam taşımaktadır. Türk kültür tarihi açısından bakıldığında bilinmeyen mekânlardaki varlıklarla ilgili tasavvurların zengin olması son derece anlaşılırdır. Yarı pastoral göçebe hayatı yaşayan eski Türkler, belli bir bölgede sürekli hareket hâlinde yaşamışlardır. Geçmişten günümüze büyük bir coğrafyada dağ, orman, çöl vb. geniş arazilere yayılmış bir şekilde yaşayan Türkler, sürekli olarak yeni yerlerle ve buna bağlı olarak tekinsiz yerlerle karşılaşma, tanışma durumunda kalmışlardır. Bu sebeple “yabancı yerdeki canavar” tasavvuru Türk kültürü için son derece uygundur. Gulyabaninin adlandırması temelde Arapça ve Farsçaya dayansa da Türk dilinin kendi zenginliği içerisinde Türkçenin bir parçası hâlinindedir ve Türklerin hareket ettikleri coğrafyada karşılaştıkları ve tanıştıkları kültürler ile kendi kültürlerinin etkileşimi ve kendi kültürel yaratmalarındaki algı dünyasının sonucu bir adlandırmadır. Türk mitolojisinde gulyabaninin mekânları da bu algıya uygun bir şekilde ıssız çöller, ıssız yerler, mezarlıklar, gece karanlığında harabeler ve dağ yamaçlarıdır. Bu noktada şunu söylemek mümkündür: Gulyabani insanlar için aşılması zor ve bilinmeyen mekânlardaki her türlü sesin, hareketin, göz yanılmasının, yanlış anlamının kişileştirilmesidir. Kapkaranlık bir çöl gecesinde tüm sesler ve hareketler bir canavar biçiminde yorumlanabilir. Bu sesler ve hareketler insanı aldatır, kandırır, insanın duyularıyla oynar. Tüm bu algılamalar ortaya çeşitli tasvirler ve eylemler çıkarır.

Türk mitolojisinde gulyabani kılıktan kılığa girebilen, çok uzun boylu, bazen beyaz bir elbise veya etek giyen, cinsiyet ve kılık değiştirebilen ve genellikle kadın şeklinde tasvir edilen bir canavardır. Gulyabani, yukarıda da kısaca bahsedildiği üzere, bilinmeyen ve uzak doğadaki tehlikenin sembolüdür. Doğa ve dişilik ekseninde gulyabani, dişi doğanın sembolüdür ve çirkinliğiyle yabancı yerdeki tehlikenin tasavvurudur. Bu anlamda adlandırma ve mekânı birlikte düşünersek ismi anılan yerlerde, yerleşik veya göçebe olmak fark etmeksizin, sürekli olarak hayvancılık ve tarımla uğraşan Türklerin uyarı mekanizmalarından biridir. Gulyabani, aldatma, kandırma ni-

telikleriyle örtüşür; bir şekilde kılık ve cinsiyet değiştirebilir.

Gulyabani; insanları kandıran, doğru yoldan saptıran, acımasız, hileci, rahatsız eden, yolunu kaybetmiş çocukların karşısına çıkan, onları korkutan, insanlara adlarıyla seslenip çağırarak delirtme veya çöllerde, ıssız yerlerde uyuyanların ayaklarının altını yalayarak kanatıp kanlarını emme gibi yollarla çeşitli şekillerde zarar veren bir demonik varlıktır. Ayrıca ahırlara girip atların kuyruklarını örme ve onlara binip atları yorma gibi fiilleriyle al karısına da benzer. Orman mekânıyla ve avla bağlantılı olarak ormanlarda avcılarının karşısına çıkar ve onlarla mücadele eder. Bu varlık, eski orman ruhu veya çocukların koruyucusu gibi kutsal varlıkların -anlamın ters yönde kutuplaşması sonucu- olumsuz versiyonudur. Bunu gösteren bir işaret de kimi anlatımlarda gulyabaninin çocuklara iyi davrandığı ve onlarla oynadığı bilgisidir. Azerbaycan Türklerine ait metinlerde bu özellik net bir şekilde görülmektedir. Ayrıca bu metinler gulyabaninin hiçbir olumsuz eylemde bulunmamasına rağmen kötücül ve korkunç olarak kabul edildiği metinlerdir. Bu da ayrı bir incelemeyi gerektirmektedir. Zira metinlerde gulyabani sadece adıyla geçmektedir. Bu, onun gelenekteki bilinirliğini gösterir. Bunun yanında hiçbir olumsuz eylemde bulunmamasına rağmen bir tehlike olarak algılanması çift yönlü bir durumdur. Gulyabaninin kötücüllüğü ve korkunçluğu kendisine değil, zihinlerdeki tasavvuruna ve algılanışına bağlıdır. O, doğanın kaotik sembollerinden biridir ve verili özellikleri onu bir canavar kılmaktadır. Bununla birlikte eylemsizliğinin dahi korkutucu olması çift yönlü başka bir düşünceyi ortaya çıkarmaktadır. Olağanüstü bir güç olarak gulyabani, diğer birçok olağanüstü varlık gibi mevcut özellikleri ve insanı aşan potansiyeleyle hem saygı duyulan hem de korkulan bir varlık olma özelliğini taşımaktadır. Bu anlamda onun varoluşu hazır bir şekilde tekinsizdir. İnsanı aşan gücü onu insana karşı her şeyi yapabilir kılmaktadır. Bunun yanında metinlerde bu varlığın eski dönemdeki algılanışının üstü kapalı bir mesajı ve öğretisi de mevcuttur. Gulyabani hem iyiyi hem de kötüyü içinde barındıran, olağan olanın üstünde, “saygı duyulan kadim” ve “tekinsiz güç sahibi” bir varlık tipidir.

Gulyabani modern zamanlarda kitap(lar) ve film(ler) sayesinde ünlenmiştir. Bu noktaya kısaca değinmek gereklidir. Türk kültüründe gulyabani gibi çocukları korkutma işlevli canavarlar, karakonco-

los, şubat karısı gibi kış cinleri, al karısı ve benzeri lohusalık dönemiyle ilgili birçok varlık vardır. Bunların dışında da Türk mitik tasavvurları çok sayıdadır. Peki, neden bir karakoncolos, gulyabani kadar ünlü olmamıştır? Burada kültür endüstrisinin etkisi devreye girmektedir. Etki bırakan bir kitap veya film bile Türk kültüründeki bir unsurun yaratım, aktarım ve icrasının devam etmesini sağlayabilmektedir. Bu anlamda yeri gelmişken Türk kültüründeki tasavvurların kitap, dizi, sinema, tiyatro, animasyon, video oyunu, çizim, tasarım vb. alanlarda değerlendirilip kullanılmasının gerekliliği bir kez daha vurgulanmalıdır.

Kaynaklar:

- Abbaslı, İsrail (Yay. Haz.). *Koroğlu Paris Nüshesi*. Bakü: Şerg-Gerb, 2005.
- Abdurrezzak, Ali Osman. *Mitolojik Boyutu ve Çeşitli Yönleriyle Kara İye (Kızık Boyu Halk İnançlarında Kara İye İnancı)*. Çanakkale: Paradigma, 2020.
- Acaloğlu, Arif ve Beydili, Celal (Yay. Haz.). *Esatirler, Efsane ve Revayetler*. Bakü: Şerg-Gerb, 2005.
- Aça, Mustafa. “Türk Halk İnanışlarında Tekinsiz Mekân Algısı ve Doğu Karadeniz Bölgesi Memoratlarına Yansımaları” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 11/55 (2018): 5-20.
- Al-Rawi, Ahmed K. “The Arabic Ghoul and its Western Transformation” *Folklore*. 120/3 (2009): 281-306.
- Aydın, Hasene. “Mitolojik Kökenli Doğaüstü Varlıkların Deyimlere Yansıyan Özellikleri” *Turkish Studies – Language*. 16/3 (2021): 1493-1510.
- Bayat, Fuzuli. *Türk Mitolojik Sistemi (Kutsal Dişi – Mitolojik Ana, Umay Paradigmasında İlkel Mitolojik Kategoriler – İyeler ve Demonoloji)*. C. 2. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2012.
- Bayatlı, Necdet Yaşar. “İrak Halk Kültüründe Demonik Varlıklar Üzerine Bir İnceleme”. *I. Uluslararası Adbilim Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi Müdürlüğü, 2021, s. 345-352
- Beydili, Celal. *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Kitap Yayın, 2005.
- Boratav, Pertev Naili. *Türk Mitolojisi Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*. (Çev. Recep Özbay). Ankara: Bilge Su, 2012.
- Borges, Jorge Luis ve Guerrero, Margarita. *Düşsel Varlıklar Kitabı*. Çev. Bora Komçez. İstanbul: Mitos Yayınları, 1997.
- Ceferli, Meherrem ve Babayev, Rafiq (Yay. Haz.). *Azerbaycan Folkloru Antologiyası Nahçıvan Folkloru I. Nahçıvan*: AMEA, 2009.
- Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

- Chodzko, Alexander. *Specimens of The Popular Poetry of Persia as Found in The Adventures and Improvisations of Kurroglou The Bandit-Minstrel of Northern Persia and in The Songs of The People Inhabiting The Shores of The Caspian Sea*. New York: Lenox Hill Pub. And Dist. Co. (Burt Franklin), 1971.
- Coleman, J. A. *The Dictionary of Mythology A n A-Z Of Themes, Legends and Heroes*. London: Arcturus Publishing Limited, 2007.
- Curran, Bob. *Encyclopedia of the Undead a Field Guide to Creatures That Cannot Rest in Peace*, New Jersey: Career Press, 2006.
- Çelebi, İlyas. "Gül" *DİA*. C. 14, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, s. 177.
- Çobanoğlu, Özkul. *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ, 2003.
- _____. "Gulyabani" *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*. C. 3, Ankara: AKM, 2004, s.106-107.
- _____. "Türk Halk Kültüründe Şeytan Telakkisi Üzerine Tespitler" *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*. 2/3-4 (2009): 269-282.
- Dell, Christopher. *Canavarlar – Garip Yaratıklar Kitabı*. (Çev. Nurettin Elhüseyni). İstanbul: YKY.
- Duman, Mustafa. *Türk Halk Anlatmalarında Olumsuz Tipler -Mit, Destan, Halk Hikayesi-*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi, 2019.
- Duymaz, Ali. "Dede Korkut Kitabı'nda Bir Dev: Arşun Oğlu Direk Tekür" *Kolca Kopuzdan Kılca Kaleme Dedem Korkut Araştırmaları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2020, s. 207-220.
- Ekici, Metin. "Türk Kültüründe 'Al' Renk" *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 16/2 (2016): 103-107.
- Ekici, Metin. *Türk Dünyasında Köroğlu (İlk Kol) -İnceleme ve Metinler-*. Ankara: Akçağ, 2004.
- Elekberli, Eziz ve Ceferova, Ayten (Yay. Haz.). *Azerbaycan Folkloru Antologiyası XXIII Kitab Nahçıvan Nümuneleri*. 2. Cild. Bakü: Nurlan Neşriyyatı, 2011.
- Fedakâr, Pınar. "Besleyen mi, Öldüren mi: Türk Mitik Tasavvurunda Anne Arketipinin Antropomorfik Görünümleri". *Millî Folklor*. 26/103 (2014): 5-19.
- Ferehmendî, Ehed. "Azerbaycan Nağıllarının Özellikleri". *Azerbaycan Elbilmî Dergisi*. 120-121 (1398/2019): 7-23.
- Gafarlı, Ramazan. *Mifolojiya Altı Cildde İkinci Cild Ritual-Mifoloji Dünya Modeli*. Bakü: Elm ve Tehsil, 2019.
- Guiley, Rosemary Ellen. *The Encyclopedia of Vampires, Werewolves, and Other Monsters*. New York: Facts on File, 2005.
- Gültekin, Mustafa. *Kazan-Tatar Masalları (İnceleme-Metinler)*. Ankara: AKM, 2013.

- Hasanî, İlyas Emir. "Gulyabani" *Azerbaycan Elbilimi Dergisi*. 91-92 (1396/2017): 101
- İnayet, Alimcan (Proje Yürütücüsü). "Azerbaycan, Türkmenistan ve İran Sahası Oğuz Türkleri Efsaneleri ile Anadolu Efsaneleri Arasındaki Ortak Kültürel Unsurlar". 12-TDAE-001 NOLU BAP PROJESİ Sonuç Raporu, İzmir: Ege Üniversitesi, 2016. [12-TDAE-001 NOLU BAP PROJESİ]
- İnayet, Alimcan. *Türk Dünyası Efsane ve Masallarında Bir Dev Tipi: Yalmavuz/ Celmoğuz*. İzmir: Külcüoğlu Kültür Merkezi, 2007.
- Kehali, Leyla. *Guleybanı*. Tahran: Endişeye Nev, 1378/1999.
- Kırbaç, Selçuk. "Hayâtü'l-Hayevân Tercümesi (Giriş, İnceleme, Metin, Dizin-Sözlük)". *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, 1999.
- Kırgı, Salim Fikret. *Osmanlı Vampirleri Söylenceler, Etkiler, Tepkiler*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Korkmaz, Esat. *Ansiklopedik Şeytan Tasarımı-Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anahar Kitaplar, 2006.
- MacDonald, D. B. "Gül". *MEB İslam Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1987, s. 822-823
- Mercatante, Anthony S. ve James R. Dow. *The Facts on File Encyclopedia of World Mythology and Legend*. New York: Facts on File, 2009.
- Orucov, Eliheyder, vd. (Yay. Haz.). *Azerbaycan Dilinin İzahlı Luğeti*. Dörd Cildde III. Cild. Bakü: Şerg-Gerb, 2006.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve açıklamaları ile destanlar)*. II. C.. Ankara: TTK, 1995.
- Özdemir, Serdar Deniz. *Türk Halk Anlatılarında Devler*. Çanakkale: Paradigma Akademi, 2022.
- Polat, İrfan. *Türk Masal ve Efsanelerinde Olağanüstü Güçler ve Varlıklar Türkiye Sahasının Demonolojisi ve Diabolojisi*. İstanbul: Selenge Yayınları, 2020a.
- _____. *Memorat Yapı, Tasavvur ve Metinler*. İstanbul: Kitabevi, 2020b.
- Propp, Vladimir. *Masalın Biçimbilimi ve "Olağanüstü Masalların Dönüşümleri"* (Çev. Mehmet Rifat ve Sema Rifat). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Roux, Jean-Paul. "Demonlar Türkler ve Moğollar'da", *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*. I. C, Ed. Yves Bonnefoy, Türkçe Baskıyı Yayına Hazırlayan: Levent Yılmaz. (Çev. Gönül Yılmaz). Ankara: Dost, 2000, s. 164.
- Rose, Carrol. *Giants, Monsters and Dragons an Encyclopedia of Folklore, Legend, and Myth*. California: ABC-CLIO, 2000.
- Sakaoğlu, Saim. *Efsane Araştırmaları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1992.

- Sagaert, Claudine. *Kadın Çirkinliğinin Tarihi*. (Çev. Serdar Kenç). İstanbul: Maya Kitap, 2017.
- Sarpkaya, Seçkin ve Mehmet Berk Yaltırık. *Türk Kültüründe Vampirler "Oburlar, Yalmavuzlar ve Diğerleri"*. Ankara: Karakum Yayınevi, 2018.
- Sarpkaya, Seçkin. "Tebriz Türk Masalları Üzerinde Bir İnceleme". *Yayımlanmış Doktora Tezi*. İzmir: Ege Üniversitesi, 2020.
- _____. *Türklerin Şeytani Masalları Türk Masal ve Efsanelerinde Demonik Varlıklar*. Ankara: Karakum Yayınevi, 2017.
- Steiger, Brad. *The Werewolf Book: The Encyclopedia of Shape-Shifting Beings*. Michigan: Visible Ink Press, 2012.
- Turan, Ahmet Burak. *Türk Canavarları Sözlüğü Şamanist Söylenceler, Canavarlar ve Şeytani Ruhlar*. İstanbul: Gerekli Kitaplar, 2020.
- URL1: <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 18.05.2022 [Güncel Türkçe Sözlük]
- URL2: https://www.etymonline.com/word/ghoul#etymonline_v_6063 Erişim Tarihi 04.05.2022 [Etymonline]
- URL3: <https://www.ruthenia.ru/folklore/thompson/> Erişim Tarihi: 17.05.2022 [Motif İndeks]
- Yagubgızı, Metanet (Yay. Haz). *Atalar Sözlüğü*. Bakü: Nurlan, 2013.
- Yâhakkî, Muhammed Cafer. *Ferheng-i Esâtîr ve Dâstânârehâ Der Edebiyyât-i Fârsî*. Tahran: Ferheng-i Muassır, 1386/2007.
- Yeşildal, Ünsal Yılmaz. *Masal ve Peri (Anadolu Sahası Türk Masalları Örneğinde)*. Konya: Palet Yayınları, 2020.
- Yıldırım, Nimet. *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kalcı, 2008.
- Zbinden, Ernst. *İslam'da ve Eski Ortadoğu'da Cin ve Ruh İnançları*. (Çev. Ekrem Sarıkçıoğlu). İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1994.

2. BÖLÜM

TÜRK TARİH VE EDEBİYAT KAYNAKLARI İLE POPÜLER KÜLTÜRDE GULYABANI

Mehmet Berk Yaltırık*

Halk inanışlarından literatürümüze (edebiyat ve tarih) intikal eden “gulyabani”, sinema sayesinde çocukluğumuzun bilindik korku imgelerinden birine dönüşmüş; nihayetinde popüler kültüre kadar sirayet etmiştir. Bugün çeşitli karikatürlerde, yeni edebiyat eserlerinde, giyimde, çeşitli mutfak eşyalarında kendine yer bulabilen, koleksiyon figürleri üretilen epey şöhretli bir “öcü”dür. Daha önce pek denenmemiş¹, bu folklorik monografi çalışmamızda “gulyabani” motifinin yer aldığı yazılı eserler ve belli başlı popüler kültür uyarlamaları ele alındı.

Bu satırların yazarı da dâhil çoğumuzun çocukluk kâbuslarına girmiş olan “gulyabani”nin, Osmanlı’dan günümüze uzanan serüvenine şöyle bir göz atalım...

1. Osmanlı Literatüründe Gulyabani

Orhan Hançerlioğlu, 1975 tarihli *İnanç Sözlüğü*’nde gulyabani için:

Gul: (Arap) İnsanlara kötülük eden bir hayalet... Hortlak veya cin olarak da nitelenen gul, her çeşit kılığa girer, insanları aldatır ve sonra yutarmış. Gulyabani: (Arap) Issız çölde insanların üstüne çıktığına inanılan hortlak... Arapça ‘çöl devi’ anlamındaki gül-i beyâbâni deyiminden bozmadır (Hançerlioğlu, 1975: 217), demektedir.

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, mehmetberkyaltirik@gmail.com.

Haluk Başaran ve Büşra Bora tarafından kaleme alınan *Gulyabani* adlı derleme girişi haricinde pek çalışılmış değildir. İsmi anılan bu çalışma için bk. Başaran ve Bora, 2016.

Bu varlıkla ilgili inançlar temelde Arap inanışı olmakla birlikte (Scognamillo ve Arslan, 2003: 40), “cin” inancı çerçevesinde Türkiye ve Azerbaycan sahasındaki Türk inanışlarında da yer almıştır (Beydili, 2005: 223-224).

Peki, bu korkutucu ve kötücül varlık daha eskiden de böyle mi tanımlanıyordu? Ahmed Vefik Paşa’nın 1876’da basılan *Lehce-i Osmanî* adlı eserinde “Gul: Cin, gulyabani, karakoncolos, gaylân, ümm-i gilân mugaylan.; Gıylan: Gûller, ümm-i gilyân, mugaylan” tabirleri yer almaktadır (Ahmet Vefik Paşa, 2000: 623-622). Buradaki “Gilân” tabiri, “gul” adı verilen cin türünün çoğulu anlamına gelmektedir (Çelebi, 1996: 177). İmam Bedreddin Şiblî’nin *Âkâmü’l-Mercân fî Ahkâmî’l-Cân* yani *Cinlerin Esrarı* adlı eserinin çevirisinde Muhammed Ferşad, “ğul” tabirini kullanır (Şiblî, 1974: 146). “Gul”, İslâm inançlarında cinlerin kendi aralarındaki belli türleri ile alakalı bir isimlendirmedir. En düşük derecedekilere “cânn” denir. İkinci derecede cinler yer alır. Üçüncü derece şeytanlardan, dördüncü derece ifritlerden, beşinci derece ise ifritlerden bile güçlü olarak nitelendirilen “marid”den oluşur. İslâm literatüründeki Kazvinî’nin meşhur *Acaibü’l Mahlûkat ve Garâibü’l Mevcudât* ile Demirî’nin *Hayâtü’l Hayevân* adlı eserlerine göre ise cinler (Erkeklerine “cinni”, dişilerine “cinniye” denilmektedir.) “agval, “saali” ve “afarit” adıyla üç türe ayrılırlar. “Agval” yahut “gilan” grubundan olanlar “gul”, “saali” türünden olanlara “sılat”, “afarit” grubundakilere de “ifrit” denilir. Gul türündeki cinlerin genellikle dişi olduğuna, erkeklerine “qut-rub” denildiğine, “marid” tipi gullerin en acımasız ve hilekâr cinler olduğuna inanılır. “Gul” adlı varlıkların değişik biçimlere girerek insanlara yollarını şaşırttıklarına, ardından parçalayıp yuttuklarına, geceleri mezarlara saldırıp ceset yediklerine inanılır (Yaltırık, 2016).

Osmanlı Dönemi’nden çeşitli sözlüklerde de “gul” aşağı yukarı bu değişken ve korkulu tasvirleriyle tanımlanmaktadır:

Şemseddin Sâmî’nin 1883-1900 yılları arasında yazdığı, 1901 tarihli *Kâmûs-ı Türkî* adlı sözlükte, “Gul” maddesinde “Tenhalarda ve karanlıkta korkudan insanın gözü önünde tecessüm eden mahuf [varlık bulan korkunç] hayal: gulyabani,” denmektedir (Şemseddin Sami, 2006: 971).

Mehmed Bahaeddin’in (Toven) 1914 tarihli *Türkçe Lügat* adlı eserinde de “Gul” maddesinde “Ani felaket, kaza. Şeytan, muhtelif şe-

killere giren peri” ifadeleri yer alır (Mehmed Bahaeddin, 1330/1914: 769).

Ali Nazım ve Reşad beylerin yazdığı 1902 tarihli *Mükemmel Osmanlı Lugati*’nde de “Gul” maddesinde “Tenha yerlerde eşkâl-i muhtelif [çeşitli şekillerle] ile insana görünür addolunan [kabul edilen] mah-lûk. Taife-i cinden [cin tayfasından, topluluğundan] bir nevi [türü]: gulyabani” denilmektedir (Ali Nazım ve Reşad, 1318/1902: 536).

Osmanlı literatüründe “gulyabani”ye dair en erken örneğe 1600’lü yıllarda Evliya Çelebi’nin meşhur *Seyahatname*’sinde rastlarız. Evliya Çelebi, İstanbul’da Hasköy civarında gördüğü “gulyabani”yi şu ifadelerle anlatır:

Hakirin aşk âleminde olduğum bir cumaertesi gecesi buradaki (Hasköy) Yahudi mezarlığı içinde ‘Gel tâliim gel!’ diye seslendim. Gulyabani bir dev belirdi. Korkumdan ‘Ya Hafız’ ismiyle kaçıp bu İne Ayazma içinde o gece gizlenip bî-hüş olduğum maceram, inşaallah yerinde yazılır ki yaratılmış bir kimsenin başına gelmemiştir (Evliya Çelebi, 2003: 375).

Bu anlatıdan hareketle eski İstanbul folklorunda “gulyabani”nin bir “dev” suretinde tasvir edildiğini söyleyebiliriz. Yine de detaylı bir tasavvur söz konusu değildir. Acaba burada kastedildiği manada “dev” nasıl tasvir edilmektedir?

Gulyabani için klasik masal değişinden hareketle “bir dudağı yerde, bir dudağı gökte” deyip geçmek pek mümkün değildir çünkü bazen aynı toplumun anlatılarında hem daha insansı hem de daha canavara benzer şekilde anlatılabilmektedir. Eski zamanlarda bir topluluğun düşmanlarının “dev” şeklinde algılanması yani ortalamadan daha uzun kimseler olarak tasvir edilmeleri (Bozkurt, 2012: 35) söz konusu olduğu gibi “dev”, karşımıza daha mitik özellikler taşıyan bir varlık olarak da çıkmaktadır. Örneğin Kafkasya sahasında, Çerkes Nart anlatılarından “Sadık Dostlar” adlı hikâyede dev tasviri daha insansıdır (Hadağatle, 2005: 33). Sosriko adlı kahramanın hikâyesinde ise dev, Sosriko’nun atıyla yedi gün yedi gecede aldığı yolu yattığı yerden kalkmadan eliyle yoklar ve Sosriko atının üstündeyken devin dişinin kovuğunda kaybolur (Mijayev ve Pashtova, 2018: 229).

Neyse ki Evliya Çelebi’nin vermediği detaylara, Osmanlı Dönemi’ndeki halk folklorunda “dev” veya “gulyabani” tasavvuruna

dair ipuçlarına bazı minyatürler sayesinde ulaşabiliyoruz. Emre Taş'ın “#tarih” dergisinde yayımlanan “Şenlik ve Teknoloji: Roket Var, Otomat Var, Alkış Alan Bahşisi Kapat” başlıklı yazısında, *Vehbî Surnâmesi* ve *İntizamî Surnamesi*'ndeki eski Osmanlı şenliklerinde kullanılmış “korkunç otomatlar”ın tasvirlerini paylaşır (Taş, 2021: 58-59) Kendisinin bu çalışma için bana da gönderme nezaketini gösterdiği² “dev” suretli otomat tasvirlerinde kimisinin üzeri -korkudan mı bir bâtil inanış kaynaklı çekinceden mi bilinmez- karalanmışsa da devler görülebilmektedir.

Görsellerden ilki olan “ejder timsali otomat” için (bk. Resim 1), Nurhan Atasoy şu notu düşmüştür:

Suretger yani yüz çizen usta bir ejder maketi yapmıştı. Ejder hareket ettikçe ağzında kıvılcımlar çıkıyor ve nefes alıp verdikçe yine ağzından şimşekler çıkıyordu. Burada bu gibi resimlere karşı davranışı görmekteyiz. Bunlar o kadar etkili olabiliyorlardı ki bakanlar korkularından o resmi bozarak kurtulmaya çalışıyorlardı. Bu eser üzerindeki karalama ve çiziktirmeler de ne kadar çok bakıldığını göstermektedir (Atasoy, 1997: 113).

“Resim 3”te ise *Vehbî Surnâmesi*'nde Levnî'nin resmettiği 1720 şenliğinde Acem görünüşlü kuklalar ve toslaşan mekanik koçlar tasvir edilmiştir. Şair Vehbî'ye göre:

İri kıyım iki düzme adam; bayram kuklası kılığında ince kuzu derisinden çehrelerle hileci devler suretinde oyunlar oynadı, sandalların üzerinde şenlenerek geçtiler, etrafa fişekler saçtılar ve sadrazamdan bahşişler aldılar.

“Resim 4”te de bir başka dev suretli tuhaf heykel ve toslaşan mekanik koçlar resmedilmiştir ki bu minyatürde de “gûl-i beyâbân” yani “gulyabani” tabirinin açıkça zikredildiği, “...ez cümle içinde bir sûret-i dîv-i muhîb ve bir heykel-i acîb ü garîb var idi ki gûl-i beyâbân ana nisbetle bir perî-peyker cûvân ve çehre-i zebâniyan ana nazar hûrâ-yı cinân olup reyrân edenleri medhûş u hayrân eyler idi,” notu yer almaktadır (Tulum, 2009: 542).

Söz konusu kıymetli görselleri ve kaynakçaları notları ile ulaştırdığı için Emre Taş'a teşekkürlerimi sunarım.

Resim 1: Ejder timsali otomat, *İntizâmî Surname-i*, res. Nakkaş Osman, 1582'den sonra, TSMK (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi) H 1344, 351a.

Resim 2: İntizamî Surnamesi, res. Nakkaş Osman, 1582'den sonra, TSMK H 1344.

Resim 3: Vehbî Surnâmesi, res. Levnî, 1720-28, TSMK (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi)
A. 3593, 50b.

Resim 4: Vehbî Surnâmesi 63b. Gulyabaniye benzetilen kukla.

Bahsi geçen görseller ile Evliya Çelebi'nin kısa anlatısı, folklorumuzdaki “gulyabani” imajının “dev suretli” bir varlık şeklinde tasvir edildiğini açıkça ortaya koymaktadır. Nitekim Evliya Çelebi'den asırlar sonra yine Osmanlı Dönemi'nde yazılan bir kurgu eserle popüler kültüre ilk adımını atan “gulyabani”, söz konusu eserde de bir dev olarak tasvir edilmiştir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın ilk kez 1912 yılında Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı tarafından basılan *Gulyabani* adlı romanının kapığında (bk. Resim 5), romanda tasvir edilen “gulyabani” de uzun tırnaklı, iri gözlü ve asayla yürüyen bir dev şeklinde tasvir edilmiştir (Hüseyin Rahmi [Gürpınar], 1328/1912).

Gulyabani romanı; Hüseyin Rahmi'nin *Cadı* (1913), *Mezarından Kalkan Şehid* (1929) romanları gibi dönemin halkının bâtil inançlarını mizahi bir şekilde ele alarak bunların beyhudeliğini halka göstermeye çalıştığı romanlarından biridir. Bu eserlerde kurgular bâtil inançlara inanmayanlarla inananların karşı karşıya gelmesi üzerine kuruludur (Koşar, 2005: 11-13). Bu kitap, yazarın realist/akılcı düşüncüyü savunan; halkın boş inançlarını, cinlere, perilere ve tuhaf olaylara inanmasını eleştiren romanlarından biridir ki bu husus eserlerinin birçoğunda epey

Resim 5: 1912'de Hüseyin Rahmi'nin (Gürpınar) *Gulyabani* romanının ilk baskısının kapak resmi.

öne çıkar. Hüseyin Rahmi, eserlerinde doğal ve gerçekçi bir üslupla o dönemin İstanbul'daki insanların hayatlarından, konuşmalarından kesitler sunarken aynı zamanda onların değer yargılarını, boş inançlarını ve katı gelenekçiliklerini eleştirmektedir. O; okuyucuyu bilinçlendirmeye, boş inançlardan ve çağdışılıktan uzaklaştırırken bunu bu inanışların gülünç yönlerini ön plana çıkartarak yapmaktadır. Bu nedenle bazı eserlerinde bu öğreticiliğin dozu kaçtığı için romanın estetiğini bozsa bile yazarın en belirgin özelliği olagelmıştır. Halkın değer yargılarını ve yaşayışını değiştirmek için sanatı bir

araç olarak gördüğünden eserlerinde bu yaşayışın her yönünü eleştirmekten çekinmemiştir. Ama buna karşın halkı dışlamaz, aksine sanatın seçkinler arasından çıkartılıp halkın arasına karışmasını, halkın bu şekilde değer yargılarını değiştirebileceğini savunur. Ayrıca mükemmel bir gözlemcidir. Devrin İstanbul tipleri, vapurlardan şenliklere, ev hanımlarının oturmalarından kır gezilerine oldukça geniş bir mekân ve şahıs kadrosu onun eserlerinde adeta zaman makinesine binmiş gibi okuyucuya o dönemi bire bir yaşatmaktadır. Romanlarında da bu tipleri iki grupta toplar. Eleştirdiği gelenekleri ve görenekleri tutucu bir şekilde muhafaza edenler ile “Batı”nın akla, bilime dayanan akılcı zihniyetini savunanlar arasındaki çatışma söz konusudur. Bu özellik *Gulyabani*’de de kendini göstermektedir (Gürpınar, 2005: 7-19).

Bununla birlikte romanın korku atmosferi, sonunda tüm dehşetin düzmece olduğu anlaşılrsa da epey kuvvetlidir (Duru, 2016). 2010 yılında *Gölge e-Dergi*’de yayımlanan “İlk Gayri Resmi Korku Romanımız: *Gulyabani*” adlı makalede bu başlığı tercih etmemin sebebi de budur. Roman klasik bir korku hikâyesi anlatısının başlangıcından farksızdır. Daha ilk sayfalarda Üsküdar yakınlarındaki Yediçobanlar Çiftliği’ne çalışmaya giden hizmetkâr Muhsine’nin yaşadıkları, romanın içindeki korkunun habercisidir. Çiftlikteki emektar hizmetlilerden önce duyup sonra da geceleri kanlı canlı gördüğü cinler, periler yetmezmiş gibi bir de romana adını veren “Ahubaba” nam gulyabaniyle yüz yüze gelir. Tüm bu korku dolu olaylara rağmen oradaki çalışanlardan biri olan Hasan ile Muhsine, sağduyu ve zekânın yardımıyla evin hanımını gulyabani -tahta bacak cambaz olduğu ortaya çıkar- ve cin kılığına girerek korkutanların ondan para sızdırmaya çalışan yeğenleri olduğunu ve bütün bunların onlar tarafından tasarlanan bir oyun olduğunu meydana çıkarırlar (Yaltırık, 2010: 17-22).

Romanın hemen başlangıcında Hüseyin Rahmi, *Gulyabani*’nin ürkütücü muhtevasına dair bir okur mektubu paylaşır. “Haminneden Yazara Mektup” başlıklı bu mektupta bir İstanbul hanımefendisi, yazara kendisi gibi yaşlı İstanbul hanımlarıyla birlikte oturup yaptığı sohbetlerden bahseder. Romanlarını onlara sesli bir şekilde okumaktan hoşlandığını, kendisi ve yaşlıları gibi İstanbul hanımlarının konuşmalarını bire bir yansıttığı için bundan büyük

keyif aldıklarını belirtir. Daha sonra bu hanımların anlayabileceği, sevebileceği türden “romanla masal arasında” şeyler yazmasını;

Bilgiden, teknikten ve sosyal problemlerden kaçacaksınız. Konunuz esrarlı cin, peri gariplikleri yahut bir çarşamba karısı, bir dev, bir gulyabani olacak. Olay o kadar meraklandırıcı bir ustalıklarla düzenlenecek ki biz hep buna susamış koca-karılar hikâyesinin alt tarafı acaba ne çıkacak diye bekleye bekleye tandır başında titreşeceğiz. Zaten sarsılmış sinirlerimizi bu merakla büsbütün sarsacaksınız, ifadeleriyle ister (Gürpınar, 1965: 5-6).

İhtiyar hanımın bu mektubunda halk arasındaki sözlü geleneğin, kış geceleri çocuklar ve büyükler arasında anlatılan korku hikâyelerinin etkisi çok açıktır. Hüseyin Rahmi, bu mektuba verdiği cevabı da hemen akabinde paylaşır. Okuyucusuna hanımefendinin istediğini yapmanın zor olduğunu zira bugüne kadar hiçbir şekilde doğaüstü bir yaratıkla karşılaşmadığını, görmediğini, görenlerin de yeminler etmesine rağmen onların sözlerine inanmadığını söylemektedir. Hüseyin Rahmi yazdıklarının etkisinde kaldığını, kendisinin de korktuğunu itiraf eder ama bunları neden yazmadığına dair kendince bir nedeni vardır. Hüseyin Rahmi Gürpınar bir gözlemcidir, natüralisttir. O gördüğü şeyleri kendi üslubuyla birleştirerek yazmaktadır. Belki korku ve heyecan unsuru kendisini bile etkileyecek denli gerçekçidir ama bir gulyabani ya da cini görmeden, gözlemlemeyeden yazamayacağını belirtir. Bu yorumunda realist, akılcı biri olarak boş inançlara bakış açısına dair kendi görüşünü bize de üstü kapalı bir şekilde anlatmaktadır hatta romanlarında sıkça görülen kişilerin psikolojik olarak gördükleri ve duydukları şeyleri tuhaf varlıklar zannettiğini, korku gücünün bu psikolojik etkiden geldiğini de söylemektedir ama müstehzi bir şekilde ifade eder:

Tavsiyenize uyarak masalı şimdiki romanlar derecesinde sadeleştirmeye uğraştım. Meydana şu eser (*Gulyabani* romanı) geldi. Bu hikâyede gariplikler yahut tabiatüstündeki olaylara susamış zihinleri memnun edecek boyda ve görünüşte bir gulyabani, bir alay da cin ve peri var. Eserin yazıldığı tarihte bu acayip ve korkunç yaratıklarla öylesine uğraştım ki bazı akşamlar ev halkı uykudayken gecenin sessizliği içinde bana yazı odamda gürültüler, patırtılar oluyor gibi gelirdi... Hikayeme bilimle, teknikle, sosyal problemlerle ilgili teoriler karıştırmamamı tavsiye ediyorsunuz... Ah Hanımnineciğim... Dürbünlerden, Kodak

makinelerinden, her türlü teknik kovalamalardan kaçan gulyabaniyi bu âciz romancı nerede yakalayıp da gerçek tasvirleriyle hayrete düşürecek, gözünüzün önüne koyabileceğim?.. Yazış sırasında iyi saatte olsunlar rüyama girdiler. Bakalım okuduktan sonra size neler olacak? (Gürpınar, 1965: 6-8.)

Romanda “gulyabani”ye dair ilk olarak çiftliğin eski mezarlığında zuhur ettiği, minare boyunda olduğu, ay ışığında üç atlıyı kovaladığını, iki atın bu esnada çatladığını öğreniriz. Gulyabaninin yemeğinin çiftliğin mutfağından verildiği, şayet verilmezse ortalığı allak bullak ettiği, kümeste tavuk, ahırda hayvan, apıda koyun bırakmadığı anlatılır (Gürpınar, 2021: 54). Çıldırıldığı söylenerek çiftliğe kapatılan Ayşe Hanım: “Zebani! Minare boyunla, ak sakalınla bu gece bana görünme. Sen şeytanların Ahubaba’sısın!” diye bağırır. Bu ifadeyi duyan Muhsine, kendi kendine “Demek bu köşkte minare boylu, aksakallı bir Ahubaba var. Bu Ahubaba’nın dehşetinden bana Ruşen Kadın da bahsetmişti. Muamma içinde muamma!” diye söylenir (Gürpınar, 2021: 81-82). Romanın “Ahubaba yahut Gulyabani” başlığını taşıyan dokuzuncu bölümünde Muhsine, gulyabaninin gölgesini görür (Gürpınar, 2021: 84-89). Çiftlikteki köşk ahalisince içeriye giremeyecek kadar uzun boylu ve pencereden elini uzatsa insanı kümeden tavuk kapar gibi kapabilecek denli uzun kollu olarak tasvir edilir (Gürpınar, 2021: 99). “Gulyabani” başlığını taşıyan on dokuzuncu bölümde Muhsine, “Safa geldin merhaba/Kameti taba baba/Yoluna canlar feda/Gulyabani babamız/Bizim ulu atamız” tekerlemesini okuyan tüylü cinlerin alayı arasından yürüyen, bahçe-deki servi ve kavaklarla aynı boyda olup köşkün üçüncü katına boyu eren gulyabaniyi yaklaşıırken görür. Gulyabani pencereden sırığını uzatarak konak kadınlarını yakalamaya çalıştığı esnada önce Mus-hine, sonra ondan cesaret alan diğer kadınlar gulyabaniye direnirler (Gürpınar, 2021: 167, 169-172). Akabinde romanın “Gulyabani’nin Mağlubiyeti ve Ref-i Nikabı” [Gulyabani’nin Mağlubiyeti ve Peçesi-nin Açılması] başlıklı yirminci bölümünde Muhsine’yi seven ve ona yardımcı olan çiftlik uşaklarından Hasan’ın ve arkasında topladığı civardaki ahaliden kimselerin yardımıyla gulyabaninin ve şürekası-nın foyası ortaya çıkarılır, köşkteki düzenekleri ve Ayşe Hanım’ı korkutup delirtmek suretiyle mirasına konmaya çalışan yeğenleri zaptedilir (Gürpınar, 2021: 172-178).

Hüseyin Rahmi'nin senelerden beri kitlelerce okunan ve edebiyatımızda önemli bir yeri olan bu romanı; "gulyabani" figürünü tozlu Osmanlı masallarında, efsanelerinde ve halk inançlarında unutulmaktan kurtararak popüler kültüre aktarılmasını sağlamıştır. Bu aktarım, bu önemli eserin yazımından yıllar sonra da devam etmiştir ve bu sayede gulyabani figürü ve motifi kültürel bağlamda kalıcı olmuştur. Romanın etkisi, devamındaki filmlerle birlikte Türkiye'deki gulyabani algısını da hem anlatı hem de tasvirî anlamda derinden etkilemiş ve ortaya bir yapı çıkarmıştır.

2. Popüler Kültürde Gulyabani

"Gulyabani", romanın dışına çıkarak başka alanlarda ve bilhassa korku özelliğiyle günümüze kadar kendisini taşıyabilen bir kült olmuştur. Sinemadan tiyatroya ve müzik kliplerine kadar pek çok yerde kendisini gösterebilmiş bir eserdir.

Gulyabani ilk olarak 1965 yılında oyunlaştırılarak Lale Oraloğlu Tiyatrosunda sahnelenmiştir ki radyo oyununa da uyarlanmıştır.

Sinema versiyonu ise Ertem Eğilmez'in yönetmenliğinde 1976'da (Arzu Film) yapılmıştır ve çoğu insanın "gulyabani"yi tanınması bu film sayesinde olmuştur. Sadık Şendil tarafından İsmail Galip Arcan'ın *Süt Kardeşler* adlı vodvili (İsmail Galip, 1926) Hüseyin Rahmi'nin *Gulyabani* romanındaki "sahte gulyabani" kurgusu dâhil edilerek senaryolaştırılmıştır (Türk Sineması Araştırmaları, 2017). (bk. Resim 6 ve 7.)

Resim 6. 1976 yapımı *Süt Kardeşler* filmindeki gulyabani tasviri, Arzu Film.

SÜT KARDEŞLER

GÜLYABANI

YÖNETMEN: ERTEM EGİLMEZ

TSA
Türk Sinema
Araştırmaları

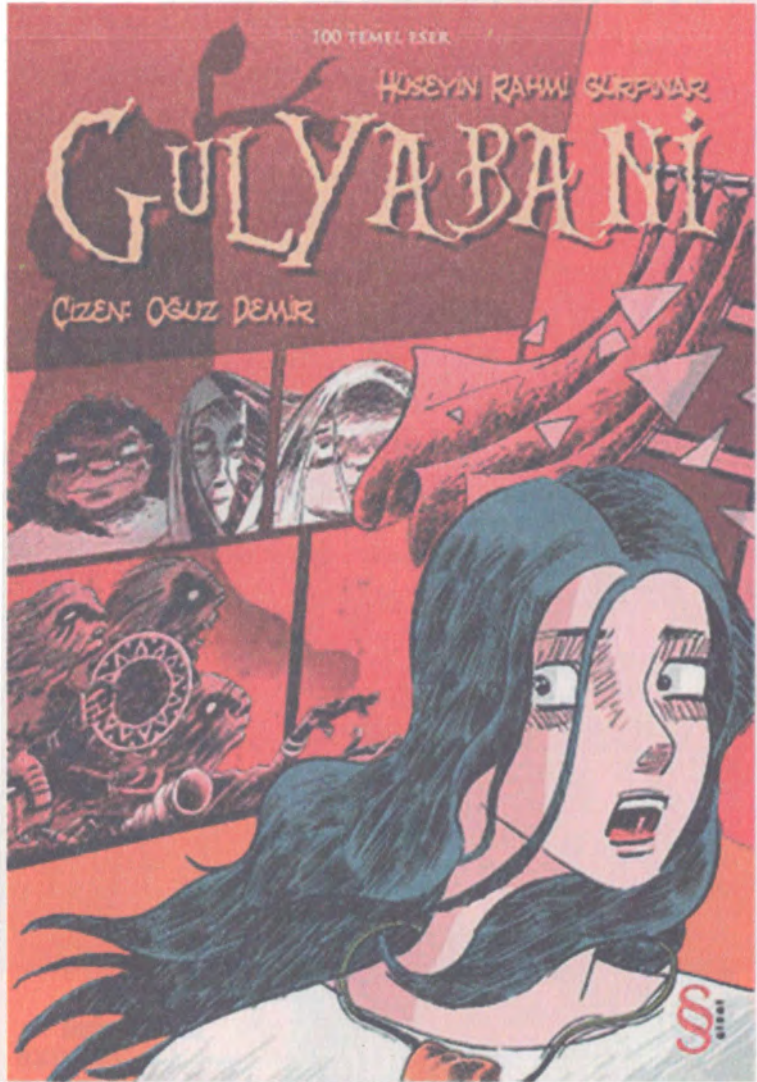
KEMAL SUNAL
ADİLE NAŞİT
HALİT AKÇATEPE
HALE SOYGAZİ
ŞENER ŞEN
AYŞEN GRUDA

ARZU
FILM

YARATICI SAĐIK ŞENOL

<http://www.tsa.org.tr/>

Hüseyin Rahmi'nin *Gulyabani* romanı Oğuz Demir tarafından çizgi romana da uyarlanmıştır (Demir, 2010). (bk. Resim 8 ve Resim 9)

Resim 8. Oğuz Demir'in çizdiği, *Gulyabani* romanının çizgi roman uyarlaması, 2010.

Resim 9. Oğuz Demir'in çizdiği, *Gulyabani* romanının çizgi roman uyarlaması, 2010.

Gulyabani figürü, *Yeni Gelin* (2017-2018), *Zeyrek ile Çeyrek* (2015) gibi muhtelif dizilerde birer bölümde korku unsuru olarak görülmüş; 2014'te Orçun Benli yönetmenliğinde doğrudan -günümüzde geçen bir korku/komedi hikâyesini işler- Gulyabani ismiyle bir kez daha sinemaya uyarlanmıştır.

Gulyabani karakterini müzik dünyasında da görürüz. Replikas grubunun Aralık 2000'de çıkan "Köledoyuran" isimli albümünün yedinci şarkısı "Gulyabani Müzik"tir. Aylin Aslım ve Tayfası grubunun 30 Nisan 2005 tarihli "Gülyabani" isimli albümlerinin çıkış şarkısı olan "Gülyabani"nin klibinde *Süt Kardeşler* filmine ve meşhur gulyabani karakterine yapılan göndermeler söz konusudur. (bk. Resim 10) Yine 2014 yapımı *Gulyabani* filminin film müziği albümü Ete Kurttekin'e aittir.

Resim 10. Aylin Aslım ve Tayfası'nın "Gülyabani" şarkısının klibindeki "gulyabani" tasviri, yön. Gürcan Keltek, 2005.

Sonuç

Türk sözlü kültürünün karmaşık bir yaratımı olan gulyabani motifi tarihî kaynaklardan edebiyata ve oradan da popüler kültürün çizgi roman, sinema ve müzik gibi farklı yönlerine yayılmıştır. Bu yayılda Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın eseri ve devamında çekilen filmler etkili olmuştur. Bu etki, anlatmalar oluşmasa da insanların

zihnindeki gulyabani figürünü şekillendirmiştir ve artık gulyabani denildiği zaman akla filmdeki tasvir ve sahneler gelmektedir. Bu dönüşüm sözlü kültürden video görsele, oradan da tekrar sözlü kültüre dönüşümü ortaya çıkarmıştır.

Tarihî kaynaklarda ve minyatürlerde yer alan dev tiplmesi de cin ve büyü kavramlarını içine alarak gulyabani kavramıyla yakın düşünülmüştür. Bu anlamda gulyabaninin ilk niteliği, onun Osmanlı Türk kültür sahasında şekillenmesi ve devamında bu canavara dair bir tasavvur ve inanç dairesinin oluşmasıdır.

Kaynaklar:

- Ahmet Vefik Paşa. *Lehce-i Osmani*. (Çev. Recep Toparlı). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- Ali Nazım ve Reşad. *Mükemmel Osmanlı Lügati*. Dersaadet (İstanbul): Şirket-i Mürettebiye Matbaası, 1318/1902.
- Atasoy, Nurhan (Yay. Haz.). *1582 Surname-i Hümayun: Düğün Kitabı*. İstanbul: Koçbank, 1997.
- Başaran, Haluk ve Büşra Bora. *Gulyabani*. İstanbul: Parafiks Yayınevi, 2016.
- Bedreddin Muhammed bin Abdullah Şiblî. *Cinlerin Esrarı*. (Çev. Muhammed Ferşad). İstanbul: Ferşat Yayınları, 1974.
- Beydili, Celal. *Türk Mitolojisi-Ansiklopedik Sözlük*. Ankara: Yurt Yayınları, 2005.
- Bozkurt, Nebi. “Üc b. Unuk”. *DİA*. C. 42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, s. 34-35.
- Çelebi, İlyas. “Gül” *DİA*. C. 14, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, s. 177.
- Duru, Özlem Buket. “Hüseyin Rahmi Gürpınar ve Türk Alt Kültürü Üzerindeki Olası Etkileri” (04 Mart 2016) 1 Haziran 2022, <https://www.kahramangiller.com/kitap/huseyin-rahmi-gurpinar-ve-turk-alt-kulturu-uzerindeki-olas-etkileri/>. [Kahramangiller]
- Evliya Çelebi. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*: İstanbul. (Yay. Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı). C. 1, 1. Kitap. İstanbul: YKY, 2003.
- Hadağatle, Asker. *Çerkes Nart Öyküleri-Hedefini Kendi Bulan Nart Tlepş'in Oku*. (Çev. Murat Papşu). Ankara: KAFDAV İktisadi İşletmesi Yayınları, 2005.
- Hançerlioğlu, Orhan. *İnanç Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Yayınları, 1975.

- Hüseyin Rahmi (Gürpınar). *Gulyabani*. İstanbul: Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, 1328/1912.
- _____. *Gulyabani* (transkripsiyon), (Yay. Yön. Emine Gürsoy Naskali, Haz. Nilüfer Tanç). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2021.
- _____. *Gulyabani*, (Günümüz Türkçesine akt. Zahir Güvemli). İstanbul: Atlas Kitabevi, 1965.
- _____. *Gulyabani-Gönül Ticareti-Melek Sanmıştım Şeytanı*. (Günümüz Türkçesine akt. Kemal Bek). İstanbul: Özgür Yayınları, 2005.
- _____. *Gulyabani* (çizgi roman), (Çiz. Oğuz Demir). İstanbul: Everest Yayınları, 2010.
- İsmail Galip (Arcan). *Süt Kardeşler-Vodvil-3 Fasil*. İstanbul: Necm-i İstanbul Matbaası, 1926.
- İntizamî Surnamesi*, res. Nakkaş Osman, 1582'den sonra, TSMK (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi) H 1344, 351a.
- Koşar, Emel. "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Batıl İnançlar" *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2005.
- Mijayev, Mihail ve Pashtova, Madina. *Çerkes Mitolojisi Ansiklopedisi*. Ankara: Metropol Yayınları, 2018.
- Mehmed Bahaddin (Toven). *Türkçe Lügat*. İstanbul: İkbâl Kitaphanesi, 1330/1914.
- Scognamiglio, Giovanni ve Arslan, Arif. *Doğu ve Batı Kaynaklarına Göre Cinler*. İstanbul: Karizma Yayınları, 2003.
- "Süt Kardeşler" (22 Aralık 2017) 1 Haziran 2022, <https://www.tsa.org.tr/tr/film/filmgoster/4560/sut-kardesler>. [TSA-Türk Sineması Araştırmaları]
- Şemseddin Sâmî. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2006.
- Taş, Emre. "Şenlik ve Teknoloji: Roket Var, Otomat Var Alkış Alan Bahşişi Kapar" *#tarih Dergisi*. 83(2021): 58-59.
- Tulum, Mertol (haz.). *Surnâme Sultan Ahmed'in Dügün Kitabı*. İstanbul: Kalcı, 2008.
- Vehbî Surnâmesi*, res. Levnî, 1720-28, TSMK (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi) A. 3593, 50b.
- Vehbî Surnâmesi*. 63b.
- Yaltırık, Mehmet Berk. "Üç Harflilere Dair-2. Bölüm" (04 Ekim 2016) 1 Haziran 2022, <https://www.kahramangiller.com/genel/uc-harflilere-dair-2-bolum/>. [Kahramangiller]
- _____. "İlk Gayri Resmi Korku Romanımız: Gulyabani". *Gölge e-Dergi* 37(2010): 17-22.

3. BÖLÜM

KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA GULYABANİ

Ömer Faruk Yazıcı*

Klasik Türk edebiyatı, bilinen diğer adıyla divan edebiyatı, sanıldığı-
ğının aksine yerel unsurları bünyesinde barındırmayan ve özellikle
sadece elit tabaka olarak adlandırabileceğimiz saray ve çevresini iş-
leyen ve sadece o tabaka etrafında cereyan eden bir edebî ekol de-
ğildir. Muhtevasında şiirin teşekkül ettiği dünyanın âdet, gelenek,
kültür, beslenme, inanç, ahlak vb. gibi doğrudan sosyal hayattan
beslenen konularını da içerir. Böylece divan şiiri sosyal tarih alanın-
da birçok konunun takip edilebileceği, incelenip araştırma konusu
yapılabileceği akademik bir alan olarak karşımıza çıkar. Bu yazıda da
tam bu amaçla eski bir Arap inancı olup yazısız tarihten ve bir çöl
toplumundan klasik devrin en büyük edebî eserlerine kadar uzanan;
tarihten günümüze şiir, masal, hikâye ve memoratlarla işlenerek ge-
len gulyabani kavramının klasik Türk edebiyatındaki tezahürlerini
inceleyeceğiz.

Gulyabani; adı “ıssız yerlerde gezen” anlamına gelen Arapça
bir terkipten türetilmiş efsanevi bir yaratık, demondur. Eski bir
Arap inancı olan gulyabani, çölün yahut yabanın kötü ruhlarından
biri olarak kabul edilir. Demîrî, *Hayâtü'l-Hayevân*'da gulyabani için
“Dürlü dürlü sûrete gire, âdemi azdura helâk ide. Belki gül cinnün
sâhir câzûsıdır... Şeytânun delûsidür, (Kırbaç, 1999: 249)” ifadele-
rini kullanır. Şekil değiştirme noktasında cadı ve sihir ile ilgili atıf-
lar taşırken, vahşiliği ve helak ediciliği ile çıldırmış -ki şeytan da
öfkeden yanıp tutuşmak manasını taşır- şeytana benzetilmektedir.
Araplardaki çöl, vadi yahut ıssız yerlerin sahibi inancı özellikle çöl
yaşantısında bir sığınma aracı olarak dahi karşımıza çıkmaktadır.
Taberî ve Kurtubî'de karşılaştığımız İbni Abbas'a atfedilen, İslâmi-

* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim
Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, omrfyzc@gmail.com.

yet öncesi Araplarda “Bu vadinin şerrinden bu vadinin büyüğüne yahut beyine sığınırım, (Kaya, 2001: 100)” şeklindeki inanışların var olduğu ifadelerinin yanında Kur’ân-ı Kerim’de Cin Suresi 6. ayette “Ve doğrusu insten bazı rical cinden bazı ricale sığınıyorlardı da onların istilalarını artırıyorlardı,” şeklindeki ifadeler ile çöl, sığınma, iye inanışları arasında gulyabani ile ilgili bir bağlantı kurmak mümkün gibi görünmektedir. Türk kültüründeki iye inancı ile yukarıda bahsettiğimiz gibi bağdaşan noktaları olsa da gulyabaninin sonunda kandırdığı insanı helak ettiği gerçeği onu daha şeytani bir varlık olarak görmemize sebebiyet verir. Zira bu memnun edilememiş bir iye değil, avının sonunu her hâlükârda ölümle getiren habis bir ruhtur.

Klasik Türk edebiyatında gulyabani; gûl, gulyabânî, gûl-i beyâbân, hayîl-i yabân, heylâ gibi doğrudan gulyabaninin temel özellikleri etrafında ele alınırken diğer şeytani varlıklar olan ifrit, dev gibi güç ve vahşet timsali habis ruhlarla sıklıkla bir arada geçer. Klasik Türk edebiyatı muhtevastaki metinlerde bu olağanüstü varlık, halk anlatılarındaki özelliklerini göstermeye devam eder. Öyle ki insana seslenerek onları aldatması, yabanda gezmesi, şekil değiştirmesi, insanları helak etmesi yönleriyle memoratlarda karşımıza çıkan gulyabani ile bire bir aynıdır. Ancak gulyabani kavramının klasik Türk edebiyatı çerçevesinde incelenmesine dair bir tasnifte bulunmak gerekmektedir. Zira bu ekolün bir hayli geniş olan eserleri arasında yer alan farklı türdeki metinlerde gulyabaninin bulunduğu konum oldukça farklıdır.

Klasik Türk edebiyatının en yaygın edebî türü olan gazelerde gulyabani rakip ve zâhit ile özdeşleştirilir. Ağırlıklı olarak lirik temayüllerde bulunan gazelerde genellikle sevgilinin aklını çelen, onu yanlış yola sevk eden yahut âşıktan yani şairden uzaklaşmasına sebep olan rakip doğrudan gulyabani özellikleri gösterir, habis bir varlıktır. Âşıktan uzaklaşan sevgili, gulyabani gibi onun aklını çelmeye, azdırmaya çalışan rakibin tuzağına düşer; yolundan çıkar, av olur. Lirizmin yanında gerek tasavvufi gerek hikemi gerek de eleştirel bakış açılı gazelerde gulyabani kavramı, zâhit tiplmesi ile karşımıza çıkar. Allah ve Allah aşkı dışındaki her şeyi terk etmesi özelliği ile meşhur olan zâhit tiplmesi bu özellikleri ile insandan, insanlıktan, daha doğrusu mâsivadan kopmuş; gulyabani gibi ya-

banda yani insandan uzak yerlerde dolaşan bir kisveye girer ve yine gulyabani gibi ansızın çıkagelir. Daha somut ve doğrudan övgü metinleri olan kasidelerde ise durum daha farklıdır. Genellikle övülen kişinin yolunun hak yol olduğu ve bu yoldan çıkanın ancak gulyabanilere yem olacağı yahut bir hiciv kasidesinde ise eğer hak yoldan çıkarsa gulyabani emsal olacağı şeklinde bir tasvir söz konusudur. Bunların yanında bir savaş yahut mücadelenin ardından kaleme alınmış methiye tarzı kasidelerde katledilen yahut mücadele edilen tarafın gulyabani olduğu şeklinde tasvirler de mevcuttur. Kendine has öğreti ve kurgu barındıran mesnevilerde ise bambaşka bir dünya çıkar karşımıza. Hikemi mesnevilerde insanı aldatan nefsin gulyabani özelliği taşıdığı açıkça görülürken bir hikâye örgüsünün anlatıldığı mesnevilerde gulyabani kurguya dâhil edilmiş bir karakter yahut olağanüstü mücadelelerde cinlerle, ifritlerle dolu orduların neferleri olarak karşımıza çıkar. Bu tarz eserlerde ilginçtir ki gulyabaninin insanı nasıl aldattığı en ince ayrıntılarına kadar tasvir edilmektedir. Tarihname ve seyahatname tarzı eserlerde değişken bir yapıda karşımıza çıkar. Yer yer bir beldenin vasıfları tasvir edilirken özellikleri arasında “gulyabani yatağı” tabiri ile karşılaşırken diğer tarafa bir kutlama esnasında gulyabani suretli havai fişeklerden bahsedilir. Son olarak menâkıbnamelerde ifrit ve dev kavramlarına nazaran daha az olsa da gulyabani kavramına karakter olarak denk gelinmiştir.

Bu çalışma için toplamda 89 divan, 51 mesnevi, 7 tarihname, 4 menâkıbname olmak üzere 151 eser taranmış olup muhtevasında gûl, gulyabânî, gûl-i beyâbânî, hayil-i yaban kelime ve terkiplerinin bulunduğu beyit ve ibareler gulyabani inancı ve anlamı çerçevesinde incelenip seçilerek metne dâhil edilmiştir.

Örnekleriyle Klasik Edebiyatımızda Gulyabani

Gulyabani birçok özelliği ile klasik edebiyatımızda özellikle de şiirimizde kendine yer bulmuştur. Onlarca eser içerisinde tarayıp seçilen beyitler ve parçalar arasından gulyabaniye ait özellikler ve kullanım kıstasları dikkate alınarak, alt başlıklarla bölümlere ayrılarak daha doğru ve anlaşılır bir anlatım sunmaya çalıştık.

1. Gulyabaninin İnsanlıktan Uzak Olması

Olağanüstü bir varlık olarak gulyabani avına yaklaşmadığı zamanlarda âdemiyetten uzaktır. Gulyabaninin âdemiyetten uzak olması bakımından Ahmedî, sevgilinin insanlıktan uzak görülen dikenlik yani bakımsız arazileri ve bu arazilerin sakini olan gulyabaniyi sevip cennet bahçelerinden ve hurilerden yüz çevirdiğini aktarır:

Neçün bu gül u mugaylânı şöyle sevdün kim
Ne hür öğüne gelür ü ne ravza-i Rıdvân
Ahmedî, K 64/4 -(Akdoğan, t.y.a: 158)

[Neden bu gulyabani ve dikenliği sevdin de aklına ne huri ne de cennet bahçesi geliyor?]

Aynı minvalde Lâzikîzâde Feyzullah Nâfîz sevgiliye seslenir. Lâzikîzâde Feyzullah Nâfîz'e göre sevgili, aşığa yüz vermediği hâlde kendisine kavuşma imkânını gulyabanilere vermektedir.

Eyledin gül-i beyâbâna sezâ vuslatını
Kılmadın âdeme lâyük ola ünsiyyetini
Lâzikîzâde Feyzullah Nâfîz, Tb 53/4/2 (Demir, 2017: 162)

[Vuslatını gulyabaniye layık kıldın da yakınlığını insana layık kılmadın.]

2. Gulyabaninin Yabanda Gezmesi

Gulyabaninin gerçekten de en önemli ve akla ilk gelen özelliği yabanda gezmesi, dolaşmasıdır ki etimolojik olarak bakıldığında zaman da gulyabani ismi doğrudan yabanda gezen anlamına gelmektedir. Nev'î-zâde Atâyî, Sultan IV. Murad'ı övmek için yazdığı bir kasidede gulyabanilerin musallat olduğu ümitsizlik yollarının onun devrinde emniyet bulduğunu söylemektedir:

Musallat olmuş iken ana bir gül-i beyâbânî
Hele râh-ı ümid-i bî-kesân emn ü emân buldı
Nev'î-zâde Atâyî, K 20/41 (Karaköse, 2017: 91)

[Kimsesiz ümit yollarına gulyabani musallat olmuşken (o yollar) emniyet buldu.]

Osman Nevres ise gulyabaninin yabanda gezmesinin yanında insanların yollarını da kestğini söyler. Çöllerde dolaşanlara Hızır'ın (as.) rehber olduğunu ve bu sebeple gulyabanilerin yollarını kesemeyceklerini ümit eder:

Umarım gül-i havâdis edemez reh-zenlik

Hızır'dır rāh-nümâ bâdiye-gerd-i vatana

Osman Nevres, G 260/4 (Kaya, 2020: 344)

[Çölde dolaşanlara Hızır yol göstericidir; umarım gulyabani yollarını kesmez.]

Vücdî, *Hayâl ü Yâr* adlı mesnevisinde dünyanın insanın geçici yuvası olduğu inancına telmih yaparak dünya lezzetlerine kapılmayı yabanda kalmak olarak nitelendirir. Bu hâli balın içine düşmüş ve çıkmaya çalıştıkça daha da batan bir sineğe benzetir. Aynı bağlamda yaban olarak tanımladığı dünya hayatına dalanların yol göstericisinin gulyabani olacağını söyler:

Kim ki dünyâ lezâyizinde kala

Megese benzer ol düşer asele

Ya şu hayvândur ol düşer batağa

Çalışur çıkmaya gider aşğa

Gitdi yabana tâlib-i devlet

Ana gül oldı reh-ber-i vuslat

Vücdî, *Hayâl ü Yâr*, 3235-3237 (Aydemir, 2017a: 268-269)

[Kim dünya lezzetlerine takılırsa bala düşmüş sineğe benzer. (3235) O hayvan (ki) batağa düşer, çıkmaya çalıştıkça batar. (3236) Mutluluğun talibi yabana giderse kavuşmanın rehberi ona gulyabani olur. (3237)]

3. Gulyabaninin İnsana Seslenmesi

Gulyabanilerin ıssız yerlerde gezen insanlara nasıl yaklaştıkları her zaman ilginç memotatların doğmasına sebep olmuştur. Bu yaklaşma biçimlerinin ilki yabanda tek başına gezen insana seslenmesi, onun adını anması yahut yanına çağırmasıdır. Hakîkî aşk yolunu anlattığı ve yücelttiği kasidesinde aşk yolunda yol arkadaşını kolanın onu kaybetmemenin gerektiğini söylemektedir. Eğer âşık

gulyabaninin sesine kulak verir ve yoldaşından ayrı düşerse kaybolur ve sonunda helak olur:

Gözle refik-ı hay cüzâ düşme helâke yitürür
Son ucı bang-ı gül eger dutar isen ana kulag
Hakiki, K 278/18 (Boz, 2017: 424)

[Yol arkadaşını gözet, ondan ayrı düşme; gulyabaninin sesine kulak verirsen sonunda kaybolur, helak olursun.]

Yine Hakîkî'ye ait bir başka beyitte gulyabaninin sesini işitip yoldan sapmak delilik olarak adlandırılmaktadır. Akıl sahibi olan kimse gulyabaninin sesini işitip velilerin yolundan ayrılmaz:

Ko dalâleti hulûlî sen işitme bang-ı gülî
İy delû sapıtma yolu bu tarîk-ı evliyâdan
Hakikî, G 439/5 (Boz, 2017: 644)

[Ey deli, hulûl iddiasıyla dalalet yoluna gitmeyi bırak, gulyabaninin sesini işitip yoldan çıkma, bu evliya yolundan sapma.]

Mu'înî, *Mesnevî-i Murâdiyye* adlı öğüt verici mesnevisinde nefsin nasıl yoldan çıkaracağını anlatırken gulyabaninin insanı nasıl aldattığı ile ilgili ayrıntılı bilgi vermektedir. Akıl sahibi insanların bile gerçekten avcılarının tuzaklarına yem olabileceklerini söyleyip, gulyabaninin insana seslenerek onu yanına çağırdığını ve bu şekilde tuzak kurduğunu söyler. Gulyabani insanı adıyla beş on defa çağırır. Onun aklını çeler ve sonunda onu güç ile bastırıp helak eder:

Dâm-ı sayyâda dutulur varur ol
Nitekim gülün esîri zû-'ukûl
Âdeme gül-i beyâbân urur ün
Çağırur âdemler adın biş ü on
Aklını kapar anı eyler helâk
Pâk iken bâk-ile eyler anı hâk

Mu'înî - *Mesnevî-i Murâdiyye*, 1432-1434 (Kemal, t.y: 132-133)

[Gulyabaninin esirleri, akıl sahipleri, nitekim avcının tuzağına varır, yakalanır (1432). Gulyabani insana seslenir, insanın adını beş on (defa) çağırır (1433). Aklını kapar, onu helak eder, temiz iken onu güç ile toprak eder (1434).]

4. Gulyabaninin Şekil Değiştirmesi ve Gün Doğunca Kaybolması

Tâcî-zâde Ca'fer Çelebi gece göğünün karanlık ve ıssız görüntüsünde göğü dolduran Samanyolu'nu bezeyen yıldızları gulyabaniler tarafından doldurulmuş bir vadiye ve "nurların öncüsü" olarak adlandırdığı güneşi ise sabah vakti doğup gulyabanilerin kaybolmasına sebep olan bir ışığa benzetmiştir. Bu gulyabanilerin gün doğunca ortadan kaybolması, göze görünmez olması inancına bir atıftır.

Mecerre vâdî-yi gül olmuş idi encümden

Sepîde-dem çü görindi talî'a-i envâr

Tâcî-zâde Ca'fer, G 30/5 (Erünsal, 2018: 282)

[Samanyolu, yıldızlardan (dolay) gulyabani vadisi olduğu için nurların öncüsü (güneş) sabah vakti göründü.]

Aşkî, *Heft Peyker* adlı mesnevisinin bir bölümünde bir gulyabani hikâyesini ayrıntılarıyla anlatır. Mahan adlı bir karakterin bir eğlence meclisinde iyice sarhoş olup o meclisten çıkması, ardından da karşısına bir adam çıkması üzerine hikâyenin gulyabani ile ilgili kısmı başlar. Adam, Mahan'a onunla daha önce ticaret yaptığını ve ortaklıkları olduğunu söyleyerek yardım ister. Mahan, adama yardım etmek için onunla beraber yola çıkar ancak adam, gün doğunca birden yok olur. Mahan tekrar bir başına kalır. Bu sırada yanına biri kadın, diğeri erkek iki kişi gelir. Onu Allah'ın koruduğunu, gece yanına gelenin gulyabani olduğunu ve gulyabanilerin bu şekilde insana tanıdık bir surete bürünüp gölgelerden yaklaşarak musallat olduklarını anlatır:

Geldi bir kişi didi ey devletüm
Var ticâretde senünle şirketüm
Ol bihişt-i câvidândan nâ-gehân
Devr idüp rûz olıcak oldu nihân
(...)

Didi şükret ey cevân-ı pârsâ
Cânunı sana bağışlamış Hudâ
Gûldur ol gördüğünü bil yakîn
Kim gicelerde işi budur hemîn

Âşinâ şeklinde düzüp sûreti
 Sâye ile gelüp ider da'veti
 Nâm[ı] anun Hâyil-i Yabândur
 Azıdur insânı san şeytândur
 Ey nice senün gibileri helâk
 Eyledi kıldı küreyvelerde hâk

Aşkî - Heft Peyker, 3207-3215 (Aytaç, 2017: 252-253)

[Bir kişi gelip “Ey devletim seninle (eskiden) ticarete ortaklığımız vardı.” dedi. (3207) “Sabah olunca aniden o ebedî cennetten kayboldu.” dedi. (3208) (...) Şükret ey genç zâhit, Hûda sana canını bağışlamış. (3211) O gördüğün gulyabanidir ki gecelerde işi daima budur. (3212) Suretini tanıdık bir kişi gibi düzüp gölge ile gelir davet eder. (3213) Onun namı yabanın korkusudur, insanı yoldan çıkarır sanırsın şeytandır. (3214) O senin gibi nicelerini helak edip toprak etmiştir. (3215)]

Sonunda Mahan’ın yanına gelip ona gece gelenin gulyabani olduğunu söyleyen kadın ve erkek de gulyabani çıkar. İlginçtir ki gulyabanilerin özel adlarıyla ilgili Hüseyin Rahmi’nin *Gulyabani* romanındaki Ahubaba dışında karşılaştığımız nadir kaynaklardan biridir. Erkeğin adı Gıylâ, kadının adı ise Heylâ’dır:

(...)
 Didi kendüne okı lâ-havlden
 Kim halâs oldun helâk ü hevlden
 Anlar iki güldür erkek dişi
 Kim iderler âdemîye bu işi
 Ugradurlar zahmete idüp füsüs
 Nâ-bedîd olurlar ötdükde hurûs
 Mâdesinün adı bil Heylâ durur
 Erkeginün nâm[ı] hem Gıylâ durur

Aşkî - Heft Peyker, 3239-3242 (Aytaç, 2017: 254)

[Dedi: “Kendine la havleden oku ki helak olmaktan ve korkudan kurtuldun. (3239) Onlar iki gulyabanidir biri erkek biri kadın. (3240) Onlar insana bu işi ederler. Onlar insanın gözünü boyayıp zahmete uğrattırlar, horoz öttüğü zaman gözden kaybolurlar. (3241) Kadının adı Heylâ’dır, erkeğin adı Gıylâ’dır.” (3242)]

5. Gulyabaninin İnsanı Yoldan Çıkarması

Yabanda gezen, insana seslenen hatta yolunu kesen gulyabaniler elbette ki onu yoldan da çıkarırlar. Nehcî, Melek Ahmed Paşa'yı övmek için kaleme aldığı kasidenin bir beytinde Ahmed Paşa'nın yolunun doğru yol olduğunu ve onun yolundan çıkanların gulyabaniler tarafından ayartılıp sapkınlık kuyusuna düştüğünü söylemektedir:

Azup ser-menzil-i maksûd râhın düşdi çok kimse
Dalâlet çâhına tâbi' olup gül-ı beyâbâna
Nehcî, K 4/15 (Aslan, 2017: 43)

[Senin yolundan çıkıp gulyabaniye uyarak çok kimsenin yolu sapkınlık kuyusuna düştü.]

Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmi, III. Ahmed için kaleme aldığı terkîb-i bentte onun düşmanlarını gulyabaniye benzeterек gulyabaninin fesat çıkartan bir sapkın olduğunu ve daima insanları yoldan çıkardığını söyler:

Taglît ile girîve-i bagy ü fesâdda
Dâ'im mudill ü dâll olur iken misâl-i gül
Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmi, Tb 10/6/5 (Oğuz, 2017: 254)

[Gulyabani gibi fesat ve azgınlığın çıkmaz yolunda yanıltarak daima sapkın ve yoldan saptıran olur.]

Edirneli Nazmî; sevgiliye, deve benzettiği rakibe uymamasını yani onun sözünü dinlememesini söyler. Zira o gulyabani misal rakip, sevgiliyi yoldan çıkarabilir:

Koşulma iy perî agyâr-ı dive
Seni yoldan çıkarur sakın ol gul
Edirneli Nazmî, G 3976/4 (Üst, 2018: 2146)

[Ey peri (o) yabancı deve uyma; o gulyabani seni yoldan çıkarır.]

Edirneli Nazmî'ye ait bir başka beyitte doğrudan nefis ve gulyabani birbirine benzetilmiştir. Nefis gulyabanisi kendisini yoldan çıkardığı için boynuna bir halka vurmuştur:

Yoldan çıkardı veh beni azdurdı hem-çü gül

Urdu bu nefis-i şüm benüm gerdenüme gul

Edirneli Nazmî, G 4222/3 (Üst, 2018: 2276)

[Vah, bu uğursuz nefsim gulyabani gibi beni azdırıp yoldan çıkardı, boynuma pranga vurdu]

Karamanlı Nizâmî, Hz. Muhammed'i övdüğü bir kasidede onun mübarek ışığı yol gösterici olmasaydı nefis gulyabanisi tarafından kolayca alt edilip yoldan çıkacağını söyler:

Tiz azdırurdu hîle ile 'aklı gül-ı nefis

Şem'-i şerîfün ana olımasa reh-nümâ

Karamanlı Nizami, K 1/40 (İpekten, 2020: 58)

[Mübarek mumun ona yol gösterici olmasaydı nefis gulyabanisi (onun) aklını hemen hîle ile yoldan çıkarırdı.]

6. Gulyabaninin İnsanı Avlaması

Gulyabaniyi bir çöl iyesinden çöl şeytanına dönüştüren en keskin çizgi, gulyabaniyle karşılaşan kimsenin eğer hava aydınlanmaz ise gulyabani tarafından avlanması ve helak olmasıdır. İyeler ikna edilebilen yahut saygı duyulduğu zaman hediyeler dahi sunulabilen ruhlarken atalarımızın dediği gibi ne şeytanı görmek ne de selasını okumak lazım gelir. Süheylî bu beyitte tam da bu noktaya parmak basmaktadır. Sevgilisini keklîge benzeterek onun ıssız yerlerde fazla dolaştığı konusunda şikâyetçi olan şair, gulyabani tarafından avlanmasından korkmaktadır:

Korkaram avlar anı gül-ı beyâbânîler

Benüm ol kebg-i hırâmum katı yâbânda gezer

Süheylî, G 94/3 (Harmancı, 2017: 197)

[Benim salınarak yürüten keklîğim yabanda çok gezer; onu gulyabanilerin avlamasından korkarım.]

Yine aynı şaire ait bir başka beyitte de aynı temanın işlendiğini görürüz. Bu sefer sevgili şairden kaçmak için yabanda gezmektedir

ancak şair yine onun gulyabaniler tarafından avlanmasından korkmaktadır:

Şikâr eyler seni yâbânda her gül-ı beyâbânî
Niçün iy gözleri âhû Süheylî'den kaçarsın sen
Süheylî, G 263/5 (Harmancı, 2017: 259)

[Ey ahu gözlü, seni yabanda gulyabaniler avlar, niçin Süheylî'den kaçarsın?]

7. Çirkinliğin Gulyabaniye Benzetilmesi

Gulyabanilerin suretleri ile ilgili tasvirlerin memoralarda yer aldığı gibi rahatsız edici derecede çirkinlikte olması klasik şiirde de çirkinlik ve acayip yaratılış timsali olarak gulyabani benzetmesi yapmaya olanak sağlamıştır. İbrâhim İbn-i Bâlî, *Hikmet-nâme* adlı eserinde Hz. Âdem'in kızı olan Unuk'un iki başlı, yirmi parmaklı ve acayip yaratılışlı olmasını gulyabaniye benzetmektedir:

Dahı var-ıdı 'Avc'un bir anası
'Unuk dirlerdi adına enâsî
Meger âdem ata kız-ıdı ol
'Acâyib hilkat-ıdı şöyle kim gül
İki başı var-ıdı bir cesedde
Yigirmi barmagı hem iki yedde

İbrahim İbn-i Bali, *Hikmet-name*, 6055-6057 (Altun, 2017: 369)

[O Avc'ın bir annesi vardı, insanlar adına Unuk derdi. (6055) Meğer o Âdem (as.) kızıydı ki gulyabani gibi acayip yaratılışlıydı. (6056) Bir cesette iki başı, iki elde yirmi parmağı vardı. (6057)]

8. Gulyabani-Rakip Benzetmesi

Rakip klasik şiirin ana unsurlarından biridir. Âşık ve sevgilinin arasına girmeye çalışan onların birbirine kavuşmasına izin vermeyen bir düşmandır. Kalfa, koruma ya da öteki âşık gibi insanken yaban domuzu, köpek, yılan, ejderha gibi hayvan yahut ifrit, div, şeytân gibi olağanüstü bir varlık olarak da tasvir edilebilmektedir. Burada da Ravzî, rakibin insanlığa sığmayan davranışlarını eleştirerek on-

dan insanlık gelmediğini ve belki de gaddarlık ve sevgilinin aklını çelme noktasında neden gulyabani olmayı tercih ettiğini sorgulamaktadır:

Rakîbâ senden aslâ âdemîlûk gelmedi gitdi
Nedür sana 'aceb gül-i beyâbân olmaga bâ'is
Ravzî, G 149/2 (Aydemir, 2017b: 192)

[Ey rakip senden asla insanlık gelmedi gitti; senin gulyabani olmana sebep olan şey acaba nedir?]

9. Gulyabani-Zâhit Benzetmesi

Zâhit, masivadan el etek çekmiş, dünyevi şeylerden uzaklaşmış bir kaba softadır. “Şairler dinin özüne inmeyen, kaba sofı, zâhırde dindar geçinip halkı ardı arkası gelmez vaaz ve nasihatlerle bunaltan, fırsatını bulunca da kendi nefesine uymayı ihmal etmeyen, katı ve taş yürekli, gafıl, cahil ve nâdan, soğuk, kör, riyakâr, münafık ve fitneci sözde dindarları zâhit tipi altında tenkit etmişlerdir (Ceyhan, 2013: 532).” Diyarbakırlı Hâmî Ahmed, zâhidin yersiz gelişleri ve vaazlarını onun gulyabani gibi birden ortaya çıkıp insana seslenmesine benzetmiştir. Bu vaazlar insanın canını sıkmakta ve kâbus gibi basmaktadır:

Çıkup gavl-i beyâbân gibi geldi meclise zâhid
Bizi hengâm-ı bî-dârde kâbûs-ı elem basdı
Diyarbakırlı Hâmî Ahmed, G 66/4 (Yılmaz, 2017: 212)

[Zâhit, gulyabani gibi (ansızın) çıkıp meclise gelince bizi uyanıklık hâlinde elem kâbusu bastı.]

Nev'î-zâde Atâyî, zâhit tiplemesinin görüldüğü gibi yaşamayan, sözde dindar tavrını gulyabaninin insanı aldatmasına benzetmektedir. Ona göre elinde tespih dilinde alay ile dolaşan zâhit ile ağzından güzel sözler çıkan ancak bunu insanı kandırmak için yapan gulyabani aynıdır:

Elinde sübha-ı mercân dilinde ta'ne-i rindân

Eli agzına uymaz ta'n ider gör zâhid-i gülî

Nev'î-zâde Atâyî, G 245/3 (Karaköse, 2017: 254)

[Elinde mercan tespih dilinde rindane alay, eli ağzına uymaz zâhidi gören hay-rete düşer.]

10. Düşman ve Asinin Gulyabaniye Benzetilmesi

Şeytani bir varlık olarak gulyabani düşman ve asileri tasvir etmekte yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Şeyh Gâlib, *Hikâye-i Seyyâh*'ta birçok kötü insan ve yaratığın yanında gulyabaniyi de sayar:

Mukîmi dîv ü gül ü düzd-i hûn-hâr

Birikmiş bir bölük mekkâr ü gaddâr

Şeyh Gâlib, *Hikâye-i Seyyâh*/26 (Okçu, t.y.: 197)

[Hilekâr, gaddar ve bir bölük dev, gulyabani, kan içici eşkiya oraya birikmiş, oranın sakindir.]

Ramazan Behiştî, Kerbelâ Hadisesi'ni anlattığı bir terkiib-i bentte Hz. Hüseyin'in etrafını saran orduları bir alay gulyabaniye benzettirmektedir. Adeta güneş doğunca gulyabanilerin kaybolması inancına zıt bir anlatım kullanarak gulyabaniye benzettiği düşmanların çokluğunun, güneşe benzettiği Hz. Hüseyin'in etrafını, güneş tutulmasına sebep olabilecek bir bulut gibi örttüğünü tasvir eder:

Erince Kerbelâ deştine ol şâh-ı kerem kânî

Üşüp etrafın aldı bir alay gül-i beyâbânî

İhâtâ eyledi encüm-şümâr-ı zümre-i a'dâ

Küsûf-ı ebrveş tutdı şu'â-ı mihr-i rahşânî

Ramazan Behiştî, Tb. 1/4 (Aydemir, 2018: 83)

[O keremler kaynağı olan Şah, Kerbelâ Çölü'ne gelince etrafını bir alay gulyabani çevirdi. Yıldızların sayısınca düşman, çevresini kuşatınca (o) ışık saçan güneşin parlıklarını güneş tutulmasının bulutu kapladı.]

Adlî, *Manzûme-i Feth-i Şirvan ve Demirkapı* adlı târihnâmesinde etrafını saran Taberistan ve Kumuk askerlerini gulyabanilere benzetir.

Bu benzetmede düşman orduları aptal gulyabaniler olarak tasvir edilir:

Gül u hayvân bir alay ebleh ü dâgîler-idi
 Dost düşmen seçemez bir niçe bâgîler-idi
 (...)

 Hâsılı girdük oturduk ana cây oldu bize
 Şühedâ rûhı hırâsetle alay oldu bize
 Divâr eylemiş idi lîk hep etrâfımızı
 Bir alay gül idi tutmuş-ıdı eknâfımızı
 Gûne gûne kişiler bir niçe tavâyif idi
 Kimseden korkusu yok bir niçe mahâyif idi
 Anda cem' olmuş imiş tâ'ife-i muhtelif
 Taglar tolmuş imiş tâ'ife-i muhtelif
 Teberistân-ıla Kaytak Kumuk idi olar
 Bir alay ebleh ü gül idi tonuk idi olar
 Güre vü lengi vü âvâre idiler bir niçesi
 Bir alay kırılması bir niçe yire giçesi

Adlî, *Manzûme-i Feth-i Şirvan ve Demirkapı*, 319-345
 (Şahin, 2017: 34-36)

[Gulyabani ve hayvan bir alay aptal, dost düşman ayırt edemez azgın eşkıya idiler. (319) (...) Hâsılı girdik oturduk (orası) bize mekân oldu, şehitlerin ruhu bize muhafız oldu. (340) Duvar etmişlerdi etrafımızı ancak bir alay gulyabani sarmıştı çevremizi. (341) Çeşit çeşit kişiler bölük bölük idi, kimseden korkusu olmayan korkunç kimselerdi. (342) Orada toplanmışlardı, dağlar türlü topluluklarla dolmuştu. (343) Teberistan ile Kaytak ve Kumuk orduları idi onlar; bir alay aptal gulyabaniydi onlar. (344) Vahşi, topal ve başıboştu birçoğu; bir alay kırılması birçoğu yere geçesi. (345)]

Keçecizâde İzzet Molla, *Mihnet-keşan* adlı eserinde Sultan II. Mahmud'u övdüğü bir kasidede onun en mühim icraatlarından biri olan Vaka-i Hayriye yani Yeniçeri Ocağının kaldırılması esnasında vukua gelen mücadeleyi anlatır. Bu mücadelede asi taraf olan yeniçerilerden dev ve gulyabani olarak bahsedilir. Şaire göre gulyabaniye benzetilen yeniçerilerin binlercesi Sultan II. Mahmud'un uçsuz bucaksız kahrından paylarını alarak kellerinden olmuştur:

Kesdi başlı başına Mahmûd Hân bin dîv u gûl

Heft-h'ân-ı kahrının ne hadd ü ne pâyânı var

Keçecizâde İzzet Molla, *Mihnet-keşan*, 2383 (Özyıldırım, t.y: 311)

[Mahmud Han bin şeytan ve gulyabaniyi başlı başına kesti; onun kahrının yedi sofrasının ne başı ne sonu var.]

11. Reisi'l-Gul, Gulbaşı yahut Perseus Takım Yıldızı

Yunan mitik anlatılarının meşhurlarından Medusa'nın hikâyesi klasik şiirimizde ilginç bir şekilde kendine yer bulmuştur. Arapların Reisi'l-Gul yahut Bersâvüş dediği takımyıldızı, Batı kültüründe elinde kesik Medusa başı ile tasvir edilen Perseus Takımyıldızı'ndan başkası değildir. Uzun Firdevsî'nin bir ilm-i nücûm yani yıldız ilmi kitabı olan *Dâvet-nâme* adlı eserinde "...Bersavuş da denir; sağ ayağını kaldırmış, sol ayağı üzerinde duran bir erkek şeklinde çizilmiştir. Sol elinde bir gul başı vardır. Gul, yaban adamı demektir. Kesik baştaki parlak yıldıza 'Re'sü'l-gûl' denir, (Büyükkarcı, 1995: 38)" şeklinde geçmektedir. Karamanlı Aynî; gökleri, yıldızları ve bunlara dair ilimleri anlattığı bir kasidede Persâvüş'ü kahramanlık yıldızı, onun elindeki kesik Medusa kellesini gulyabani kellesi olarak adlandırır. Kahramanlık yıldızı olan Persâvüş, keskin kılıcıyla gulyabaninin başını kesmiştir:

Şecâ'at kevkebi gevdür bu Persâvüş dahı gel gör

Götürmüş re'isini gülün elinde tığ-ı bürrânı

Karamanlı Aynî, K 57/36 (Mermer, 2020: 243)

[Bu Persavüş (Perseus) kahramanlık yıldızının yiğidir gel gör (ki) elindeki keskin kılıç gulyabaninin kellesini götürmüştür.]

12. Mesnevilerde Şeytan, İfrit ve Gulyabani

Mesnevilerin kendi özgün kurguları içerisinde gulyabaniler doğrudan fantastik orduların birer neferi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı toplumunda yaşamakta olan gulyabani inancı hakkında bilgi sahibi olan şairler dev, ifrit, ejderha gibi oldukça güçlü olan olağanüstü yaratıkların yanında gul yahut gulyabaniyi anmayı da

ihmal etmemişlerdir. Şeyh Gâlib'in *Hüsni ü Aşk* adlı mesnevisinde Aşk adlı ana karakterin ulaşması gereken Kalp Kalesi'ne giden yolda karşılaşacağı zorluklar arasında cadılar, ejderhalar, ateş denizi, türlü vahşi hayvanlar, çirkin yüzlü cinler, büyüyle yağan yağmurlar ve daha niceleri arasında sesleri gök gürültüsünden daha yüksek çıkan gulyabanilerden bahsedilmektedir:

Kabûl Kerden-i Aşk Belâhârâ /Aşk (Görevi) Kabul Ettikten Sonra

Bin başlı bir ejder-i münakkaş
Mumdan gemi altı bahr-ı âteş
Bin yıllık yol harâbe-i gam
Anın ötesi sarây-ı mâtem
Meşhûr o yolun başında câdû
Her mûyî yılan yalan değil bu
Bir deşt içinde div ü perri
Arslan kaplan vuhûş-ı berri
Cin nev'i hezâr bed-likâlar
Câdû kılığında ejdehâlar
Muzlim gecelerde gül-i yâbân
Âvâzesi ra'dden nümâyân
Sihir ile yağar o deşte âteş
Gâhîce efi-i münakkaş

Şeyh Gâlib, *Hüsni ü Aşk*, 1246-1252 (Doğan, t.y.: 87-88)

[...Bin başlı bir nakışlı ejder, mumdan gemi altında ateş denizi; bin yıllık yol (uzakta) Gam Harabeleri, onun ötesinde Matem Sarayı; o yolun başında her kılı bir yılan olan bir cadı, yalan değil bu; bir çöl içinde dev, peri, aslan, kaplan ve kara yırtıcıları; bin türlü çirkin yüzlü cin, cadı kılığında ejderhalar; karanlık gecelerde avazı gök gürültüsünden daha çok çıkan gulyabaniler; o çöle büyüyle ateş yağar, bazen de renk renk engerek yılanları... (1246-1252)]

Aynı eserin ileri bölümlerinden birinin adı doğrudan “Aşk'ın Dev, Gulyabani ve Vahşi Hayvanlarla Savaşı” anlamına gelmektedir. Aşk burada sihirli kılıcı “Tîg-i Âh” ile gulyabanilerin ve devlerin başını kesip sergileyerek onları birer yıldız gibi göğe saçır:

Ceng-i Aşk Bâ Vuhûş u Dîv ü Gûl

Vakta ki Cenâb-ı Aşk-ı bî-bâk
 Gam deştine düşdi ârzû-nâk
 Ol tîğ ile Aşk-ı berk-cevlân
 Gam deştini etdi rîk-i meydân
 Her gül-i belâ ki çıkıdı râha
 Kıldı anı tu'me tîğ-i âha
 Döndürdi zemîni âsmâna
 Ejderleri reng-i kehkeşâna
 Etdi ser-i dîv ü gûli sergi
 Verdi o sipâha nakd-i mergi

Şeyh Gâlib, *Hüsni ü Aşk*, 1528-1532 (Doğan, t.y: 107-108)

[Ne zaman ki korkusuz Aşk, arzuyla Gam Çölü'ne düştü; yıldırımlar saçan kılıcıyla Gam Çölü'nü savaş meydanına çevirdi. Yoluna çıkan her bela gulyabanisini Ah Kılıcı'na yem etti. Yeri göğe çevirip ejderleri Samanyolu'nun rengine döndürdü. Gulyabani ve dev başlarını oraya sergi edip o göğe ölüm nakdini verdi. (1528-1532)]

Diğer tarafta Ahmedî, *İskender-nâme* adlı eserinde kendisi de bir dev olan Erjeng'in, İskender'in üzerine saldırmak ve mülkünü harap etmek için şeytan ile anlaşarak beraber ordu topladıklarını belirterek; bu orduda şeytanın soyundan yetmiş iki bin dev ile yüz binlerce ifrit ve gulyabaninin bulunduğunu tasvir eden beyitlere yer verir:

Ana magrûr olıban Erjeng-dîv
 Diledi kim düşüre işe grîv
 Kanda kim ma'mûr yir bula yıha
 Âdemîsin öldürüp oda yaha
 Oldı İblîs ana üşbu işde yâr
 Birbiri-y-le itdiler ahde karâr
 Kendünün zürriyyetinden ol recîm
 Düzdü yitmiş iki bin dîv-i le'im
 İki yüz bin dahî Erjeng itdi cem'
 İtmege İskender'ün milkini kam'
 Dahî yüz bin gül-i ifrit ol la'in
 Cem' itdi anda ol bed-hâh-ı dîn

Ahmedî, *İskender-nâme*, 4107-4112 (Akdoğan, t.y. b: 257)

[Erjeng dev ona mağrur olarak bu işe bir çıkmaz yol düşürmek istedi. Nerede bir şehir bulsa yıkmak, insanını öldürüp ateşe yakmak (istedi). Ona bu işte

şeytan yar oldu, birbirleriyle anlaştılar. (Şeytan) kendi soyundan yetmiş iki bin alçak dev topladı. Erjeng, İskender'in mülkünü ezip buyruğu altına almak için iki yüz bin (dev) topladı. Ve yüz bin ifrit ve gulyabaniyi o (şeytan) lain (ve) dinin bedbahtı topladı. (4107-4112)]

13. Tekinsiz Yerler İçin “Gulyabani Yatağı” Benzetmesi

Yaban ve ıssız yerlerin gulyabanilere mesken olduğu inancı kurgu dışında seyahatname tarzı eserlerde de kendine yer bulmaktadır. Keçecizâde İzzet Molla, *Mihnet-keşan* adlı eserinin seyahatname kısımlarında Tekirdağ'ın Türkmenli karyesini anlatırken burayı ancak delilerin güzel görüp yurt edinebileceğini, burada insanın değil ancak gulyabaninin yatabileceğini, burada cine vahşet hatta şeytanlara dehşet gelebileceğini söyler.

Merhale-i Türkmenli / Türkmenli Menzili

(...)

Mukaddem boşanmış bir iki deli

Harâmî gibi zabt edip ol beli

Uyup sonra ba'zı mecânîn-i nâs

Anı karye sanıp komışlar esâs

Ne mümkün o hanlarda insân yata

Meğer gece gül-i beyâbân yata

(...)

Gece anda cinnîye vahşet gelir

Değil cin şeyâtine dehşet gelir

Keçecizâde İzzet Molla, *Mihnet-keşan*, 558-562 (Özyıldırım, t.y.: 213)

[Bir zamanlar ipini koparmış iki deli harami gibi bu beldeyi zapt etmiş. Sonra bazı deli insanlar onlara uyup orayı karye zannedip yerleşmişler. O hanlarda insan yatması mümkün değildir. Meğer gece (orada) gulyabani yatar. (...) Gece orada cine vahşet gelir, değil cine şeytana dehşet gelir. (558-562)]

14. Gulyabani Suretli Şenlik Fişeği

Musaffa Mehemmed Efendi, *Kut'a-min-Tarih-i Sultan Mahmûd-ı Evvel* adlı eserinde Belgrad'ın fethinden sonra orada bulunan ateşli silah imalatçılarından bazılarının kutlama için türlü türlü fişekler hazırla-

diğından bahsetmektedir. Bu fişeklerden birinin sureti metinde açık olarak söylendiği üzere gulyabani kalesi şeklindedir.

Dergâh-ı 'âlî kapucubaşlarından Eyyûbî Mehmed Ağa'nın taraf-ı
Devlet-i Aliyye'den vezir-i müşârun-ileyhe imdâd ve i'tâ olunan imdâd-ı
seferiyye fermân ile meştây-ı Belgrad'a duhûlû

Meğer humbaracıyân ve cebeciyân ve sâir sanâyi'-i âteş-bârîden mahâreti olanlar bâruttan kanâdil-i günâgûn ve kal'a-i gül-i beyâbân ve sâir u'cûbe nesneler yapup vakt-ı 'ışâda fişekler atılıp tabl ü nakkâreler çalınmağa başladıkta ceneraller ve 'avratları sarâya dolup pencerelerden seyr ü temâşa iderler idi. (Çoruhlu, 2005: 108)

[Meğer humbaracılar ve cebecilerden birçok ateşli silah üreticisinden yetenekli olanlar baruttan türlü türlü kandil, gulyabani kalesi ve değişik acayip nesneler yapıp eğlence vaktinde fişekler atılıp davul ve nakkareler çalınmaya başladığı zaman generaller ve kadınlar saraya dolup pencerelerden gösteriyi seyrederek idi.]

15. Eba Müslim Horosânî Menkıbelerinde Geçen Gulyabani Kıssası Hakkında

Ebû Müslim Horosânî Menakıb-nâmesi'nde hayli ilginç bir gulyabani anlatısı vardır. Gulyabani kavramı ile ilgili birçok unsurdan uzak olmasına rağmen bu şekilde adlandırılan Belkis adındaki yaratık ıssız bir adaya kaza neticesinde düşen tüccarlar sayesinde bulunur. Anası olan gulyabani onu henüz doğurmuştur ancak tüccarları görünce bırakıp kaçar. Tüccarlar, Belkis'i Çin padişahına hediye olarak götürür ve Belkis orada insan gibi büyütülür. Sonuçta ortaya kırk karış boyunda, ağacı yerinden söküp sopa olarak kullanabilen, insan gibi konuşan ve anlaşılan, tek başına yedi yüz bin askerlik bir orduyu yok edebilen bir varlık çıkar. Sonunda ise Ebu Müslim Horosânî elinde helâk olur. Bu da gulyabaniye dair özel isim verildiğini okuduğumuz nadir kaynaklardan biridir. Bunun yanında insan dünyasına dâhil olduğu noktadan itibaren fiziksel özellikler dışında tüm gulyabani özelliklerinden soyutlanmış bir varlık görürüz. İkna edilebilir, kandırılabilir, anlaşılabilir, tüm etkileşimlerin sonu ölüm ile sonuçlanmaz:

Meger ki bâzîrgânlar bir kevn-i deryâdan çıkageçerken bâd-ı sarsar esdi. Kimileri bir ceziye bıraktı kaçdılar. Anda dinlendiler ve sulandılar. Meger ki anda bir gül-ı beyâbân dogurmuşdı. Bâzîrgânları gördi. Dogurdugın bıraktı kaçdı. Tâcirler anı buldılar. Gördiler dağı gözleri açılmamış idi. Altı karış kaddi var idi. Anı aldılar gemiyle koydılar. Çin şâhına armagan getürdiler. Çin şâhı anı âdem südiyle besledi. Büyüdi. Kırk karış kadd çekdi. Âdem dilin öğrendi. Bir gün Çin şâhına düşmen belürdi. Yidi yüz bin er idi. Anları Belkîs'a gösterdiler. Karsu vardılar. Bir ağacı kopardı. 'Amûd idi. Bir başuna ol çeriye tûrumâr eyledi. (...) Ol daga ugradılar ki Belkîs-i Kûhî [Derkenâr] anda mekân dutmuşdur. Dag içüne vardılar anı cüste itdiler. Gördiler Belkîs-i Kûhî bir ıssızlıkda oturmuş agacdan bir ağıl yapmışdur. Önünde bir harman od yakmış. Varup ol dagdan şikâr sürer getürürdi. Ol ağıl içinde koyup kapusını alup otururdu. Şikârı sunar (...). Oda üstüne kor idi. Anı çeke çekenür idi. (...)

Safvân vezîr eyitdi:

"Ana ben varayum. Anunla söyleşeyüm. Ola kim ayardıblem alup gidevüz." didi.

Vardı kırk kuzı büryân eyledi. Siniler ile getürdiler. Üzerine tâze etmekler kodılar. Kendü önünce Belkis-i Kûhi katına geldiler. Safvân Vezir katına geldi. Du'â eyledi eyitdi:

"Yâ Belkis neylersün bu kûh içinde gel girü sini şâha alup gideyin dürlü dürlü ni'metler ve şarâblar şerbetler iç. Bu ıssız kûhistân içinde üşenmedün mi?" didi.

Andan evvel ni'metleri na'anna getürdi. Belkis-i Kûhi dag içündedür ve durmakdan 'âciz olmuşdı. Açıkdan 'uryânlıkdan cânına geçdi. Ne kadar gül aslı ise dağı âdem elünde büyüyp âdem südini içdi. Âdem dilün bilür idi. Ol dem vezirün sözine muhtı oldu. Ol büryânlara el sundı. Her birin bir kezini agzına bir lokma iderdi. Dândân urup çiyner idi. Kemüklerin hürde-hâm yalayup yudar idi. Bu tarik eyledi. Kırk kuzı büryânın yidi. Biraz gözleri açıldı. Tulumlar ile şarâbları virdiler. İçüp biraz başı kızdı. Gözi açıldı. (...) Belkis-i Kûhi kırk karış kaddiyle meydân içinde durur. (...) Eyitdi:

"Benüm Ebû Müslim ey Hâriciler cân elümden kande kurtarasuz. Allâh emriyle uşda irişdüm. Çalab emrini göresüz size neler ideyüm," didi. Hemân Belkis'e revâne oldu. Hamle eyledi. Elündeki teberi başının üzerine dervâze itdürdi. Andan Belkis'i gördi kim 'amûdın iki pâre iden kimesnedür. Nacagı elünde girü ok gibi üzerine dogru bir hamle idüp gelür kaçayum, didi. Müyes-ser olmadı. Ebû Müslim yıldurum gibi üzerine delüye nefes aldurmadi. Ayagı ayaguna basdurmadı eyitdi:

"Be-nâm-ı Hudâ bâ-devlet-i Muhammed Mustafâ ve Çehâr-ı bâ-safâ vü merdânı 'Alî ve Hasan Hüseyin deşt-i Kerbelâ." didi. Atun meyânunda bir teberi-i şehâne ile çaldı. İki elleri başunda ol yitmiş iki yüz batman kötek omuzunda

'azamet dıraht üzerine sengi siyâh 'amûdi hevâya perrân eyledi. Mânend-i hıyâr ol 'azim dırahtı iki böl-di.¹

Günümüz Türkçesi ile:

Meğerki tüccarlar denizden geçerken şiddetli ve soğuk bir rüzgâr esti. Kimileri bir adaya bırakıp kaçtılar. Orada dinlendiler ve su içtiler. Meğerki orada bir gulyabani doğurmuştu. Tüccarları gördü. Doğurduğunu bıraktı kaçtı. Tüccarlar onu buldular. Gördüler (ki) daha gözü açılmamıştı. Altı karış boyu vardı. Onu alıp gemiye koydular. Çin şahına armağan etmek için getirdiler. Çin şahı onu insan sütüyle besledi. Büyüdü. Kırk karış boy çekti. İnsan dilini öğrendi. Bir gün Çin şahına düşman belirdi. Yedi yüz bin er idi. Onları Belkis'e gösterdiler. Karşısına gittiler. Bir ağacı kopardı. Sopa etti. Bir başına o askerleri darmadağın etti. (...) O dağa uğradılar ki Dağlı Belkis orada mekân tutmuştu. Dağ içine vardılar, onu incelediler. Gördüler Dağlı Belkis bir ıssızlıkta oturmuş, ağaçtan bir ağıl yapmıştı. Önünde bir harman ateş yakmış. Gidip o dağdan av sürer getirirdi. O ağıl içine koyup kapısına otururdu. Avı ateş üstüne koyar yer idi.

Safvan Vezir dedi:

"Ben ona varayım, konuşayım. Ola ki kandırabilirim, alır gideriz."

Vardı kırk kuzu büryan eti. Siniler getirdiler. Üzerine taze ekmekler koydular. Önlerinde tepsilerle Dağlı Belkis'in yanına geldiler. Safvan Vezir yanına geldi. Dua etti, dedi:

"Ey Belkis bu dağ içinde ne yapıyorsun? Gel geri seni alıp şaha gideyim, türlü türlü nimetler şaraplar ve şerbetler iç. Bu ıssız dağlıkta yaşamaktan yorulmadın mı?"

Ondan önce nimetlere baktı. Dağlı Belkis dağ içinde durmaktan âciz olmuştu. Açlıktan ve çıplaklıktan canına yetti. Ne kadar gulyabani ise de insan elinde büyüyüp insan sütü içtiği için insan dilini bilirdi. O zaman Vezir'in sözüne itaat etti. O büryanlara el attı. Her birini bir defada yutardı. Bu şekilde kırk kuzu büryanını yedi. Gözü açıldı. (...) Dağlı Belkis kırk karış boyuyla meydan içinde oturuyordu.

(...) Dedi ki:

"Ben Ebû Müslim'im ey Hâricîler canınızı elimden nasıl kurtaracaksınız? Allah'ın emriyle işte yetiştim. Allah'ın emrini göresiniz (ki) size neler edeceğim."

Hemen Belkis'e doğru yürüdü. Hamle etti. Elindeki teberi başının üzerinde çevirdi. O an Belkis gördü ki sopasını iki parçaya ayıran kimdir. Nacağı elinde ok gibi geriye doğru hamle ediyor, kaçayım, dedi. Kaçamadı. Ebû Müslim

Bu bilgileri edindiğimiz el yazması eser Göksel Gökçe ve Yusuf Can Tıraş tarafından yayına hazırlanmaktadır. Eser, araştırmacılar tarafından 13 Haziran 2022 tarihinde bize ulaştırılmıştır. Kendilerine bu katkıları için teşekkür ederiz. Söz konusu eserin künyesi şu şekildedir: Mehmed b. Hacı Salih, *Kitâb-ı Ebu Müslim* (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler, Bel_Yz_B_0014), 205a-228b.

yıldırım gibi üzerine gelip nefes aldırmadı. Ayağı ayağına bastırmadı “Allah’ın adı için, Muhammed Mustafa’nın devleti için, dört halife için, yiğit Ali, Hasan Hüseyin, Kerbelâ Çölü için... dedi. Atın sırtından şahane bir teber darbesi vurdu. İki elleri başında o yetmiş iki yüz batman kötek omzunda, büyük bir ağaç üzerine siyah taşlı sopası havaya uçtu. Hıyar gibi o koca ağacı ikiye böldü.

Sonuç

Bu çalışmamızda klasik Türk edebiyatının kaynaklarını belirleme ve klasik edebiyatın nasıl sosyal bilimlerin diğer alanlarına kaynaklık edebileceğini görme noktasında gulyabaninin bu ekolde nasıl ele alındığını inceledik. Bunun sonucunda açıkça görülmektedir ki gulyabani tüm diğer olağanüstü unsurlar gibi klasik edebiyatta yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.

Klasik edebiyatta gulyabaninin işlendiği onlarca beyit ve nesir taranmış ve bu metinler gulyabani inancı etrafında on beş farklı başlık altında incelenerek klasik edebiyatımızda gulyabaninin hangi amaç ve doğrultuda ele alındığı tespit edilmiştir. Gulyabaninin insandan uzak olma, insanı avlama, yoluna çıkma, yoldan çıkarma, şekil değiştirme, güneş doğunca kaybolma ve insanı helak etme yönleriyle klasik edebiyatımızda da halk inançlarındaki şekliyle var olduğu görülmüştür. Bu da girişte bahsettiğimiz gibi klasik edebiyatımızın içerik bakımından ne denli halk inanışları ile iç içe olduğu, avam inanışlarının da gerek işret meclislerinde okunan gazelerde gerekse padişaha sunulan kasidelerde kendine yer bulabildiğini söylememize olanak sağlar.

Bunların yanında Osmanlı şairinin gulyabani kavramını kendi öz anlatımında kurguya dâhil etmesi noktası önemlidir. Zira gulyabani, İslâmiyet’e geçiş sürecinde ve özellikle cin kavramının bütün soyut varlıkların üzerini örttüğü dönemde sağ kalabilmiş ve işlekliliğini sürdürmeyi başarmıştır, hükmünü vermemizi kolaylaştırır. Her ne kadar ifrit, peri, dev -ki İslâm literatüründe cinin türleri olarak ele alınırlar- gibi olağanüstü yaratıkların yanında kendine has örgüsüyle ve özellikleriyle bugüne kadar gelmiş ve sanatın birçok dalı gibi klasik edebiyatımızda da kendine yer bulmuştur.

Kaynakça

- Akdoğan, Y. (tarih yok a). *Ahmedî Dîvânı*. 27 Mayıs 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78357/ahmedi-divani.html> adresinden alındı.
- Akdoğan, Y. (tarih yok b). *İskender-nâme*. 3 Haziran 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78415/ahmedi---iskendername.html> adresinden alındı.
- Altun, M. (2017). *Hikmet-Nâme –I*. 3 Haziran 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194369/ibrahim-ibn-i-bali-hikmet-name.html> adresinden alındı.
- Aslan, Ü. (2017). *Nehcî Dîvânı*. 27 Mayıs 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194366/nehci-divani.html> adresinden alındı.
- Aydemir, Y. (2017a). *Hayâl u Yâr*. 3 Haziran 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196579/vucudi-hayal-u-yar.html> adresinden alındı.
- Aydemir, Y. (2017b). *Ravzî Dîvânı*. 27 Mayıs 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196580/ravzi-divani.html> adresinden alındı.
- Aydemir, Y. (2018). *Ramazan Behîştî Dîvânı*. 27 Mayıs 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-199899/vizeli-ramazan-behisti-divani.html> adresinden alındı.
- Aytaç, A. (2017). *Heft Peyker*. 3 Haziran 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-191380/aski-heft-peyker.html> adresinden alındı.
- Boz, E. (2017). *Hakikî Dîvânı*. 27 Mayıs 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194363/hakiki-divani.html> adresinden alındı.
- Büyükkarıcı, F. (1995). *Firdevsî-i Tavîl and His Da'vet-nâme*. Cambridge : Harvard Üniversitesi Yakındoğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- Çeltik, H. (2017). *Ahmed-i Rıdvan Dîvânı*. 27 Mayıs 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194277/ahmed-i-ridvan-divan.html> adresinden alındı.
- Ceyhan, S. (2013). “Zühd Maddesi”. *DİA*. (C. 44, s. 533-535).
- Çoruhlu, M. (2005). Musaffa Mehemmed Efendi *Kıt'a-min-Tarih-i Sultan Mahmud-ı Evvel (Tahlil ve Metin)*. 3 Haziran 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-191375/adli-manzume-i-feth-i-sirvan-ve-demirkapi.html> adresinden alındı.
- Demir, H. (2017). *Lâzîkîzâde Feyzullah Nâfîz ve Dîvânı (İnceleme - Metin)*. 27 Mayıs 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-191378/lazikizade-feyzullah-nafiz--divan.html> adresinden alındı.
- Doğan, M. N. (tarih yok). *Hüsni ü Aşk*. 3 Haziran 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78443/seyh-galib---husni-u-ask.html> adresinden alındı.

- Erünsal, İ. E. (2018). *Tâcî-Zâde Ca'fer Çelebi Dîvânı*. 27 Mayıs 2022 <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-211662/taci-zade-cafer-celebi-divani.html> adresinden alındı.
- Harmancı, M. E. (2017). *Süheylî Dîvânı*. 27 Mayıs 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194364/suheyli-divani.html> adresinden alındı.
- İpekten, H. (2020). *Karamanlı Nizâmî Dîvânı*. 27 Mayıs 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-265523/karamanli-nizami-divani.html> adresinden alındı.
- Karaköse, S. (2017). *Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı*. 27 Mayıs 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-194357/nevi-zade-atayi-divani.html> adresinden alındı.
- Kaya, B. A. (2020). *Osman Nevres Dîvânı*. 27 Mayıs 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-273352/osman-nevres-divani.html> adresinden alındı.
- Kaya, R. (2001). "Kur'an'da İstiaze (Sığınma)". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 95-112.
- Kemal, Y. (tarih yok). *Mu'înî'nin Mesnevî-i Murâdiyye'si*. 3 Haziran 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78437/muini---mesnevi-i-muradiyye.html> adresinden alındı.
- Kırbaç, S. (1999). "Hayâtü'l-Hayevân Tercümesi (Giriş, İnceleme, Metin, Dizin-Sözlük)". Sakarya. (Basılmamış Doktora Tezi)
- Mehmed b. Hacı Salih, *Kitâb-ı Ebu Müslim* (İstanbul: İBB Atatürk Kitaplığı, Yazma Eserler, Bel_Yz_B_0014).
- Mermer, A. (2020). *Karamanlı Aynî Dîvânı*. 27 Mayıs 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-275960/karamanli-ayni-divani.html> adresinden alındı.
- Oğuz, F. S. (2017). *Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmî Dîvânı*. 27 Mayıs 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196126/arpaemini-zade-mustafa-sami-divani.html> adresinden alındı.
- Okçu, N. (tarih yok). *Şeyh Gâlib Dîvânı*. 27 Mayıs 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78404/seyh-galib-divani.html> adresinden alındı.
- Özyıldırım, A. E. (tarih yok). *Mihnet-keşan*. 3 Haziran 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-78431/kececizade-izzet-molla---mihnet-kesan.html> adresinden alındı.
- Şahin, K. Ş. (2017). *Manzûme-i Feth-i Şirvan ve Demirkapı*. 3 Haziran 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-191375/adli-manzume-i-feth-i-sirvan-ve-demirkapi.html> adresinden alındı.

- Üst, S. (2018). *Edirneli Nazmî Dîvânı*. 27 Mayıs 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-206284/edirneli-nazmi-divani.html> adresinden alındı.
- Yılmaz, K. H. (2017). *Diyarbakırlı Hâmî Ahmed Divanı*. 27 Mayıs 2022 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-196122/diyarbakirli-hami-ahmed-divani.html> adresinden alındı.

4. BÖLÜM

GULYABANI İLLÜSTRASYONLARI

4.1. Kuyusunda Bityitstin

Ahmet Vehbi Doğramacı

Çalışmamı, hayatımda gördüğüm en korkunç çizim ve fotoğrafların bir kolağı olarak tasarladım. Michelangelo'nun grotesk eskizleri, gece fotoğrafı çekilmiş bir aslan, seri katil Fritz Honka'nın elleri, Meshuggah'ın Bleed klibindeki birinin gözleri ve Mehmet Siyah Kalem'in garip duruşlu cinleri bu çalışmanın unsurları oldu. Karakteri çizgisel, dışavurumcu bir şekilde ve siyah beyaz resmetmemin nedeni de biraz olsun hayal-gerçek ayrımını muğlaklaştırmaktı. Bu eşek toynaklı varlığın mezarlıktaki görselinde ne pozunu ne cinsiyeti ne anatomisi belli.

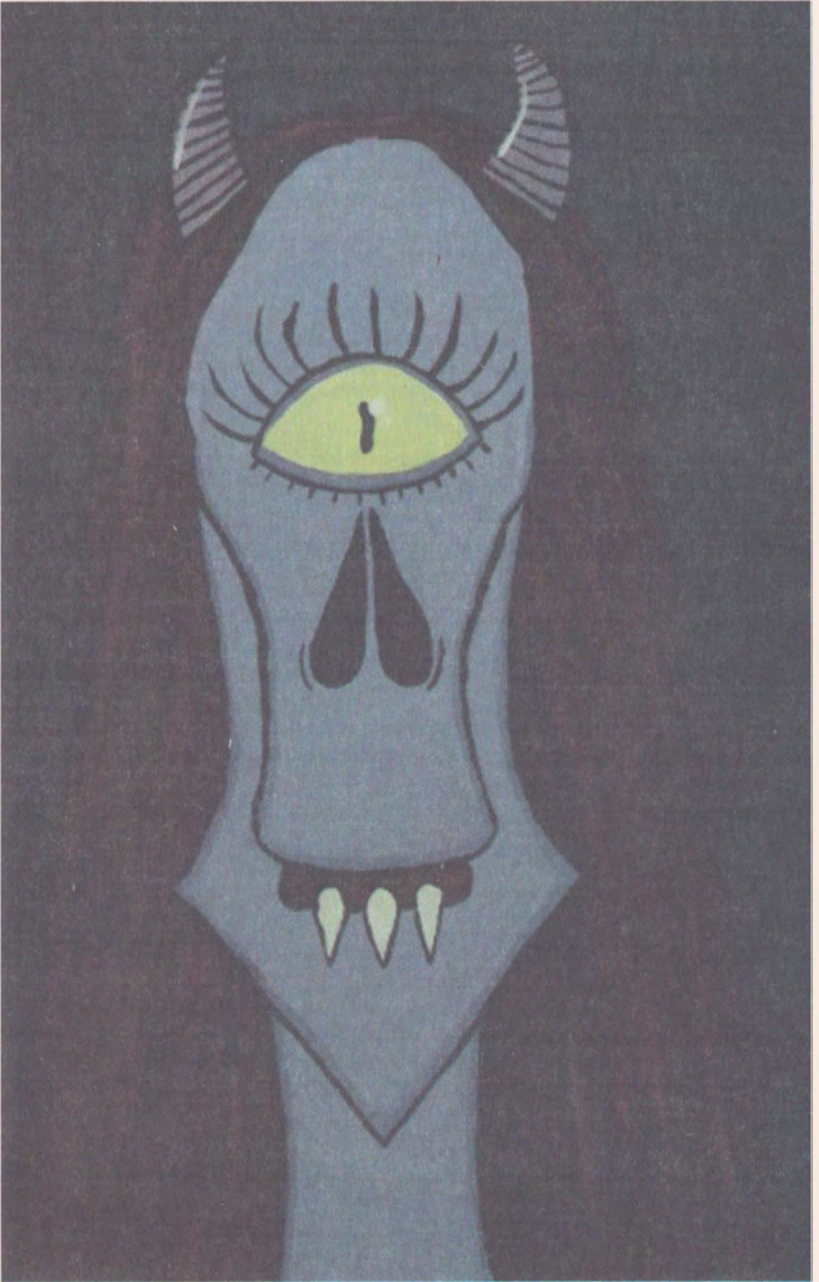
4.2. Khorpos

Bestesü Coşkunlar

Gulyabani'yi okurken ve çizerken Alkarısı'nı sık sık anımsadım. Alkarısı'nın önceleri olumlu bir varlıktan sonraları olumsuz varlığa dönüşümünü yani Umay'ın zıddı oluşunu hatırladım. Gulyabani de olumlu varlık olarak yaşadığı dönemde mezarlarında göğe yükselecek olan ölmüş insanların yardımcı kuşu olduğunu düşündürdü. Mezara girmiş bedenleri rahatlatan, onları huzurla uçmağa götüren bu varlık, zamanla karşıt bir faaliyet göstermiştir. Yer-gök zıtlığında form değiştirip kanatsız ve ölümlere zarar veren varlık olarak karşımıza çıkmıştır. Bende uyandırdığı bu hayalle önce kalemime sonra da fırçama davrandım.

Gulyabani hakkında okumalarla önce zihnimde sonra da kâğıt üzerinde birçok kez taslak çizimi yaptım. Taslaklarımı yaparken Gulyabani'nin fiziksel özelliklerini, yaşadığı yerleri ve eylemlerini göz önünde bulundurdum. Bu süreç, tuvale aktaracağımı Gulyabani taslağını belirlememde büyük rol oynadı. Ardından belirlemiş olduğum taslağı tuval üzerine kabaca çizdim. Akrilik boyalarımı

da taslağı tuvale taşıdım. Çalışmanın arka planını, gizemli bir hava katıp Gulyabani'yi ön planda tutacağını düşünerek koyu renk yaptım. Gulyabanımı zayıf, bolca belirgin kemikli bir "freak" [ucube] olarak çizdim, boyadım. Mezarlıkta yaşayıp, ölümleri yemesinden yola çıkarak -ne yersen osun felsefesiyle- cildini yediği ölümler gibi soluk renkli olarak tasvir ettim. Yeterince besin ve vitamin alamadığı için yüzündeki yağ dokusunu eritip soluk derisini elmacık ve çene kemiklerine yapıştırdım. Yüzdeki ince deri olan dudaklarının da çürümesiyle sağlıklı diş etleri ve bilenmiş dişlerini görünür kıldım. Ünem tepkili küçük göz bebekleri ile de "freak" görünümünü tamamlamış oldum. Gulyabanimin dişiliğini saçlarında vurguladım: estetik, güzel, uzun ve koyu kıvılcık. Saçlarını, bir nevi cezbedici unsur olarak simgeledim. Korkunç yüzünün gölgeleyicisi oldu. Resmi mi bu şekilde sonlandırdım. Sonlanan resme baktığımda ise çok sevdiğim Corpse Bride'in Gulyabani versiyonunu gördüm. Bu nedenle isim verirken "Khorpos" adını yakıştırdım.

4.3. Canhıraş

Elif Nur İyigören

Çizim A5 boyutunda kanson (sulu boya) kağıdına yapılmıştır. Çizim sürecinde Gulyabani tasviri üç anahtar özellik çevresinde şekillendirilmiştir. Bunlar; dişi ruh, mezardan ceset çalıp yiyen ve flüt. Tasvir ettiğim gulyabaninin flütünün ucundan üç adet insan kafası formunda gölge benzeri varlıkların çıkması, gulyabaninin flüt aracılığıyla erkekleri büyümesinin ve neticesinde ruhlarını kandırmasının bir sembolüdür. Aynı zamanda gulyabaninin karnındaki el izleri ise yediği cesetlerin bir sembolü olarak tasarlanmıştır. Ellerin, gulyabaninin karnını çizip dışarı çıkmak istemesi gulyabaninin şeytani bir varlık olduğunu vurgulamak amacıyla detaylandırılmıştır. Çizim tekniğinde ise birden fazla boya türü kullanılmıştır. Resmin birinci katmanı sulu boya ile atılmış, ikinci katmanı toz pastel kalemleri ile detaylandırılmış ve nihai olarak üçüncü katmanda kömür kullanılmıştır. Gulyabani, figür çizimi hâlinde tasvir edilmiştir. Resimde amaçlanan, gulyabaninin bir “yiyici” olduğunu vurgulamak ve kandıran bir karakter olduğunu verebilmektir.

4.4. Mezarlık Gul'ti

Fuat Akdenizli

Çalışmanın esin kaynağı alanda yaptığım okumaların yanı sıra Mehmet Siyahkalem'in çizimleridir biraz da. A4 kâğıt üzerine mürekkeple yapılan çalışma bilgisayar ortamına aktarılarak son dokunuşlar yapılmıştır. Yüksek baskı tekniğini taklit eden bir çalışma olduğu için en baştan siyah beyaz renk paletiyle sınırlandırılmıştır.

4.5. Gul-i Biyaban

Hazal Yayalar

Gul-i biyaban; ıssız, tekinsiz yerlerin ruhu. Söylentilere göre ormanda dolaşan, avcılara musallat olan, onlara türlü işkence eden bu mahluku görenlerden, gul-i biyabanın atının gölgesinden kurtulana rastlanmamıştır.

4.6. Ruh Hırsızı

Meryem Çimen Kıvılcım

Çoğunlukla çölde veya ormanda, genelde dişi, bacakları deve kuşu gibi, ayakları toynaklı, deve kuşuna veya tavşana binen, tek gözlü ve flüt çalarak erkekleri dans ettiren gulyabani karakterini çizmek amacıyla seçtim. Gulyabani çizimini tasarlarken öncelikle karakterin folklorik öğeleri yansıtması gerektiğini düşündüm. Bu hedefe giderken gerek minyatürlerden gerekse kilim motiflerinden ve geleneksel kıyafetlerden yardım almaya karar verdim. Saçlarını XVII. yüzyılda Osmanlı'da yaşamış bir sanatçı olan Levni'nin minyatürlerindeki kadınlar gibi ince örgülü yaptım. Saçlarına daha da geleneksel ve tarihi bir hava vermesi için Anadolu'daki geleneksel kıyafetlerde bulunan metal başlık ve başlıktan sarkan paralar kullandım. Kulaklarından sarkan üçgen muska benzeri küpelerde ise Kazak ve Kırgız geleneksel takılarından ilham aldım. Kıyafetine Şamanizm izlenimi bırakmak amacıyla geleneksel Yörük kıyafetlerinde ve Altay şaman kıyafet ve başlıklarında bulunan deniz kabuklarından işledim. Ayrıca boynuna yine şaman başlıklarından hareketle kuş tüyleri taktım. Kulaklarını, verilen betimleme cümlesinde olmamasına rağmen, tavşana benzetme sebebim bineği ile uyum içinde olmasını istememdir. Kıyafetlerinin post olma sebebi, insan olmaması veya insani bir geçmişli olmayışından kaynaklı. İnsanlar arasında yaşamayan bir varlık doğal olarak insan kıyafetleri ile de gezemez mantığıyla post giydirdim. Erkekleri dans ettirdiği bilgisinden faydalanarak ve dişiliğini vurgulamak amacıyla dudaklarında kırmızı kullandım. Ne kadar ürkütücü bir yaratık olsa da erkekleri müziğiyle etkileyebilecek dişil güce sahipse o dişiliği karakterin bir noktasından yansıtmalıydım. Daha sonra kırmızıyı re-

simde dengeli bir şekilde dağıtmak amacıyla tavşanın eğer ve koşumunda da kırmızı renge yer verdim. Bacaklarının deve kuşu, ayaklarının ise toynağa benziyor olmasından hareketle karaktere iki betimlemenin tam melezi bir bacak tasarlamaya çalıştım. Tavşana geldiğimizde onun da tıpkı karakter gibi bazı anomalilere sahip olduğunu görüyoruz. Bunun sebebi yine gulyabani karakteri ile uyum içinde olmasıdır. Bu uyumu gulyabaniden aldığım bir gözü tavşana ekleyerek elde etmeye çalıştım. Onları birbirinin eksikliklerini tamamlayan ve içlerinde aynı kötücül ruhu barındıran iki yaratık olarak hayal ettim. Tavşanda da yine karakter gibi geleneksel ve tarihi bir hava yaratmak amacıyla kilim desenlerinden ve koşumuna işlenmiş metal pullardan yararlandım. Tavşanın ağzındaki kan lekeleri ve gulyabaninin elindeki siyahtan kırmızıya geçiş ve uzun sivri parmaklarla karakterlerin vahşi ve tekinsizliğini vurgulamaya çalıştım. Bu çizimden kısa bir süre önce bir güzel avlanmış ve iştahla midelerine indirmiş olabilirler. Bu anlamda karakter ve bineği için iki uyumlu yol arkadaşı demek pek de garip kaçmaz. Arka planda "Ormanda veya çölde yaşar," bilgisine uygun olarak sisli ve karanlık bir orman çizdim. Bunun yanında ağaç üzerindeki mantarlar, yerdeki yapraklar gibi detayları ise karakterin masalsiliğine katkıda bulunması amacıyla ekledim. Yine çizimin masalsi lezzetine katkı sağlaması için daha çok kurşun kalem ve kuru mürekkep fırçalarından yararlandım. I-Pad üzerinde digital çizim tekniği ile oluşturduğum çizimim için Procreate programını ve I-Pad ikinci nesil kalemimi kullandım.

4.7. Mezarlık Gezgini

Meryem Çimen Kılıncım

Bu çalışmamda boyu minare gibi uzun, insan suretinde, boydan boya beyaz elbiseli ve yedi kat etekleri olan ve boydan boya beyaz elbiseli olmasından kaynaklı olarak eskimiş bir elbise giyen ve mezarlık gibi yerlerde bulunan gulyabani türünü tercih ettim. Dişi bir ruh olmasından bir gelinliğe veya kefene benzer beyaz, kenarları eskimiş ve katmanları yırtılmış bir elbise çizdim. Karakterin betimlenmesi bende geceleri mezarlıkta gezen gelin etkisi yarattığından saçlarını da uzun yaptım. Gözlerini parlak ve sarı yapma sebebim kompozisyon açısından gökyüzündeki ayın çektiği dikkati dengelemek amaçlı. Yüzünü neredeyse sadece kafatası kalmış, onu insana benzetecek kas ve et dokusundan ayırmış şekilde çizdim. Burada amacım

yine mezardan çıkmış ve geziyor etkisi vermektir. Çam ağaçları ve kuru dallarla kaplı bir mezarlıkta çizdiğim gulyabaninin alt tarafında görülen mezar taşlarını çizerken de eski Osmanlı mezar taşlarından ilham aldım. Bu karakteri çizerken biraz da olsa *Süt Kardeşler* filmindeki gulyabaniden de ilham aldım. Onun dişi versiyonuymuş gibi düşündüm çizerken. Sanki ölmüş de yeniden dirilmiş gibi, uzun kefen benzeri kıyafeti ile gezen ve minare kadar uzun. Dijital çizim tekniği ile oluşturduğum çalışmamda tablet olarak I-Pad Pro ve ona ek olarak Procreate programını kullandım. Kendi tarzımı yansıtmak ve bir masal kitabından çıkmış etkisi yaratması amacıyla kurşun kalem fırçalarından yararlandım.

4.8. Gece Ziyafeti

Metehan Özbilgi

Açıkcısı çizim bu kadar sade görünmesine rağmen eskizleri belirlerken zorlandığımı açıklamak isterim zira ilk eskizim tarzımın alışageldiği üzere daha çok şehveti barındıran, gulyabaniyi objeleştiren ve yanında devasa boyuttaki tavşanına yaslanmış hâlde aynı zamanda da nü bir iş olacaktı. İkinci eskizimde ise baştan çıkardığı erkekleri etrafında dans ettirirken kendisini yine çizimin ortasında arzusunun merkezi olarak kolları kafasının ardında, bizi hafif kısıp bir gözle dudakları ısıarak izlediği bir çalışmaydı. Fakat iki eskiz de maalesef içime sinmedi, bana gelen metindeki bir sayfalık farklı tasvirleri inceledim, aynı alanda bilgi sahibi arkadaşlarıma da danıştım ama asla aklıma yeni fikirler gelmiyordu, tıkanmış hissediyordum. Neredeyse 1-1,5 hafta kadar çizimden uzaklaştığımı bile dile getirmeliyim. Lakin bu süre zarfında çizimleri, fikirleri, yerine göre renk kullanımına değer verdiğim üç ismin benzer temalardaki işlerini tekrar tekrar okudum: kendileri Türk çizgi roman tarihindeki büyük ustalardan Galip Tekin, destansı temaları kadar çizgisine de hayranlık duyduğum Sergio Toppi ve henüz 5-6 yıldır takip ettiğim, adını da ilk kez Marvel Comics'in Moon Knight serisinden işittiğim Greg Smallwood.

Her ne kadar içimde 8 yaşında bir çizgi roman hayranı çocuk olsa da aynı zamanda da bir o kadar "b movie" korku sinemasının etkisinde kaldığım anlar oluyor. Hâliyle listeye ne kadar mide bulandırıcı ve tuhaf kült "b movie" korku filmlerinin afişleri varsa onları da ekledim. Bir yerden

sonra fark ettim ki ben çok büyük hata yapıyorum, doğrusu bu iblis/hortlak/dev bir dişi fakat sergilemesi gereken şey cinselliği değil çünkü bu yaratık aynı zamanda mezarlardan ceset de çalıyor, insanları da korkutuyor. Aksine olabildiğince agresif ve çirkin olmalı. Bu kararın ardından eskizlerimi buna göre şekillendirdim, kafamdaki ilk poz klasik bir zombi pozuydu (Bilirsiniz; tek el havada bize doğru gelir, ayaklar ise yamuk yamuk yürür.), sonradan pek temaya uygun olmayacağı düşündüm, bundan vazgeçtim. Ardından da Bill Sienkiewicz'in çalışmalarından ilham aldığım amorf bir poster tasarlamayı düşündüm; posterin yarısını kaplayan, ağızdan kurbanının etleri akan bir tepegöz yüzü, sağ üst çeyrekte çölde tavşanıyla koşarken silüeti, posterin alt kısmında tam ortada ise sislerin arasından çıkagelen önceden çizip karar vermediğim zombi pozuyla yine kendisi (arkada ise belki bir mezarlık).

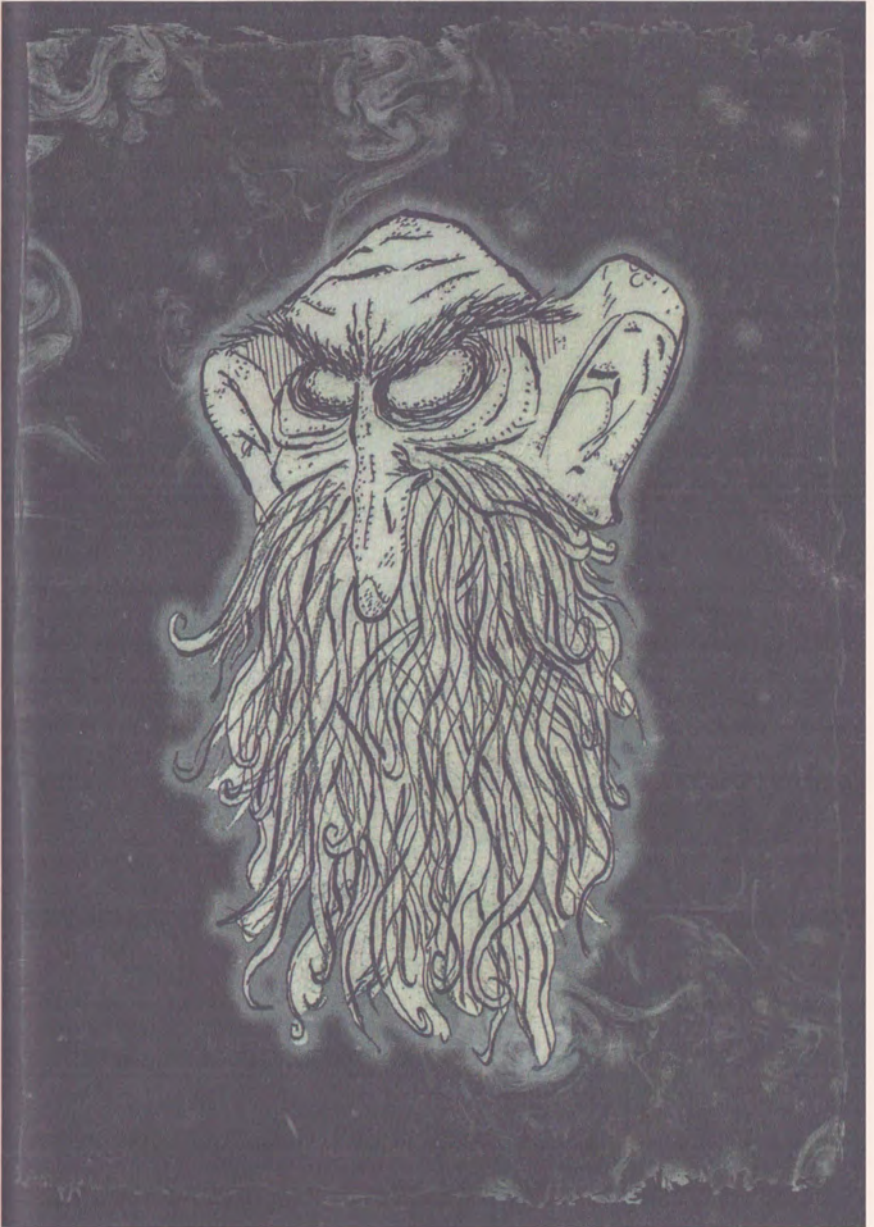
Kitabın kesin ebatlarını bilmediğim, okuyucunun gözünde kesin bir suret yaratmayı kafama taktığım için bundan da caydım. Aldığım son karar ise görmüş olduğunuz bu çizim. Soluk bir ten, belinde zar zor duran kefen parçası, agresif bir tavır olarak feminenliğinden uzak oldukça kaslı bir kadın bedeni, karanlığın içinde mezarından çıkardığı ceset ile küçük bir gece atıştırmanın tadını çıkarıyor. Çizimi Adobe Photoshop'da yaptım, fırça olarak ise "Kyle's Dry Media Brushes" adlı fırça serisini kullandım. Çizimin bendeki orijinal ölçüsü A3 boyuta 300 dpi çözünürlüğe.

4.9. Rüyamdaki Gulyabani

Murat Baykan Kaya

Uzunca bir süre eskiz ve araştırma yaptım ama istediğim çizimi çıkaramadım ve bu süre içerisinde sürekli rüyamda gulyabani ve karanlık puslu ortamlar gördüm. Bu çizdiğim karakter ve arka plan tasarımı rüyalarımın çıkma, rüyamdaki karakteri kâğıda yansıtmaya çalıştım.

4.10. Gul-ü Yabâni

Murat Çalış

Ol hikâye bu, geçmiş zamanda bizim köyün mezarına bir mahlûkat-bir canavar, bir ecinni tebelleş olmuştu. Mezarlık bu diyarın üzerinde âdemoğlunun yürüdüğü zamandan beridir nice ataya, anaya, evlada kucak açsa da yolu mezarlığın kıyısından her geçenin yüreğine korku salan bir efsaneye ya da kocakan anlatısına da sahne olmuştu. Tekfur ile cenk eden ataların zamanından beridir bu mezarlığa tebelleş olan canavara, bizim köylüler “gul-ü yabâni” demeye başlamıştı. Gel zaman git zaman avamın dilinde ol kelimenin ağızlaşması gibi ecinninin adı da gulyabaniye dönmüştü. Gulyabaniyi kanlı canlı gören Kömürcü Rüstem’in anlatığına göre al vücudu kapkara kıllarla kaplı, kocaman ağzı testere gibi dişlerle dolu, gözleri kor gibi dört ayak yürüyen bir canavardı. Kocaman elleri ile mezarları kazıp insanların etleri ve kemikleri ile beslenirdi. Alazlı gözleri ile sislerin içinden cümle âdemoğlu efradına ve onların hayatına gazez ile bakardı. Halk köyden uzaklaşıp da şehirlere göç ettikçe gulyabani den ses soluk çıkmaz oldu. Belki hâlâ mezarlığın içinde bir yerde durmuş, ömür sürmekte olan âdemlere haset ederek ellerine düşeceği gün için bekliyordur; belki de göçmüşlerden oluşan bir köyün son ağası olarak deyişlerdeki yerini almıştır. . .

“Gul-ü yabâni” çalışmasına yukarıdaki öykü parçasını yazarak başladım. Çalışmanın arka planında bir öykünün, bir tür tanımlamanın olması karakterin tasarımını ve illüstrasyonun içereceği elementleri belirlememi oldukça kolaylaştırdı.

Karakterin tasarımını için farklı kaynaklarda anlatılagelen gulyabani tanımlarından melez bir tasarım anlayışı ortaya koymaya çalıştım. Karakterin mezarlıkta ya da mezarlığa yakın bir yerde yaşaması, mezarlıkları talan ederek yaşaması ve yaşadığı çevreyi tekinsiz bir hâle getirmesi kompozisyonu ve renk paletini belirlememde öncül vurgulanacak noktalar oldu. Kompozisyon içindeki mezar taşlarının birbirinden farklı inançlara ve kültürlerle ait olması ile Türkiye tarihindeki çoklu kültürel altyapıya atıfta bulunmayı hedefledim.

İllüstrasyon için yapılan çalışmaları eskiz, temize çekme ve renklendirme olarak üç başlık altında sıralayabilirim. Eskiz aş-

masında karakterin nasıl görünmesi gerektiği, kompozisyon ve ışıklandırma ile ilgili denemelere odaklandım.

Temize çekme aşamasında eskiz aşamasındaki kararlarımı netleştirdim, karakteri ve çevresindeki kompozisyon elementlerini olabildiğince yüksek detaya sahip şekilde çizmeye odaklandım. Hem karakterin hem de etrafındaki nesnelerin temize çekilmesinde olabildiğince ışık alan ve gölgede kalan bölgelere ait referansların net olmasına dikkat ettim.

Renklendirme aşamasında ise temize çekilmiş çizime son hâlini verdim. Renklendirme aşamasında koyuluk-açıklık, sıcak-soğuk ve harmoni gibi temel renk bilgisi birikimlerimden yararlandım. Doygunluğu yüksek, titreşimli renklerden çok matlaşmış renkleri tercih ederek sahnenin geneline yayılan bir tür “sisli-puslu atmosferik ışık efekti” elde etmeye çalıştım.

4.11. Ruhuna Feryat

Mustafa Göçmezler

Gulyabani illüstrasyon çalışmasına başlar-ken takdir edilir ki Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın kaleminden ilhamla 1976 yılında Ertem Eğilmez yönetmenliğinde çekilmiş *Süt Kardeşler* filminden görüntüler aklıma geldi. 70'li yıllardan günümüze çoğu kuşağın zihninde çocukluk travması olarak yer etmiş gulyabani görüntüsünün akıllardan çıkması mümkün değildi. Ben de bu "gulyabanize-de"lerden biriydim. Bu vesile ile ilk olarak o karakter tasarımıyla uzaklaşmam gerektiğine karar verdim. Çeşitli memorat ve anlatılardan hareketle çöl, mezarlık ve vahşi doğa motifleri üzerine düşündüm. Tasarlayacağım gulyabani mezarlıktan çıkmalıydı. Üzerinde taşıdığı tarihi derinliğin vurgulanması için de burası eski bir mezarlık olmalıydı. Bu yüzden Arap harflerinin kullanıldığı mezar taşlarını araştırdım. Bulduğum mezar taşı örneklerinden net bir isim teşkil etmemesi adına kitabelerindeki "Gelip kabrimi ziyaret eden ihvan, ideler ruhuma bir fatiha ihvan!" örneğindeki gibi sadece dua maksatlı metinlerin okunmasına dikkat ettim. Mezar taşı örneklerini toparladıktan sonra karakter tasarımı için eskizler oluşturmaya başladım. 2D illüstrasyon tekniğinde grafik tablet marifeti ile oluşturduğum ilk taslaklar çıplak bir gulyabaniydi. Mezarından çıkmış, av arayışından önce savaş çılgınlığı atan bir eda ile kurbanının etini düşleyen, bu düşlerle ağzının salyalarını akıtan bir gulyabani. Kan çanağı olmuş göz beksiz gözleri, uzun siyah tırnaklı amorf el ve ayakları, solgun kızıl kısmen pullu derisi, belli belirsiz beyaz saçları ve sakalları olmalıydı. Bu taslağı da netleştirdikten sonra arka plan çalışmalarına başladım. Esere bakan kişinin orada olmak istemeyeceği bir huzursuzluk veren puslu, sisli ve ay ışığının arkasından aydınlatıldığı bir mekân tasarımının eskizine başladım. Yer yer bakımsız

ağaçların kendini gösterdiği bu mezarlıktaki ağacın dalları arasına ağını örmüş ve avını bekleyen bir örümcek tasviri ekleyerek tekinsizlik duygusunu yoğunlaştırdım. Tam olarak çizim taslağını bitirdiğimde korku unsurlarını tasdik edici renk paletimi oluşturdum ve kimini kendim oluşturduğum akrilik yağlı boya efektli "brush"lar yardımı ile yapmış olduğum eskiz üzerinden dijital illüstrasyon çalışmasına başladım. Bundan önce yaptığım çalışmalarda olduğu gibi eserin üretim aşamasında gelen ilhamlarla küçük detaylar, ışık oyunları gibi konularda eklemelerde bulundum. Bu şekilde bir ilerleyişin daha mantıklı olduğunu düşünüyorum. Zira esere başladığımda aklımda oluşturduğum kompozisyon ile uygulamaya başladığımdaki çalışma ana hatları ile birbirine benzese de farklı bir yansıma ile dijital ekranda beliriyor. Bütün olarak düşünülse dahi parçalara geldiğinde atmosfere uygun ekleme ve çıkarmalar söz konusu oluyor. Çalışmayı tamamladığımı düşündüğüm sırada gulyabani karakterinin çıplak kambur bedeni neredeyse tamamı ile görüldüğünden korkutuculuk yönünden zayıf olduğunu düşündüm. Sanatçı H.R. Giger'in tasarladığı Xenomorph karakterinin kullanıldığı *Alien* filminde karakterin bütünü ile gösterilmesi, korku ve gerilim dozunu düşüreceklerinden kısmi bazı uzuvları gösterilerek izleyici üzerindeki gizem ve korku duygusunun artırılması planlanmıştı. Ben de bu teknik ışığında gulyabani karakterinin üzerine yer yer yırtılmış kirli siyah kefedenden bozma elbisesini çizip kadim bir duygu uyandırması adına kaş ve sakallarının boylarını daha da uzattım. Son olarak derinlik algısı oluşması için ön plana daha yakın olacak şekilde bir mezar taşı ve daha da yakına hafif bulanık çahırları yerleştirdim.

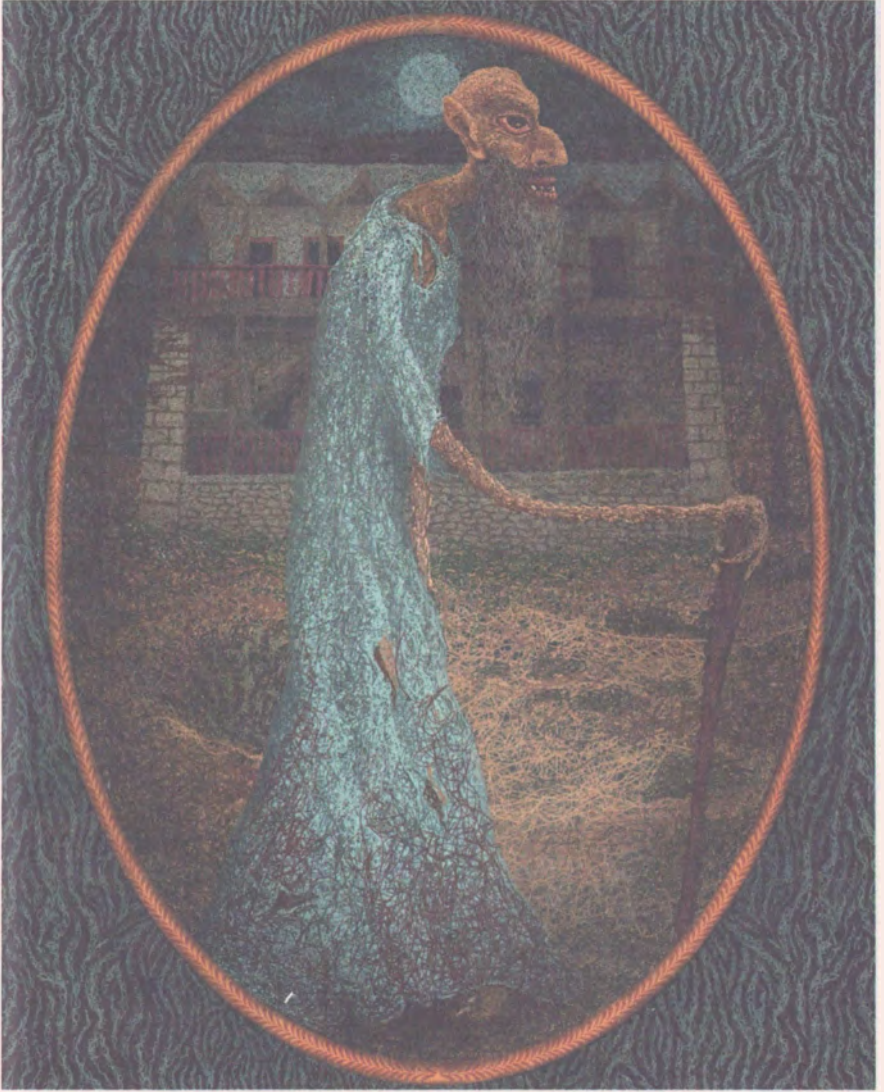

4.12. Gulyabani

Necatî Janok

Elektriğin gecenin belirli bir saatine kadar jeneratör aracılığıyla kullanılabildiği ve en yakın yerleşim biriminin kilometrelerce uzakta olduğu, çocukluğumun geçtiği çiftlikte jeneratörün kapatılmasına bir iki saat kala tanışmıştım gulyabaniyle. Televizyon benim için akşamları tek eğlence aracıydı ve beni çok güldüren bir Kemal Sunal filminin hiç beklemediğim anında karşıma çıkan bu dev ve uzun sakallı canavar oldukça uzun bir süre geceleri odamın penceresinin önünden geçip gitti. Bahçedeki çam ve kavak ağaçlarının dalları ne zaman bir rüzgarla birbirine sürtecek olsa gulyabani gelirdi. O günlerde bu korkumu paylaşacağım kimse olmasa da büyüdüğümde her “gulyabani” konusu açıldığında hep aynı cümleyi duydum: “Çocukken gulyabaniden çok korkardım!”

Bir filmin bir iki sahnesinde saniyelik görünmeyle bile birkaç jenerasyonun korkulu rüyası olmayı başaran gulyabaninin saygıyı fazlasıyla hak ettiğini düşünüyorum. Ben gulyabaniye duyduğum saygıyı onu üçüncü kez resmederek göstermeyi seçtim ve bunun son gulyabani çizimim olduğunu hiç sanmıyorum.

4.13. Minare Boyunlu

Nilüfer Üstüner

Tasvirleri okurken ilk şaşırdığım şeylerden biri gulyabanilerin dişi oluşuydu. Bunca zaman meşhur *Süt Kardeşler* filminde gördüğüm Gulyabani figürü canlanıyordu kafamda erkek, sakallı, uzun kollu ve beyaz elbiseli. Hatta bu projeden bağımsız, daha önce yaptığım *Kharon ile Gulyabani* resmimde çizdiğim karakter gene de bundan çok farklı değildi.

“Minare boyunlu” ile ilgili olan tasviri okurken aklımda canlanan ilk şey Japon Yokailerinde yer alan “Rokurakubi” adlı dişi mahluktu. Bunun dışında hem internette hem de kendi kütüphanemde pek çok yaratık tasviri inceledim. Bosch’un ve Brueghel’in eserlerine tekrar tekrar baktım. Yokaileri, minyatürleri inceledim. “Concept Art” olarak adlandırılan, özellikle oyun ve filmlerde daha çok kullanım alanı olan Konsept Resim başlığı altındaki pek çok eseri inceledim, özellikle yaratıkları. Burada dikkatimi çeken bir diğer şey anormal duruşlardı.

Yedi kat elbiseli, insan suretiyle geceleri mezarlarda dolaşan bu minare boylu gulyabani, ilk yaptığım eskizdi. Her ne kadar geleneksel materyaller ile yapmak istesem de yoğunluktan dolayı dijital illüstrasyonu tercih ettim. Çok da memnun oldum.

Gulyabaninin gözlerini çukur çizme sebebim tamamen kendi bakış açımdan kaynaklanıyor. Göz çukuru boş olmasına rağmen karanlıkta bir toz zerreciğini bile ayırt edebilecek görüye sahip olduğunu

hayal ediyorum; tepesindeki üçüncü göz ile de başka boyutları gördüğünü. Saçları yaparken ilham kaynağım Metin And’ın YKY’den çıkan *Osmanlı Tasvir Sanatları*

Minyatür 1 kitabının ikinci baskısında, 54. sayfada gördüğüm bir minyatürdü. Konusu Cihan Şah’ın havuzda yıkananları izlemesinin tasviri olan bu görselde dikkatimi çeken uzun saçlar olmuştı. Zaten arka planda Gulyabani efsanelerinin Azerbaycan ve İran coğrafyasında yaygın olduğunu düşününce gördüğüm minyatürdekine benzer uzunlukta bir saç yapmayı uygun buldum. Alt dudaklarını sarkık yapmak istedim hatta sarkıklıktan alt dişlerini gösterdim. Ağzını böyle yapmamdaki sebep ise daha önce devlerle ilgili “bir dudağı yerde, bir dudağı gökte” tasvirine denk gelmiş olmamdı. Gulyabanilerle de uzaktan akraba gibiler -en azından bence öyle- dedim: Neden olmasın?

Elbise için Orta Çağ’daki gecelikler geldi aklıma. Ellerini pençeli ve uzun turnaklı yapmak istedim. Aslında ayakları yere basacak diye düşünmüştüm önce, sonra “Boynu bu kadar uzun olan bir yaratık uçar da bence!” dedim, kendi kendime.

İşte, bu minare boylu gulyabani; üzerinize çökmeye, karabasan göğsünüze oturmuş ve hareket etmenizi engellerken, gece açık unuttuğunuz pencereden kafasını uzatıp açıkta kalan yerlerinizden bir ısırık almaya geliyor.

4.14. Köpek Suratlı

Nilüfer Üstüner

Köpek suratlı gulyabani, hoşuma giden bir diğer tasvirdi. Aslında onu dört ayak üstünde mağaraya girerken hayal etmiştim, mezardan çıkartıp yediği cesetten arta kalan kefeni de vücuduna doladığını. Hayal ettiğim görüntü için daha geniş zamana ihtiyacım vardı. Aceleye getirmek istemediğimden geniş mekânlı tasviri sonraya erteledim ve köpek yüzü gulyabaniyi, gece mesaisine çıkmışken çizmeye karar verdim. İlk aklıma gelen köpek “pug” cinsi köpek oldu. Neden olmasın, zaten kendisi Çin kökenli! Okuduğum tasvirlerde tek gözlü kelimesi de gözüme çarpmıştı ve tek gözlü yaptım. Ağzında iki sıra diş olduğunu düşündüm, yani diş etlerinde oluşmuş ikinci bir diş sırası. Mezardan çaldığı kolu yerken kolun üstünde eti kemirmekte olan kurtlar ağzına dolmuş ya elinin üstünde gözükmüyor ya da yere düşüyor. Dişleri yaparken ilham kaynağım, havlayan öfkeli köpekler oldu. Gulyabaninin suratını deforme etmek kendi işlerimde çok sık yaptığım bir şey; orantısız yüzler, sarkan veya yara içindeki, iltihaplı vücut ve suratlar insanları çok rahatsız edici olabiliyor. Vücudu çizerken pek çok kaynağa baktım, özellikle XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başı medikal anomalilerden bahseden kitaplara. Sirtında kambur ve skolyoz olanları inceledim. Avrupa’daki Orta Çağ yazmalarında yapılan illüstrasyonlara ve yaratık gravürlerine göz attım. Gulyabaninin bol kılı oluştunu, tuhaf ayaklarını göz

önünde bulundurunca geri kalanı da bu şekilde ilerledi. Aslında çıplak olarak gezen bu yaratık aynı zamanda yağmacı olduğundan ve mezarlardan çalabileceği tek şey kefen olacağından, kefeni doladım vücuduna.

Arka planda ise daha önce yaptığım bir mono baskıyı kullandım. Mono baskıda kurt veya köpek olduğu ayırt edilemeyen bir yaratık oturuyordu çalılarının içinde. Çok uygun olduğunu düşündüm ve ekledim. Dolunaysız olmazdı, o da sahnede yerini aldı. Bu araştırma ve çizimi yaparken yaşadığım duygu; tıpkı bir görseli Google’da aratır gibi, zihnimde canlanan tiplmeyi kaynaklardan doğrulatmaya benziyordu. Zaten kafamda var olan tipi, görsel materyallerle pekiştirdiğim zaman olay bambaşka bir hâl alıyor; yeni fikirler, olası projeler ve öyküler geliyor aklıma. Hatta kimi zaman beynimin hızına yetişemiyorum. O yüzden bunları çizerken hep bir oyundaymışım gibi geldi bana. San ki ben doğurmuşçasına gururla bakıyorum işime. Bu köpek suratlı gulyabani, mezara yeni gömülmüş bedeninizi, zehirli tükürüklerini etrafa saçarak yemeye geliyor. Gece mezarlık yakınından geçmemenizi tavsiye ederim, aksi takdirde normalde ölü bedenle beslenen gulyabaninin, taze insan karşısında ne kadar vahşileşebileceğini anlatmak bile istemem. Mezar bekçilerinin hafızaları hep macera arayan fakat sonunda çığlık çığlığa Allah’a yakaran ve canlı canlı yenen genç bedenlerin sesleri ile dolu.

4.15. Deve Kuşu Suretli

Nilüfer Üstüner

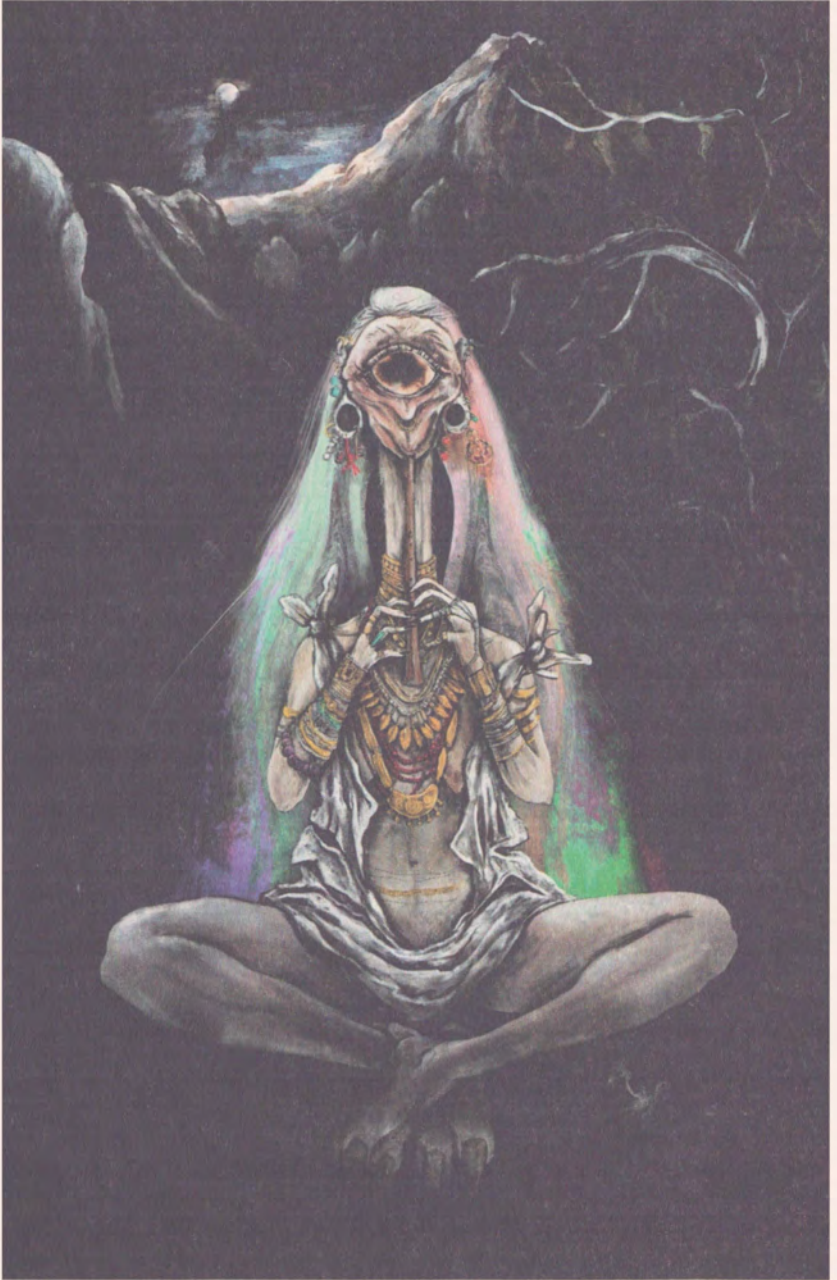
Bu gulyabani, yaptığım ikinci eskiz idi. Gulyabaninin deve kuşu suretinde olması çok ilginç gelmişti. Tasvirlerde dikkatimi çeken bir diğer özellik ise kırmızı sarı tüylü olmasıydı. Tüm bunları düşününce aklıma şu soru geliyor: Bunlar bu insanların aklına nereden geldi? Köpek suratlı, deve kuşu suretli ya da başka mahlukların başka tasvirleri; fark ettim ki tarifler genelde coğrafyadaki hayvanlarla benzerlik gösteriyor. Ben de arka plan ekleyeceğim zaman bölgedeki dağ şekillerine biraz göz attım. Gördüğüm şey minyatürdeki dağların aynısıydı. "Aa adamlar boşuna böyle yapmamış!" diye şaşırdım. Sonra şaşırmama güldüm, adam gördüğünü çiziyor.

Ağızdan ağıza, nesilden nesle aktarılan bu mahluk hikayelerinin ilk çıkış noktasında nelerden esinlenilmiş olabilir diye düşündüm. Sanırım en fazla merakımı uyandıran kırmızı-sarı tüylü olardı. Uzun bacaklı, balıkçıl bir kuş olabilirdi çıkış noktası; flamin goların Van'a uçuşunu düşünürsek belki ilham aldıkları hayvanlardan biri olabilir.

İssız yerlerde flüt çalıp erkekleri dans ettiren bir gulyabani fikri bana çok entere-san geldi. Bu bir yağmacı olabilirdi. Yolda kervanlar geçerken flütünü çalan bu gulyabani, erkekleri kendilerinden geçinceye kadar dans ettiriyordu. Müzik duyulmaya başladığı andan itibaren sanki insanlar başka boyuta geçiyor, ait oldukları dünyadan çok daha uzak diyarlardaymışçasına değişik hislerde vücutlarını bir o yana bir bu yana savuruyorlardı. Müziğin etkisi sürerken gulyabani değerli eşyaları alıp kaçıyordu,

özellikle de takıları. Takılara ulaşmak için hiçbir eşyayı mahvetmekten de çekinmi-yordu. İstedliğini alana kadar pek çok erzak telef oluyordu. Kimi zaman binek hayvan-ları ürküp kaçıyordu. Değerli takıları takip takıştırmayı seven Gulyabani müziğin etkisi bittikten sonra ise yok oluyordu. Derin bir uykudan uyanmışçasına kendilerine gelen insanlar darmadağın olmuş kervanlarını görünce neye uğradıklarını şaşırıyorlardı. Hayvanlar bir yanda, kendileri bir yanda ne olduğunu açıklayamadıkları bir gariplik yaşanmıştı belli ki. Hatta kimi o kadar ken-dinden geçmişti ki elbisesini çıkarıp atmış, çıplak dans etmiş; kendine geldiğinde ise kı-yafetleri çok uzakta kalmıştı. Kendilerinden böyle geçenlere gulyabaniler şaka yapmak-tan çok hoşlanırdı. Kıyafetleri alır, ağaçtaki bir kuş yuvasının içine koyardı. İnsanlar kuş yuvasına çıkıp kıyafetleri almaya kalkışınca da kuşlar yavrularına zarar vereceklerini düşündükleri bu "vahşi" insanlara gagaları ile saldırır, her yerlerini delik deşik eder, kan içinde bırakırdı.

Tasviri okuduktan sonra hikâyenin kalanının böyle olduğunu hayal ettim. Ta-kılara çalışmadan önce eski dönem takıla-rını epey inceledim. Flüt olarak yine Antik Dönem flütlerine benzer bir şey denemeye çalıştım. Vücut olarak deve kuşunu referans aldım. Arka planda akrilik boyayla yaptığım bir çalışma var. Sağda yaprakları solmuş ve üstünde birkaç meyvesi olan bir incir ağacı, solda karanlıklarda bir mağara girişi, arka-da ise ıssız ve dağlık alanlar.

4.16. Seni Gördü!

Orkun Berk Bağcıoğlu

E-postada çizim için gulyabaninin özellikleri bize verilmeden önce kafamda birkaç fikir oluşmuştu. Bir ağacın veya belki bir mezar taşının arkasına saklanmış ve sadece ellerini gördüğümüz birinin gözünden bizi arayan bir gulyabani çizmeyi düşünmüştüm. Ancak özellikler listelendiğinde oradaki bir maddeye çok takıldım: “Devekuşuna veya tavşana biner.” Tavşan maddesine özellikle takıldım ve çok hoşuma gitti. Bu sebepten bindiği tavşanı şahlandıran bir gulyabani çizmeyi tercih ettim. Öncelikle şahlanan süvari heykellerine, farklı açılardan toynak ve tavşan resimlerine baktım. Sonrasında oyun hamurundan çok basit, çok kaba bir prototip yapıp istediğim açılardan fotoğraflarını çektim. Bilgisayarda önce bir kaba eskiz, sonra bir eskiz daha çizdikten sonra esas çizime geçtim. Renklendirmeye geçmeden önce resmin renk formatını RGB’den (Red Green Blue) matbaa aletlerinin renk sistemi olan CMYK (Cyan, Magenta, Yellow, Key) renk formatına getirdim ki resim basıldığında renklerin tonları değişmesin. Tepegöz

olmasını direkt anatomiye yedirmek yerine, göz yuvalarını boş bırakıp alınaya kanla çizilmiş, parlayan bir göz ile belirtmeyi tercih ettim. Farklı katmanlar arasına siyah gölge atarak, derinlik verip bakan kişide resimden dışarı çıkıyormuş etkisi yaratmayı amaçladım. Arka plan çizimlerim genelde karakter çizimlerim kadar başarılı değildir; karakteri anlatacak, onu ayrıntı içinde boğmayacak ancak çok da düz durmayacak bir yapıda çizmeye özen gösterdim. Orman sahnesi seçtiğimden yeşil-mavi tonlar kullandım ki kırmızı olan göz ve karakterin üstüne serpiştirdiğim kırmızı lekeler ile kontrastlı olsun. Tavşanın mor olması da yine biraz bu yüzden biraz da daha bir bu dünyaya ait değil hissi uyandırmak için. Kontürleri bırakmak ile bırakmamak arasında çok gidip geldim ama bırakmayı seçtim. (Dijital değil de karakalem çizmiş olsaydım kontür bırakmazdım.) Çizim tarzımın genel olarak Anime-Manga ile Magic The Gathering kartlarının etkisi altında olduğunu söyleyebilirim.

4.17. Gulyabani

Yağmur Candar

Gulyabani çalışmam ilk etapta “çarpık, değişken beden ve anlık bir bakış” kavramları etrafında şekillendi. Korktuğumuz bilinmezlik, onu gördüğümüz anda bile devam etsin istedim. Deve kuşu bacakları, tek gözü, minare kadar boyu hem insana hem cine benzerliği ile yeterince ürpertici tabii. Ama “Şimdi ne olacak?” korkusundan daha büyük değil. Güneş batarken kırmızı ve turunculara bürünen gökyüzü ve tüm ağgözlülüğü ile mezarlıktan hortlayan Gulyabani. Sihirli flütüyle büyülediği bir erkeği çoktan yakalamış, belki bir mezardan taze bir cesedi çalmış. Gecenin ilk lokmasını alacağı yere giderken onu sinsice gözetleyen beni (seni) çıkardığım bir çıt sesinden fark ediyor. Bu andan sonrası dışarıdan bakan bir göz için çok net. Öldün. Ama resme dışarıdan bakan bir göz değil, av olarak bakmak istedim. Tüm yoğun duyguları; parlak gün batımı turuncusu ve kaçışın imkansızlığını anlatan, ölümün soluk yeşil rengini harmanladım. Ortaya çıkan gulyabani, zihnimin mezarlığında pişip bu tuvalde beliriverdi. (Gulyabani, 40/40 tuval üzerine akrilik boya)

Sanatçıların Öz Geçmişleri

Ahmet Vehbi Doğramacı

1986'da Denizli'de doğdu. 2008'de Akdeniz Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümünü bitirdi. Mimari ve sanat konusundaki deneyimini artırmak üzere 2009-2011 yılları arasında İtalya, Avusturya ve Norveç'te bulundu. Yüksek lisans eğitimini Beykent Üniversitesinde tamamladı. 2011'den bu yana çalışmalarını, mekân sanatına sinematografi ve disiplinler arası dil gibi konulardan faydalanarak yeni anlam, bağlam ve duygular katmanları ekleme odaklı olarak sürdürmektedir.

Bestesu Coşkunlar

1997 yılında Balıkesir'de doğdu. Çok küçük yaşlardan beri çizime ilgisi vardı. Oyuncak yerine eline sık sık kalem alır, sürekli bir şeyler çizdi. Okula başladıktan sonra ise dersi dinlemez, kitap ve defter kenarlarına çizimler yapardı. İnsan bedeni ve yüzü çalışmayı çok severdi. Lise bitene kadar bu şekilde devam etti. Balıkesir Cumhuriyet Anadolu Lisesinden mezun olduktan sonra lisans eğitimi için Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Türk Halkbilimi Bölümüne başladı. Lisans yıllarında Türk folkloru ve mitolojisi, çizimlerine dâhil olmaya başladı. Derslerde ilerledikçe çizimlerine yeni boyutlar kazandırdı, tekniklerini geliştirdi. Türk mitolojisinde yer alan demonik varlıklara yönelerek okumalarla zihnini besledi. Demonik portreler çizmeye başladı. Lisans eğitimini bitirdikten sonra Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Türk Halkbilimi Bölümünde yüksek lisansa başladı. Şimdilerde hem çizimlerine hem de yüksek lisansa devam etmektedir.

Elif Nur İyigören

Ege Üniversitesi İngilizce Mütercim-Tercümanlık Bölümü mezunu. Yüksek lisansını Ege Üniversitesi Türk Halk Bilimi Anabilim Dalında yapmaktadır. Lise yıllarından beri çizime olan ilgi ve merakı dolayısıyla sürekli "çizen" bir yapısı vardır. Resim yapmaya 2016 yılında başladı. 2018-2020 yılları arasında Ege Üniversitesi Resim Topluluğunda yönetim kurulu üyeliği ve atölye sorumluluğu yaptı. Bu süreçte resimleriyle katıldığı birçok sergi bulunmaktadır. Aynı zamanda koleksiyona katılan çalışması da mevcuttur. Resim dışında, ebru sanatına ve heykel yapımına karşı özel bir ilgisi bulunmaktadır. Bunların yanı sıra resimde geliştirdiği el becerisini el sanatları alanıyla birleştirerek kasnak işleme ve makrome bağlama alanlarına giren çalışmaları da mevcuttur.

Fuat Akdenizli

Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümünü 1996 yılında bitiren tasarımcı, 2000 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Grafik Bölümü yüksek lisans programından “Başlangıcından Günümüze Türk Grafik Sanatı Tarihine Bir Bakış” konulu tezi ile mezun oldu. 2000 yılında Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümüne araştırma görevlisi olarak atandı. 2004 yılında 2547 sayılı yasanın 35. maddesi uyarınca sanatta yeterliliğini yapmak üzere Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü Grafik Bölümüne atandı. “1960 Sonrası Türk Grafik Tasarımında Ulusal Üslup Sorunsalı” başlıklı sanatta yeterlilik tez çalışması ile 2008 yılında mezun olan tasarımcı aynı yıl eski kurumu Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümüne tekrar atanmıştır. 2012 yılında özlük haklarını alamadığı için görevinden istifa etmek zorunda kalan tasarımcı aynı yıl İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Tasarım Bölümüne yardımcı doçent olarak atanmıştır. 2013 yılında doçent unvanı alan tasarımcı 2016 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Bölümüne atanmıştır. 2021 yılında profesör olan tasarımcı hâlen aynı kurumda Grafik Sanatlar Bölüm Başkanı olarak grafik resimleme, yüksek baskı, grafik tasarım, grafik tasarım tarihi ve teorisi alanlarında eğitim vermeye devam etmektedir.

Hazal Yayalar

1989 doğumlu Hazal Yayalar, 2011 yılında Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Bölümünden mezun olmuştur. Çeşitli kurumlarda serbest ve tam zamanlı grafik tasarımcı-illüstratör olarak çalıştıktan sonra 2013 yılında Hacettepe Üniversitesinde yüksek lisans eğitimine başlamıştır. 2015 yılında araştırma görevlisi olarak akademik kariyerine başlamış olup sanatta yeterlik eğitimine devam etmektedir. Video oyun konsept tasarımı, karakter tasarımı ve üç boyutlu modelleme üzerine çalışmaktadır.

Meryem Çimen Kıvılcım

1987 yılında Konya’da doğdu. Lise öğrenimini Ankara Güzel Sanatlar Lisesinde tamamladı. 2008 yılında Gazi Üniversitesi Resim-iş Öğretmenliği Bölümünden mezun oldu. 2009 yılından itibaren Bingöl, Ardahan ve İstanbul’da çeşitli okullarda görsel sanatlar öğretmenliği görevini yaptı. 2013 yılında hem yazıp hem çizdiği *Oğuz Kağan* isimli çizgi romanı ve 2015 yılında çizimlerini yaparak katkıda bulunduğu *Kürşad* çizgi romanı Bilgeoğuz Yayı-

nevi tarafından yayımlandı. 2019 yılında ise ilk romanı bir müzisyenin zaman yolculuğu ve mitolojik macerasını konu alan *Moira Çemberi-Orpheus'un Şarkısı*, 2021 yılında ise aynı maceranın devamı olan *Moira Çemberi 2- Tanrıların Savaşı* Lukka Yayınevi aracılığıyla yayımlandı. 2020 yılından bu yana MEB'e bağlı olarak illüstratörlük ve grafikerlik görevini sürdürmektedir. Bir yandan Türk mitolojisi temalı çizimlerine devam etmektedir.

Metehan Özbilgi

Metehan Özbilgi 1997 yılında Diyarbakır'da doğdu, Balıkesir Üniversitesi/Güzel Sanatlar Fakültesinde Baskı Sanatları eğitimi aldı. Henüz öğrenciliği sırasında bir tanıdığının daveti üzerine televizyon yapımlarına storyboardlar çizerek profesyonelliğe adım attı, çeşitli yapım şirketleri ve reklam ajanslarında bir süre bulunduktan sonra yayıncılık, reklam ve sinema sektörüne freelance olarak hizmet vermeye devam ediyor. İşlerinde Amerikan çizgi roman endüstrisinin renk paletlerini, metal, hip-hop ve synthwave/darkwave müziğin etkilerini, albüm tasarımlarının, moda içeriklerinin etkilerini kullanmayı seviyor. Bunların yanında bir yıldır *Uyar Edebiyat Dergisi*'nde düzenli olarak çizerek yayıncılık yapmayı sürdürüyor ayrıca Hub Illustration isimli illüstrasyon topluluğunun üyesi.

Murat Baykan Kaya

1985 İstanbul doğumlu. Kendisini bildi bileli karikatür ve illüstrasyon çiziyor. Gençlik döneminde uzunca bir süre *LeMan* dergisinde amatör olarak yer aldı, daha sonra *Atom* dergisi kadrosuna alındı, ardından bir kaza geçirip bir süre kalemi eline alamadı. Daha sonra dergi dağıldı, yeni dergi ortamlarına çok adapte olamadı ve kendi çapında hobiden hallice devam etti çizimlerine. Daha çok ajanslara ve kişiye özel çizimler ve kendi bilinçaltıyla ilgili illüstrasyonlar yaptı. Şu sıralar, bu bilinçaltı illüstrasyonlarını derlemeye çalışıyor. Kaya, fuar sektörü ve iç mimari ağırlıklı olarak 3D tasarım ve render konusunda ihtisas sahibi.

Murat Çalış

1987 yılında Ankara'da doğdu. 2012 yılında Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Tasarım Bölümünden mezun olduktan sonra 2013 yılında Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Grafik Programında yüksek lisans eğitimine başlamıştır. Halen Hacettepe Üniversitesinde sanatta yeterlik çalışmalarını sürdürmektedir.

TÜRK KÜLTÜRÜNDE GULYABANI

(İNCELEMELER/İLLÜSTRASYONLAR)

SEÇKİN
SARPKAYA

MEHMET BERK
YALTIRIK

ÖMER FARUK
YAZICI

Türk folklorunun en dehşet verici figürlerinden olan gulyabaninin, Doğulu ve Avrupalı demonik tasavvurları da gözetilerek, ulusal birikimimizin yarattığı halk bilgisi, klasik ve çağdaş edebiyat kaynakları ile popüler kültürde izini süren *Türk Kültüründe Gulyabani*, sözlü kültür ürünlerinden sinemaya ve müziğe, divanlardan, menakıpnamelerden mesnevilere sadece korku edebiyatımızın izleklerinde bilgilendirici bir okuma serüveni vadetmiyor. Ayrıca on dört illüstratörün klasik anlatılar, çağdaş uygulamalar ve kişisel-sanatsal izlenimleri üzerinden şekillenen, bir uygulamalı halk bilimi yordamı olarak “sözü görme biçimleri”nin yarattığı on yedi dehşet sahnesiyle görsel anlamda da okuru kuşatıyor. Tek başınıza, akşam vakitlerinin tekinsizliğinde okumaktan kaçınmanızı tavsiye ederiz.

ARAŞTIRMA

